

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет економіки та управління

(повне найменування факультету)

Фінанси, банківська справа та страхування

(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного магістерського проєкту (роботи)
магістра
(ступінь вищої освіти)

на тему: Шляхи підвищення рівня життя населення України

Виконав: магістрант(ка) 6 курсу, групи ФЕУ-112м
Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та
страхування»

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація) Фінанси і кредит
Жуков Микита Андрійович

(прізвище та ініціали)

Керівник

Шарова С.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

Крюкова О.К.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
 (повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет ФЕУ

Кафедра Фінанси, банківська справа та страхування

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація) «Фінанси і кредит»
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри к.е.н, доцент
Шарова С.В.
« 14 » грудня 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

Жукова Микити Андрійовича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Шляхи підвищення рівня життя населення України
 керівник проєкту (роботи) Шарова С.В., кандидат економічних наук, доцент
 кафедри «Фінанси, банківська справа та страхування»,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від « 10 » грудня 2023 року №

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 16.12.2023 р.

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) Наукові роботи українських та іноземних авторів, інтернет-ресурси, матеріали науково-практичних конференцій, статистичні дані щодо доходів та витрат домогосподарств, прожиткового мінімуму, розподілу населення за доходами, макроекономічних показників, нормативно-правові акти, закони України тощо.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Теоретичні основи бідності як соціального явища. Дослідження основних показників, що характеризуються рівень життя населення України за 2017-2021 рр. Основні напрями підвищення рівня життя населення в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) рис.1.1 Показники якості життя населення. Рис.1.2 Структура поняття «Рівень життя». Рис.1.4 Шляхи забезпечення соціального благополуччя населення. Рис. 2.1 Середній рівень заробітної плати станом на 2023 рік. Рис. 2.2 Сукупні витрати домогосподарств України за 2021 рік.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
Розділ 1 ДМР	Шарова С.В., к.е.н., доцент	<i>Селіф</i>	<i>Селіф</i>
Розділ 2 ДМР	Шарова С.В., к.е.н., доцент	<i>Селіф</i>	<i>Селіф</i>
Розділ 3 ДМР	Шарова С.В., к.е.н., доцент	<i>Селіф</i>	<i>Селіф</i>
Нормо-контролер	Шестопалова О.В., ст.викл.	<i>Селіф</i>	<i>Селіф</i>

7. Дата видачі завдання « _____ » _____ 2023 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Збір матеріалу на проектування	19.05 - 20.06.23	
2	Групування та аналіз зібраного матеріалу. Уточнення завдань проектування	21.06.2023 - 15.07.2023	
3	Виконання теоретичної частини роботи	16.07 - 18.08.23	
4	Виконання графічної частини роботи	19.08 - 01.10.23	
5	Написання та оформлення дипломної магістерської роботи	02.10.2023 - 06.11.2023	
6	Перевірка роботи керівником, консультантами	07.11 - 22.11.23	
7	Попередній захист роботи	23.11.2023	
8	Переплітання оформленої дипломної магістерської роботи	16.12.2023	
9	Захист роботи у ЕК	20.12.2023	

Студент(ка)

[Підпис]
(підпис)

М.А. Жуков
(прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

Селіф
(підпис)

С.В. Шарова
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Жуков М.А. **Шляхи підвищення рівня життя населення України.** – Дипломна магістерська робота.

Дипломна магістерська робота зі спеціальності 072 магістр з фінансів, банківської справи та страхування. – Кафедра фінанси, банківська справа та страхування, Національний університет «Запорізька політехніка», 2023.

Магістерська дипломна робота присвячена дослідженню рівня життя населення в Україні та визначенню шляхів його підвищення.

Розглянуто теоретичні питання щодо рівня життя населення в Україні, здійснено аналіз ресурсів та витрат домогосподарств України за регіонами, їх диференціація з розрахунком коефіцієнта Джині, досліджено вплив різноманітних факторів факторів на показник доходів домогосподарств України.

В результаті дослідження, були запропоновані напрямки підвищення рівня життя населення України шляхом реформування майже всіх сфер діяльності людства. Було встановлено, що оптимальним варіантом розв'язання проблеми бідності населення є поєднання активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення.

Ключові слова: РІВЕНЬ ЖИТТЯ, БІДНІСТЬ, ДОХОДИ, ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ, КОЕФІЦІЄНТ ДЖИНІ.

ANNOTATION

Zhukov M.A. **Ways to increase the standard of living of the population of Ukraine.** – Diploma master's degree work.

Diploma master's degree work in the specialty 072 Master of Finance, Banking and Insurance. - Department of Finance, Banking and Insurance, National university "Zaporizhzhia polytechnic", 2023.

Diploma master's degree work is devoted to the study of the standard of living of the population in Ukraine and the determination of ways to increase it.

Theoretical questions regarding the standard of living of the population in Ukraine were considered, an analysis of the resources and expenses of Ukrainian households by region, their differentiation with the calculation of the Gini coefficient was carried out, the influence of various factors on the income indicator of Ukrainian households was investigated.

As a result of the study, directions for raising the standard of living of the population of Ukraine by reforming almost all spheres of human activity were proposed. It was established that the optimal option for solving the problem of population poverty is a combination of active social policy aimed at restoring and increasing employment and creating conditions for decent work, with effective support for the most vulnerable sections of the population.

Key words: STANDARD OF LIVING, POVERTY, INCOME, LIVING MINIMUM, GINI COEFFICIENT.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВСТУП 9

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ
НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ПОКАЗНИКІВ 12

1.1. Бідність як соціальна проблема людства 12

1.2. Характеристика рівня життя населення та показники його
вимірювання 19

1.3. Вплив рівня життя населення України на процеси
макроекономічного розвитку 29

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ, ЩО
ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА 2017 –
2021 РР. 39

2.1. Аналіз сукупних доходів домогосподарств України за регіонами 39

2.2. Аналіз сукупних витрат домогосподарств за регіонами України 52

2.3. Аналіз явища бідності та нерівномірності розподілу
домогосподарств України за рівнем середньодушових доходів 68

2.4. Аналіз нерівномірності розподілу домогосподарств Запорізької
області за рівнем середньодушових еквівалентних показників матеріальної
забезпеченості 80

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ
НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ 97

3.1. Застосування міжнародного досвіду регулювання рівня життя в
країні 97

3.2. Заходи підвищення рівня життя населення в Україні 108

ВИСНОВКИ	120
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	126
ДОДАТКИ	132

**ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ**

КМУ	-	Кабінет Міністрів України
ВРУ	-	Верховна Рада України
РЖН	-	Рівень життя населення
ЯЖН	-	Якість життя населення
ПМ	-	прожитковий мінімум
МЗП	-	мінімальна заробітна плата
грн.	-	гривень
млн.	-	мільйонів
тис	-	тисяч
в т.ч.	-	в тому числі
і т.д.	-	і так далі
р.	-	рік
рр.	-	роки
с.	-	сторінка
рис.	-	рисунок
табл.	-	таблиця
ін.	-	інші

ВСТУП

Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, а також через ведення воєнних дій, є низький рівень життя населення. Населення країни є неоднорідним за потребами та можливостями їх задоволення. Як наслідок, наявне поглиблення диспропорцій у людському розвитку, між багатими і бідними, чоловіками і жінками, містом і селом, регіонами і країнами тощо.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що Україна переживає складний період розвитку економіки, в тому числі і через ведення воєнних дій. Всі ці аспекти посилюють відчуття знедоленості у населення, що супроводжує їх протягом усього життя і передається з покоління в покоління. Саме тому час від часу загострюються суперечності між різними верствами населення, що є причиною дестабілізації політичної та соціально-економічної ситуації в країні.

Питання підвищення якості життя населення України дедалі набуває більш принципового значення. Теоретичні положення щодо рівня та якості життя населення висвітлено у працях таких учених, як І. Гукалова, Д. Карамішев, М. Кизим, Е. Лібанова, Л. Ноздріна, І. Проніна, Л. Сисак, О. Стожок, О. Тридід, Ф. Узунов та ін. Значний внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів життєвого рівня населення в перехідний період в Україні здійснили А.В. Базиліук, Д.П. Богиня, І.К. Бондар, О.С. Власюк, В.М. Геєць, О.М. Гладун, Т.М. Кір'ян, В.С. Крисаченко, М.Т. Степико, С.І. Пирожков, А.П. Ревенко, Л.М. Черенько, В.С. Шишкін та інші.

У працях науковців не достатньо висвітленими залишаються наступні питання:

- дослідження показників економічного стану населення;

- оцінка диференціації показників економічного стану населення України;

- запровадження ефективних шляхів підвищення рівня життя населення в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дипломна магістерська робота виконана згідно з темою кафедри фінансів, банківської справи та страхування НУ «Запорізька політехніка» № 05321 «Антикризове управління фінансовою стійкістю суб'єктів господарювання в економіці України». Внесок автора полягає у дослідженні рівня життя населення в Україні, причин бідності та наслідків та розробка пропозицій щодо покращення сучасного стану економіки країни.

Метою дослідження є аналіз причин та ризиків низького рівня життя населення в Україні, їх наслідків і обґрунтування шляхів вирішення даної проблеми.

Реалізація поставленої мети обумовила такі завдання дослідження:

- вивчити теоретичні основи вивчення бідності як соціального явища;

- дослідити сукупні доходи та сукупні витрати домогосподарств України за регіонами;

- проаналізувати диференціацію домогосподарств України за доходами;

- розробити теоретичні та практичні рекомендації щодо подолання бідності в Україні.

Об'єктом дипломної магістерської роботи є доходи та витрати домогосподарств України за 2017-2021 рр.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних та практичних аспектів дослідження проблеми низького рівня життя в Україні.

Методи дослідження. Теоретична частина дослідження базується на наукових працях та методичних розробках як вітчизняних, так й іноземних вчених. Дослідження доходів та витрат домогосподарств базується на

використанні статистичних методів, зокрема зведення та групування, порівняння, аналізу динаміки.

Інформаційною базою дослідження слугували наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених зі статистики, економічної теорії, законодавчі та нормативні документи Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, матеріали міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена застосуванням статистичного аналізу показників диференціації населення за рівнем доходів, та дослідження доходів та витрат домогосподарств України в розрізі кожного регіону.

Практична цінність одержаних результатів полягає в дослідженні диференціації доходів населення методом розрахунку коефіцієнта Джині та розробленні теоретико-методичних засад і прикладних рекомендацій щодо оптимізації бідності в Україні.

Структура та обсяг роботи. Дипломна магістерська робота «Шляхи підвищення рівня життя населення України в воєнний час» складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота містить 143 сторінки комп'ютерного тексту, з них 124 сторінки основного тексту, 6 рисунків, 13 таблиць, 59 джерел, 7 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ПОКАЗНИКІВ

1.1. Бідність як соціальна проблема людства

Бідність існує в усіх країнах світу, навіть у багатих і розвинених суспільствах. Бідність є найдавнішою соціальною проблемою, наукові праці економістів і соціологів демонструють різноманітність теорій і концепцій щодо її визначення. Термін «бідність» використовується для різних соціально-економічних ситуацій і описує багато соціально-економічних проблем. [1].

Указ Президента України від 15 серпня 2001 р. визначає бідність як «неможливість підтримувати характер життя певного суспільства протягом певного періоду через брак коштів». Тобто через брак коштів людина не може підтримувати рівень життя, який склався в її оточенні. Це означає, що викорінення бідності стосується не лише забезпечення матеріальних умов життя (прийнятної житла, їжі, одягу, здоров'я), а й задоволення найбідніших верств населення можливостями жити, споживати та брати участь у суспільному житті. Загальні вимоги суспільства до якості. Деяке інше визначення трактує бідність як нездатність підтримувати мінімальний рівень споживання, який визначається на основі розумних фізичних, соціальних і духовних критеріїв. [2, с.52].

Бідність – це страх перед майбутнім, зумовлений непевністю людини у своїх можливостях уберегти себе і своїх близьких від матеріальних нестатків [3].

Бідність – це такий стан індивіда, за якого той потерпає від недостатності власних накопичених благ, поточних доходів і доступних кредитних ресурсів, достатніх для задоволення його фізіологічних потреб –

може вразити практично будь-яку особу, проте ймовірність цього залежить від способу життя, а також уміння використати наявний суспільний статус, освіту, професійні навички тощо за тих чи інших життєвих обставин; середній клас – сукупність досить успішних особистостей, які володіють значною кількістю ресурсів, навичками та вміннями, що використовуються ними для задоволення не лише власних потреб, а й для розбудови громадянського суспільства й поліпшення соціально- економічної ситуації в країні [4].

За класифікацією ООН, виділяють чотири прояви бідності:

- коротка тривалість життя;
- низький рівень професійної підготовки;
- позбавлення економічної бази нормального життя — чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування;
- усунення від суспільного життя [5].

Виділяють загальну бідність, тобто бідність загалом у світі і бідність конкретної країни.

Бідність - це багатогранне явище, до якого входять такі форми: об'єктивна та суб'єктивна, абсолютна і відносна, тимчасова і застійна.

Об'єктивна бідність характеризується поставленими в країні стандартами щодо доходів і прибутків населення а також можливістю досягнення різних благ.

Суб'єктивною бідність називається через оцінку кожної людини щодо свого становища в країні: бідною є та людина, яка сама себе відносить до даної групи людей.

Поділ бідності на абсолютну і відносну є досить суперечливий. Оскільки немає єдиного стандарту вимірювання бідності у всіх країнах, тому бідні у розвинутих країнах вважатимуться заможними у країнах що розвиваються.

За тривалість розрізняють застійну (довготривалу) та тимчасову (короткочасну). Застійна бідність означає постійно малий рівень добробуту,

тобто неможливість певної сім'ї чи окремої людини самотійно подолати певні матеріальні проблеми. Тимчасова бідність характеризується непередбачуваним, моментальним зниженням рівня життя населення. Причинами тимчасової бідності можуть бути різке збільшення цін у порівнянні з низькими доходами, політичні зміни, природні катаклізми [6].

Бідність в Україні має наступні національні характеристики:

- низький рівень життя населення в цілому;
- поширення бідності серед працюючих громадян;
- значне майнове розшарування населення;
- висока питома вага людей, що відносять себе до бідних [7, с. 13].

Основними причинами того, що значна частина населення України вважає себе бідними, безперечно, є загальний низький рівень життя населення України і масштабна бідність, визначена за об'єктивними критеріями. Але значні (майже двократні) розбіжності рівнів бідності, визначених за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, потребують пояснення.

По-перше, формування відкритого майнового розшарування і утворення нечисленного прошарку багатих людей супроводжувалась у нас появою дорогих магазинів, предметів розкоші, дорогих автомобілів, заміських котеджів тощо. Завдяки рекламі саме спосіб життя цих верств населення почав формувати нові життєві стандарти. Численні групи населення мимоволі почали звіряти свій реальний рівень життя зі сформованими стандартами і відповідно оцінювати його як дуже низький.

По-друге, зниження рівня життя переважної частини населення України протягом тривалого періоду часу закономірно формувало низькі самооцінки, а підвищення реальних доходів протягом останніх років далеко не компенсувало втрат попередніх років. Зниження легальних доходів тільки частково компенсувалося формуванням у значної частини населення працездатного віку незареєстрованих надходжень [8].

Рис.1.1 Показники якості життя населення [9]

Вивчати питання бідності неможливо без поняття якості життя. Існують і системи показників якості життя населення (ЯЖН) (рис.1.1), що розроблені окремо для певних типів країн. Наприклад, фахівцями Світового Банку опрацьовано систему показників ЯЖН для країн, що розвиваються. Той перелік показників, які використовуються для міжнародних порівнянь в цій групі країн, є значно більш вузьким у порівнянні з розвинутими країнами, що обумовлено не тільки відсутністю інформації, яка збирається на рівні цих країн, але й іншою значимістю окремих складових якості життя, а точніше – високою значимістю базових параметрів (задоволення базових потреб):

- споживання (динаміка споживання домогосподарств і фізичне недоспоживання, яке вимірюється часткою дітей з дефіцитом ваги);
- здоров'я і довголіття, що характеризуються через соціально-демографічні показники (ОТЖ і смертність дітей до 5 років);
- освіта (грамотність);

- забезпечення базових потреб, що вимірюється рівнем урбанізації і санітарним благоустроєм міського середовища (забезпеченість каналізацією) [9].

Більш синтезуючою за категорію ЯЖН вважається категорія „рівень життя”, як стверджує, наприклад, відомий український економіст В.О.Мандибура. За його думкою, винятково важлива роль останньої категорії у ринковій економіці зумовлена тим, що вона має одночасно та рівноцінно виконувати низку функцій, пов’язаних із вивченням відтворення умов життєдіяльності та мотиваційного спонукання населення до якісного оновлення структури споживання.

Добробуту і ЯЖН у працях цього автора відведене, порівняно з рівнем життя, значно скромніше місце. Обидві вказані категорії включені ним до складу рівня життя, який він визначає як „ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а й соціальних, інтелектуальних, духовних, політичних), включаючи реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення умов життєдіяльності населення”[10].

Поняття «рівень життя» має свої складові, наведені на рис. 1.2.

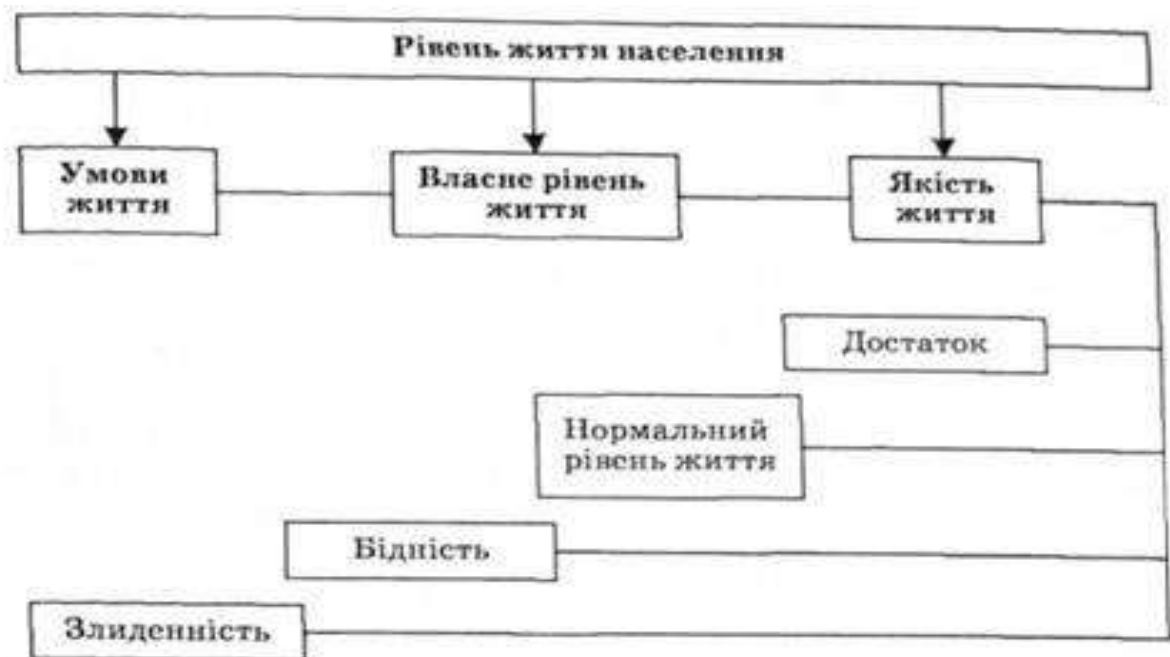

Рис.1.2 Структура поняття «Рівень життя» [10]

Можна виділити декілька груп населення, що підпадають під ризик опинитися в групі бідних:

- бідність родин з дітьми. Низький рівень оплати праці не завжди дозволяє навіть обом працюючим батькам забезпечити прийнятний (за низькими національними стандартами) рівень життя своїм неповнолітнім дітям.

- бідність безробітних. Надзвичайно сильним чинником ризику бідності (що виглядає цілком закономірним) є безробіття, яке залишається в Україні на досить високому рівні [3].

- бідність пенсіонерів є результатом впливу кількох чинників: низьких зарплат, високого рівня безробіття та тінізації економіки, високого демоекономічного навантаження (співвідношення чисельностей осіб пенсійного та працездатного віку).

- бідність працюючих. В Україні бідність дуже часто спіткає осіб, не просто достатньо освічених і кваліфікованих, а й працюючих, до того ж у режимі повної зайнятості. Зберігаються значні борги по виплаті заробітної плати. Кількість працівників економічно активних підприємств, яким вчасно не виплачено заробітну плату, 3,7% від загальної кількості штатних працівників [11].

Згідно з міжнародними стандартами визначають такі види бідності:

- ендемічна – масова бідність, обумовлена недостатніми масштабами розвитку економіки, що не дозволяє забезпечити нормальний рівень життя населення країни.

- локальна – бідність окремих соціально-демографічних груп населення, деяких географічних районів та окремих домогосподарств або осіб;

- хронічна – стан, за якого однакові верстви населення, географічні райони, окремі домогосподарства або особи знаходяться за межею бідності більше одного року;

- епізодична – бідність, що має одноразовий характер у короткостроковому періоді (затримка виплати заробітних плат) [12, с. 110].

Не можливо описувати бідність і не згадати про найнижчі верстви суспільства. Виділення таких людей у «соціальне дно» є звичайно умовним. Проте спільною ознакою у цих групах є те, що люди є в основному відкинуті суспільством, позбавленні ресурсів, втратили елементарні навички і цінності соціуму. Однак, безхатченки, злиденні, безпритульні діти мають певні свої особливості за якими їх і класифікують в певну групу.

Ознакою «злиденних» є у зв'язку із падінням рівня доходу або його втратою при відсутності допомоги з будь – якої сторони та неможливістю займатись трудовою діяльністю прохання милостині.

Безхатченками вважають тих осіб, які не мають визначеного місця проживання. Отже, відсутність «даху» над головою і є основною ознакою за якою класифікують дану групу. Бомжами стають у наслідок алкоголізму, схильності до азартних ігор, звільнення з місць позбавлення волі, конфлікту у сім'ї і відходу з будинку. Безхатченки переважно живуть на вокзалах, у підвалах та й «де прийдеться». Сьогодні поширеною причиною втрати майна є взяття кредиту під заставу майна і у випадку неплатоспроможності кредитор насильно віднімає житло у боржника.

До групи «безпритульних дітей» входять лише діти віком від 6 до 17 років, це і є основною ознакою даної групи. Виділять дві основні причини формування групи безпритульних дітей. До першої відносяться діти, які втікають зі своїх домівок через несприятливі сімейні обставини, а саме: алкоголізм, наркоманію батьків чи жорстоке поводження з дітьми. Другий – втрата батьків (смерть чи ув'язнення батьків) чи відмова батьків від своїх дітей. Безпритульні як можуть проживати у своїх квартирах чи будинкам так і бути бомжами [13].

От щодо освіти таких осіб, то можна сказати, що більшість жебраків і безхатченків мають середню або середньо-фахову освіту. Також близько 6% мають вищу освіту.

Найважливішою причиною, яка доводить до зубожіння і відношення до «соціального дна» є втрата роботи, оскільки це вважається найбільшою трагедією. У свідомості більшості людей економічні реформи поєднуються із соціальною деградацією, з масовою бідністю, з життєвими позбавленнями, не так значимо сприймається вплив кримінального світу і вимушене переселення (біженці), що народжує біженців [14].

Отже, під бідністю розуміється нездатність підтримувати мінімальний рівень споживання, який визначається біологічними, соціальними та культурними нормами. Сьогодні майже все населення перебуває під загрозою бідності, навіть заможні соціально-професійні класи. Дно суспільства поглинуло хліборобів, учителів, науковців, малокваліфікованих робітників, творчу інтелігенцію. Основні механізми, які продовжують тягнути всіх вниз, це неефективне проведення економічних реформ, кримінальний світ і неспроможність держави захистити своїх громадян.

1.2. Характеристика рівня життя населення та показники його вимірювання

Поняття «рівень життя» населення характеризує ступінь задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб людей.

Рівень життя населення - це рівень споживання матеріальних благ (забезпеченість населення промисловими продуктами, продуктами харчування, житлом і т. п.).

Виділяють «мінімальний рівень споживання», «раціональний рівень споживання» і «фізіологічний рівень споживання».

«Раціональний рівень споживання» визначається виходячи з задоволення розумних потреб людини. Вхідний до нього набір товарів і

послуг забезпечує повне і гармонійне фізіологічне і соціальний розвиток індивіда.

«Мінімальний рівень споживання» розраховується виходячи з мінімального рівня потреб. Його величина визначається набором товарів і послуг некваліфікованого працівника і його утриманців. Для цього беруться найбільш низькі ціни і не враховуються предмети розкоші, алкогольні напої та делікатеси.

«Фізіологічний рівень споживання» - це рівень, нижче якого людина не може існувати фізично. З ним пов'язане поняття «рівень бідності». Це частка населення, яка отримує дохід нижче встановленого урядом офіційного рівня, що межує з бідністю. Оцінки рівня якості життя змінюються в часі і в просторі: той рівень, який 30-40 років тому вважався високим, сьогодні може бути віднесений до «межі бідності», а той рівень, який вважається високим для одних країн, неприйнятний для інших, і т.д.

Незважаючи на певний прогрес у світовому економічному розвитку за останні десятиліття, бідність населення залишається однією з головних невирішених глобальних проблем. Навіть поняття бідності можна тлумачити по-різному залежно від мети, з якою воно використовується. Великий вплив на тлумачення визначення бідності має соціальна політика, яку проводить країна. У цьому відношенні статистика бідності є однією з найскладніших частин соціальної статистики.

Безпосередньо бідність є результатом відмінностей щодо матеріального становища індивідів і сімей, а тому завжди існувала й існує в усіх суспільствах, навіть у найрозвиненіших [15, с.40].

Для оцінки бідності використовується кілька підходів. У першому підході, коли за критерій береться абсолютна бідність, бідними вважаються ті, хто не може отримати блага, необхідні для задоволення своїх базових потреб у їжі, одязі, житлі, здоров'ї і веденні помірно активного трудового життя. Людина, чий дохід нижче певного мінімуму, вважається абсолютно бідною. При використанні критерію абсолютної бідності рівень бідності та

кількість бідних залежать від офіційно встановленої державою межі бідності, яка, у свою чергу, залежить від фінансових можливостей держави.

Таким чином, при вивченні абсолютної бідності необхідно вирішити два основні завдання:

- розробити показник, який може бути використаний в якості кордону бідності;
- вибрати систему показників для порівняння з межею бідності [17, с.270].

Інструментом для визначення поширеності бідності та ступеня зuboжіння населення є межа бідності. Люди вважаються бідними, якщо їхні доходи або споживання нижчі за певний рівень, що його визначають як межу бідності.

Методи побудови межі бідності можуть бути об'єднані в чотири групи: нормативні, статистичні, соціологічні та змішані [23, с.288].

Нормативні методи передбачають встановлення державою норм споживання відповідно до рекомендацій експертів або відповідно до своїх ресурсних можливостей. Статистичні методи допомагають оцінити ступінь розшарування за рівнем життя різних груп населення. Соціологічні методи засновані на роботі з думкою людей про ступінь їх матеріальних нестатків. І, нарешті, змішані методи являють собою комбінацію методів, перерахованих вище.

Нормативний спосіб, за визначенням, передбачає орієнтацію на певний соціальний норматив. Для визначення межі бідності ним є прожитковий мінімум (іноді його називають мінімальним споживчим бюджетом або мінімальним споживчим кошиком). До його складу входять вартість споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і платних послуг, достатніх для підтримання особою, сім'єю всіх соціальних зв'язків, притаманних цьому соціальному прошарку. Зрозуміло що прожитковий мінімум не є сталою величиною, він змінюється в залежності до соціально-економічних змін у суспільстві, змін у матеріальному становищі порівняно

до змін рівня реальних доходів. Споживчий кошик відрізняється для людей в залежності до віку, статі, сімейного становища, здоров'я, місця проживання. [16, с.65].

У другому підході в якості критерію використовується відносна бідність. При такому підході вони виходять із співвідношень, що склалися в розподілі доходів різних груп населення, і на цій основі визначають середній дохід нижчих груп населення. На відміну від концепції абсолютної бідності, цей підхід визнає незгладимий характер бідності як соціального явища. Абсолютну межу бідності можна подолати відповідною державною політикою, тоді як відносна межа бідності існуватиме завжди. У більшості розвинутих країн встановлюється національна межа відносно бідності, а не абсолютна межа бідності. Відповідно до цієї концепції бідною вважається людина (сім'я, домогосподарство), якщо гроші, згідно з існуючими документами, не дозволяють їй вести прийнятний у суспільстві спосіб життя. Відносно простішим є метод визначення межі бідності за критеріями. За її словами, бідними вважаються ті, чий дохід не перевищує певного відсотка доходу на душу населення в країні. Межа бідності за світовою практикою встановлюється на рівні 35-50% середнього доходу.

Третій підхід - суб'єктивний. Він заснований на обстеженнях громадської думки про рівень низьких або недостатніх доходів [18, с. 25].

Крім зазначених критеріїв визначення межі бідності є кілька інших критеріїв віднесення населення до бідних, які так само застосовуються в дослідженні бідності та розробці конкретних заходів щодо допомоги бідним і запобігання цьому явищу. Зокрема, це структурно-витратний, ресурсний, системний та суб'єктивний критерії [23, с.27].

Структурно-витратний критерій відносить до бідних ті сім'ї у яких витрати на життєво необхідні товари та послуги перевищує відсоток сукупних витрат. До таких витрат зараховують витрати на харчування. Тому, якщо витрати на харчування становлять більше ніж 60% від усіх витрат то

таку сім'ю вважають бідною. Іншими важливими витратами вважають витрати на прожиття.

Ресурсний критерій зосереджений на економічних можливостях держави забезпечити певний прожитковий мінімум своїм громадянам. (Коли існує велика різниця між прожитковим мінімумом і економічними можливостями держави його забезпечити, засоби існування можуть зовсім не враховуватися ресурсним критерієм. Ці засоби необхідні для підтримання соціальних зв'язків людини, і забезпечення фізичного виживання.)

Системний критерій може визначати бідних як за доходами так і за функціонуванням соціальної сфери : науки, освіти, охорони здоров'я. З даного визначення зрозуміло що він не стосується окремої особи чи сім'ї, а може стосуватися лише деякої групи людей. Це може бути населення району, області, міста чи країни. (Прикладом даного критерію є індекс людського розвитку, який обчислюється на основі середньої тривалості життя, рівня освіти населення та обсяг виробленого внутрішнього валового продукту на душу населення). Отже, можна дійти висновку що за допомогою даного критерію бідними можуть бути не тільки сім'ї чи окремі люди, це явище може охоплювати і більшу кількість населення: області, району, міста.

Суб'єктивні критерії відбивають уявлення населення про власний стан. Результати оцінки стану бідності за суб'єктивними критеріями мають важливе значення для прогнозування соціальної напруженості в суспільстві, результатів виборів тощо.[17]

Найуживанішими статистичними характеристиками бідності є її рівень і глибина [20].

Рівень бідності (P) - це питома вага сімей (домогосподарств, окремих осіб), чий рівень споживання (доходів) нижчий за визначену межу бідності. Рівень бідності розраховується за формулою:

$$P = (Q/n) * 100\%, \quad (1.1)$$

де Q - кількість сімей (домогосподарств, окремих осіб), які визнаються бідними згідно з одним із критеріїв;

n - загальна чисельність сімей (домогосподарств, населення).

Рівень бідності відображає поширеність бідності, але не дає інформації про ступінь зuboжіння окремих груп населення. Адже вони можуть жити бідно або, навпаки, їхній дохід наблизиться до межі бідності. Для визначення розриву між доходами бідних і межею бідності використовується такий показник, як глибина бідності.

Глибина бідності – це відхилення величини доходів (витрат) бідних від визначеної межі бідності. Цей показник визначає, наскільки середні доходи (витрати) бідного населення є нижчими від межі бідності. Глибина бідності розраховується за формулою:

$$H = \frac{\sum \frac{Z - Y_i}{Z}}{n}, \quad (1.2)$$

де Z – межа бідності;

Y – доходи сімей, яких віднесли до бідних;

n – кількість досліджуваних сімей.

В Україні для вимірювання; межі бідності використовуються такі показники: мінімальний споживчий бюджет, межа малозабезпеченості, прожитковий мінімум.

Мінімальний споживчий бюджет – це набір продовольчих і непродовольчих товарів і послуг U натуральному та вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини.

Межа малозабезпеченості – це величина середньодушового сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством. При цьому

вартість непродовольчих товарів не може становити менше 15 % вартості продуктового набору[23, с.183].

Ще одним показником бідності, мають велике значення при розробці програм соціальної підтримки малозабезпеченого населення, є дефіцит доходу бідних домогосподарств, який визначається як сума грошових коштів, необхідних для підвищення доходів бідних домашніх господарств до кордону бідності. Дефіцит доходу визначається за такою формулою:

$$\Delta = C_{\min} \cdot F(U_{\min}) \cdot N_p - S_{\min} \cdot \mu \cdot N_p, \quad (1.3)$$

де $C_{\min}$ - величина прожиткового мінімуму в середньому за всіма статеві-віковими групами населення;

$F(U_{\min})$ - частка населення з доходами нижче прожиткового мінімуму;

N_p - загальна чисельність населення;

$S_{\min}$ - частка сумарного доходу, яка припадає на населення з доходами нижче прожиткового мінімуму;

μ - середньодушовий грошовий дохід.

Показник дефіциту доходу розраховується за окремими типами домашніх господарств, оскільки на розмір дефіциту доходу кожного конкретного домашнього господарства впливають склад і поєднання статево-вікових характеристик окремих його членів. У діючій статистичній практиці в Україні визначаються наступні показники дефіциту:

- грошового доходу всього населення (в абсолютному вираженні і в% загального обсягу грошових доходів населення);

- розподіл (структура) обсягу дефіциту за різними групами домашніх господарств;

- грошових доходів на одне домашнє господарство;

- грошових доходів на одного члена домогосподарства;

- наявних ресурсів на одне домашнє господарство;
- наявних ресурсів на одного члена домогосподарства.

Ставлення дефіциту доходу до межі бідності називається проміжком низького доходу. Цей показник використовується для тимчасових і територіальних зіставлень. Ставлення проміжку низького доходу, помноженого на чисельність бідного населення, до ВВП або обсягу соціальних витрат бюджету дозволяє оцінити суму соціальних трансфертів, необхідних для реалізації програм боротьби з бідністю [21].

Для домашнього господарства в цілому з урахуванням величини прожиткового мінімуму, розміру і складу домогосподарства за статтю та віком його членів визначається поріг бідності. Порогом бідності називають середньозважену величину з прожиткових мінімумів членів конкретного домашнього господарства.

Як зведені показники оцінки бідності можуть бути використані коефіцієнт бідності, індекс глибини бідності, індекс гостроти бідності і синтетичний індикатор бідності.

Загальний вигляд формули вимірників бідності був запропонований Фостером, Грієра і Торбеке. Формула виглядає наступним чином:

$$P_a = \frac{1}{H} \sum_{j=1}^q \left(\frac{Z_j - Y_j}{Z_j} \right)^a, \quad (1.4)$$

де P_a - показник (міра) бідності; a - параметр, що показує вид показника бідності;

Z_j - межа бідності для j -го домогосподарства, яка визначається як величина ПМ домашнього господарства в середньому на душу населення, розрахованого з урахуванням половозрастного складу домашнього господарства;

Y_j - середньодушовий дохід j -го домашнього господарства з рівнем доходів нижче величини ПМ;

q - кількість бідних домашніх господарств;

H - загальна кількість домашніх господарств;

j - номер кожного домашнього господарства.

Використовуючи цю формулу, можна визначити три показники бідності:

- коефіцієнт бідності, або частку бідних домашніх господарств у загальній їх кількості (P_0):

$$P_0 = \frac{1}{H} \sum_{j=1}^q \left(\frac{Z_j - Y_j}{Z_j} \right)^0 = \frac{q}{H}, \quad (1.5)$$

Використання цього показника не дозволяє оцінити, наскільки доходи бідного населення нижче межі бідності, а характеризує тільки ступінь її поширення;

- індекс глибини бідності (P_1):

$$P_1 = \frac{1}{H} \sum_{j=1}^q \left(\frac{Z_j - Y_j}{Z_j} \right)^1, \quad (1.6)$$

- індекс гостроти бідності (P_2):

$$P_2 = \frac{1}{H} \sum_{j=1}^q \left(\frac{Z_j - Y_j}{Z_j} \right)^2, \quad (1.7)$$

Індекс гостроти бідності на відміну від індексу глибини бідності надає більшу питому вагу домашнім господарствам з більш значним дефіцитом доходів [23, с.299].

А. Сіно вважав, що слід об'єднати абсолютний і відносний підходи до оцінки бідності. Він детально розглянув підходи до обліку наступних чинників при оцінці бідності: поширеності бідності як соціального явища, рівня матеріальної недостатності бідних і ступеня їх розшарування за доходами. Синтетичний індикатор бідності, запропонований А. Сенном (Sen-індекс), враховує вплив перерахованих вище факторів і є найбільш загальною характеристикою бідності:

$$S = L \left(N + \frac{d}{P} G_p \right), \quad (1.8)$$

де L - частка бідного населення;

N - середній дефіцит доходу у відсотках до межі бідності (проміжок низького доходу):

d - середній дохід бідних домогосподарств;

P - межа бідності;

G_p - коефіцієнт Джині для бідних домогосподарств.

Для цілей міжнародних зіставлень Світовим банком розробляються універсальні критерії бідності. Згідно із запропонованою їм класифікації в країнах, що розвиваються бідними вважаються ті, хто живе менш ніж на 1 дол. США в день [22, с.91].

Отже, можна зробити висновок, що для дослідження бідності у країні існує велика кількість показників та індексів, які в основному базуються на величині доходів домогосподарств та встановленого законодавчо прожиткового мінімуму.

1.3. Вплив рівня життя населення України на процеси макроекономічного розвитку

Будь-яке суспільство формується навколо певного набору базових цінностей, які вважаються необхідними для життя кожної людини, навіть якщо деякі люди не мають доступу до цих цінностей. Ці цінності є основою ООН, яка визначає політичні, економічні, соціальні та культурні права людини. Кожне з цих прав виявляється через розподіл суспільних благ від нуля до деякої множини. Оскільки люди можуть відрізнитися за своїм статусом у суспільстві, доступом до засобів виробництва, доходом, можливостями впливати на політичні та інші національні рішення тощо, функціональне визначення бідності досягається шляхом визначення осіб, які знаходяться на найнижчому рівні в будь-якому суспільстві [25].

Бідність в умовах сьогодення є наслідком впливу ряду взаємопов'язаних факторів, серед яких можна виділити:

- економічні (падіння доходів населення, висока диференціація, низькі розміри заробітної плати, безробіття);
- соціальні (інвалідність, старість, дитяча безпритульність);
- демографічні (неповні сім'ї, сім'ї з високим навантаженням утриманців, молодь та старше покоління зі слабкими позиціями на ринку праці);
- політичні (неузгодженість стратегії соціально-економічного розвитку країни між впливовими політичними партіями);
- регіонально – географічні (депресивні моно промислові регіони, регіони з низьким економічним потенціалом) [26, с.120].

Зниження рівня бідності можна досягти лише шляхом втручання в процес розподілу та зміни його на користь бідних. Тоді саму бідність можна розглядати як частину економічної, політичної, соціальної ієрархії статусу, у якій бідні знаходяться внизу. Чим більше економічних, політичних і

соціальних ресурсів залучено до передачі ресурсів бідним, тим більший потенціал конфлікту. Перерозподіл ресурсів на користь бідних покращує соціальний статус бідних, але також порушує баланс, оскільки середній клас «вимивається» в умовах жорсткої обмеженості ресурсів. Внутрішнє переміщення ресурсів від середнього класу до бідних, які становлять значну частину країни, має значний потенціал для конфлікту — небідні змушені втрачати частину своїх накопичених або майбутніх вигод. У країнах, де бідність тісно пов'язана з політичними та етнічними конфліктами, ймовірність бідності значно зростає.

Проблема бідності в Україні має свої специфічні ознаки, а саме:

- це явище всупереч поширеній думці з'явилося не з перебудовою, реформами та становленням української держави, йому передували серйозні макроекономічні процеси попередніх десятиріч;
- збідніння досить широких верств суспільства розвивалось на тлі значного маєтного розшарування і появи класу заможних людей, що не відповідало усталеній моралі радянських часів;
- накопичення капіталу асоціювалося з несправедливими джерелами, а поведінка нової «еліти» була далека від благодійницької допомоги нужденним; бідними стали люди, які свого часу чесно працювали та були законослухняними громадянами і продовжують працювати в державі, дотримуючись її законів;
- існуючий в Україні феномен бідності зайнятого населення є свідченням порушень принципових засад формування вартості робочої сили і системи оплати праці [27, с.25].

На сьогодні в Україні біля 10% населення знаходиться в стані застійної бідності, це дає право стверджувати, що вказана форма бідності є характерною для сучасного етапу соціально-економічного розвитку України і є найбільш небезпечною для стабільності соціально-економічної системи країни. Застійну бідність, разом з бідністю працюючих, можна виділити і якості специфічних ознак бідності в Україні.

Саме застійна бідність спричиняє такі соціально-економічні наслідки, як соціальна апатія, падіння рівня потреб, формування субкультури бідності. Основними чинниками, які сприяють перетворенню поточних форм бідності в застійну, в нашій країні хронічне безробіття окремих категорій населення, загальна девальвація системи освіти та професійної адаптації, поглиблення соціальної прірви у рівні життя. Розповсюдження застійної бідності посилюється зі збільшенням числа людей з асоціальною поведінкою, яким суспільство майже не приділяє ніякої уваги [27, с.30].

Бідність впливає на найважливіші макроекономічні показники і одночасно залежить від них. Вона стає своєрідним «генетичним фактором», особливо нормою поведінки, специфічним неформальним інститутом, в результаті чого інституційне середовище в країні формується виходячи з того, що базовим компонентом стає бідність.

За оцінками окремих вчених, якщо людина відчуває нестатки протягом одного року, то вона прагне знайти нову роботу, трьохрічне перебування в стані бідності вже змінює пріоритети – головним стає бажання економити на всьому, пошуки ж додаткових джерел доходів відходять на другий план. Наступною точкою вважається період сім років: людину остаточно поглинають проблеми економії, на пропозиції щодо можливих вищих заробітків людина вже не реагує. Все це призводить до соціальної деградації, яка, поряд із соціальною агресією, є серйозною загрозою соціальній стабільності та безпечному розвитку суспільства.

Безпосередні макроекономічні наслідки бідності проявляються у поведінці людей на конкретних ринках та характеристиках деяких макроекономічних функцій:

- функція споживання у бідній країні зазвичай є досить високою, але при цьому ця властивість може поєднуватися з низькою граничною схильністю до споживання – навіть при збільшенні своїх доходів люди можуть бути неготовими до зміни споживчих стандартів, у результаті чого вони значно збільшують свої заощадження;

- при формування накопичень та здійсненні портфельного вибору бідні орієнтуються на формування запасів «на чорний день» і хоча у бідних країнах традиційних зв'язок між розміром заощаджень та відсотковою ставкою не зберігається, однак вони можуть значно змінюватися в залежності від перспектив курсових коливань і це може стати поштовхом до виходу зі стану бідності. У свою чергу, це обумовлює серед бідних підвищений попит на активи різного роду «фінансових пірамід», крах яких спричиняє значні соціальні потрясіння;

- у сфері попиту на працю бідні орієнтуються на зведення своїх трудових зусиль до мінімуму, що є наслідком вищенаведеної орієнтації на низькі стандарти споживання та соціальний опортунізм. Це призводить до того, що переважна більшість працівників не розвиває свій людський капітал і не у змозі працювати з новими передовими технологіями. Бідність та високі технології є поняттями взаємовиключними: технологізація та модернізація сьогодні виступають основними факторами конкурентоспроможності та економічного зростання, але їх упровадження вимагає спеціального рівня освіти, набути якого бідні не мають можливості. В результаті бідність призводить до появи протиріч всередині системи економічних відносин і стає фактором генерації загроз національній безпеці [33].

Бідність також необхідно розглядати в якості соціального явища, яке може само відтворюватися (бідність породжує іншу бідність, бідність у доходах спричиняє бідність у розвитку людини, в її цілях, потребах).

Взаємообумовлений вплив бідності та національної безпеки базується на тому, що бідність, будучи наслідком дисгармонії економічної системи, формує ряд специфічних загроз.

Низький платіжний попит призводить до вимирання багатьох видів виробництв, особливо в умовах неструктурованої економіки. Погіршення науково-технічного потенціалу країни призводить до падіння конкурентоспроможності країни як на світовому, так і на внутрішньому ринках. Як наслідок, відбувається заповнення вітчизняного ринку

низькосортними товарами іноземного виробництва та обмеження розвитку вітчизняного виробництва [29].

Криміналізація економіки та суспільства призводить до реалізації інтересів кримінальних структур, які не мають нічого спільного з інтересами легально діючих суб'єктів господарювання. В результаті програють всі, крім кримінальних структур та корумпованих чиновників. Розшарування і соціальна нестабільність суспільства є очевидними загрозами для нормального функціонування економіки країни – за умови тотальної бідності жоден економічний агент не може почувати себе захищеним. У свою чергу, стан незахищеності соціально-економічної системи посилює бідність населення країни і продукує фактори, що поглиблюють бідність.

Падіння рівня життя населення призводить до ініціювання відтворення загроз національній безпеці і початку розкручування своєрідної «спіралі бідності», яка охоплює широкі верстви населення, стає джерелом інших викликів та загроз.

Аналіз бідності, проведений Всесвітнім банком в Європі та Центральній Азії, засвідчив, що однією з її причин є значна корупція державних чиновників та бездіяльність урядів. У бідних громадян немає підстав бачити в державі представника їх інтересів: власне становище здається їм безнадійним, вони не можуть будь-що змінити. Все це посилює відчуженість бідних від громадянського суспільства, їх відірваність від політичних процесів у суспільстві. У доповіді наводиться висловлювання одного з опитаних, сутність якого полягає у тому, що в Україні держава постійно обкрадає своїх громадян, а тому необхідно обманювати державу [34, с.22].

Якість системи державного управління, демократії, верховенство права, ефективність державних адміністративних структур – все це впливає на те, якою мірою державні інституції враховують інтереси бідних, але фактичний вплив вказаних факторів залежить від ефективності політики сприяння

бідним на макрорівні. Система соціальних гарантій з боку держави наведена на рисунку 1.3.

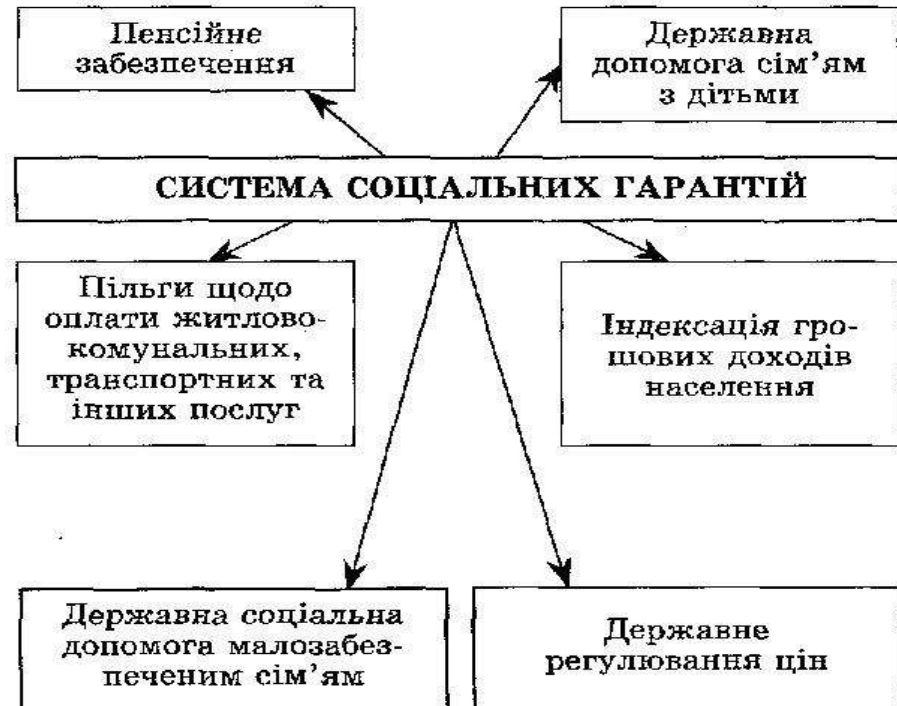

Рис.1.3 Система соціальних гарантій [34]

Навіть в країнах з розвиненими демократичними інститутами, де корумпованість державних структур майже відсутня, бідні, у більшості випадків, не мають реального голосу і їх інтереси майже не представлені у публічній політиці. Причиною такого становища можуть слугувати цілий ряд обставин, серед яких можна виділити головні: бідні можуть не володіти інформацією про ті чи інші заходи державної політики, у них менше можливостей, ніж у інших, вимагати від своїх депутатів виконання передвиборних обіцянок; бідні не мають особистих контактів, грошових коштів і часу для формування перспективних політичних цілей та відповідних організаційних механізмів. Досить часто бідні всіляко уникають участі у політичних процесах, вважаючи її непотрібною і мало перспективною з огляду впливу на державу [36, с. 100].

Держава повинна забезпечувати нормальний рівень життя населення своєї країни, для цього визначені напрями впливу на економічне становище (рис 1.4).

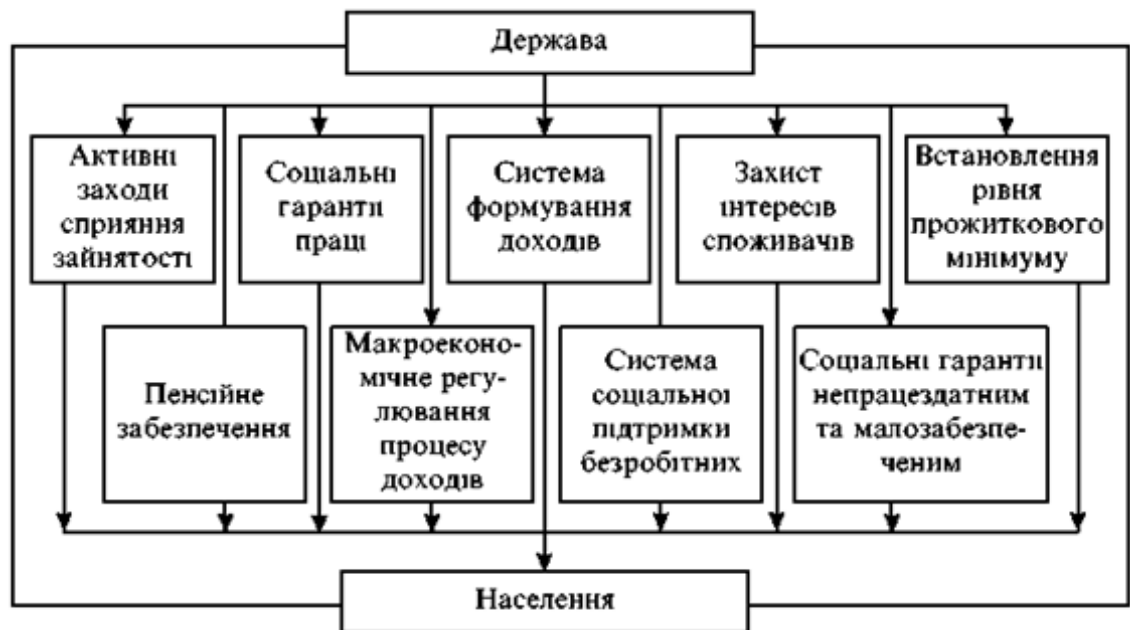

Рис.1.4 Шляхи забезпечення соціального благополуччя населення [36]

З іншого боку, бідність часто провокує виникнення політичних проблем. Наші співгромадяни на власному досвіді дуже добре відчули до чого може призвести політична нестабільність у суспільстві. Знижена самооцінка наших людей, які відчувають себе бідними, негативно позначається на формуванні національного патріотизму.

Також важливою є проблема взаємозв'язку бідності та масштабної трудової міграції населення. За розрахунками Е. Лібанової, в середньому щороку за кордоном перебувають 3 млн. населення України.

Наступним важливим фактором, який має вирішальне значення для розвитку процесів соціального розширення українського суспільства, є взаємозв'язок освітньої активності та рівня матеріальної забезпеченості. Багаті вважають якісну й неперервну освіту та професіоналізм одним з найважливіших факторів досягнення успіху і статусними ознаками багатства. Бідні сприймають причини багатства через інші форми діяльності, які не пов'язані з освітою. Саме через це різниця в якісних та кількісних параметрах освіти бідних та багатих буде значно зростати, що буде і далі зменшувати так незначні можливості для бідних їх вертикальної мобільності [40].

Процес зростання бідності в Україні може бути пов'язаний з нерівномірним розподілом інфляційного навантаження на економіку країни. Зростання цін на споживчі товари та послуги в першу чергу поширюється на ціни на споживчі товари та послуги, які задовольняють основні життєві потреби та становлять базу споживання малозабезпечених верств населення. У цій категорії перед українським суспільством. Її статус погіршився, насамперед через низьку оплату праці на державних підприємствах, у бюджетних установах, безробіття та неповну зайнятість.

Скорочення обсягів виробництва та відповідне скорочення попиту на робочу силу призвели до скорочення зайнятості, переважно в галузях промисловості, будівництва та сільського господарства, які традиційно визначали структуру українського ринку праці, призвели до поширення вимушеної неповної зайнятості, рівня та тривалість безробіття. У галузі, яка колись визначала обличчя вітчизняної економіки, ці негативні процеси настільки загострилися, що кількість працівників тут нижча, ніж самозайнятих (включаючи тих, хто працює в приватному господарстві).

Бідність сімей з дітьми. За такого рівня оплати праці навіть двоє працюючих батьків не завжди можуть забезпечити гідний (за нашими низькими національними стандартами) рівень життя своїм неповнолітнім дітям [44].

Кількість дітей до трьох років є особливо помітним фактором ризику (у середньому рівень бідності серед таких родин становить 44,1%).

Закономірно, що бідність дуже тісно пов'язана з безробіттям. Особливо небезпечно зростання так званого сімейного безробіття, характерного для малих і моно функціональних міст.

Бідність пенсіонерів. Про цю проблему говорять, мабуть, найбільше, особливо перед виборами. Справді, 96% пенсій, призначених на загальних підставах (тобто не державним службовцям, не працівникам суду чи прокуратури, не військовим . — список бажаючі можуть продовжити

самостійно, ознайомившись із чинним законодавством), — нижчі від межі бідності.

Регіональна бідність. Впродовж останніх років відбувається посилення регіональної диференціації доходів і рівня життя населення, причому провалля між областями в частині доходів їхніх жителів поглиблюється значно швидше, ніж розрив у економічному потенціалі [26].

Найвищі рівні бідності характерні для південно-східних областей, де менше поширені самозайнятість і тимчасова трудова міграція, тобто там, де населення гірше адаптувалося до нових соціально-економічних умов. Трохи краща ситуація в областях із відносно високим розвитком незареєстрованого сектора економіки, включаючи особисте підсобне господарство.

Бідність як явище соціально-економічного характеру надає негативна дія і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на самі різні сфери суспільного життя. При цьому можна виділити декілька основних наслідків.

Демографічні наслідки посилення бідності - значне зниження народжуваності і зростання смертності населення, підвищення рівня захворюваності і травматизму, скорочення середньої тривалості життя, що веде фактично до депопуляції і втрати національного генофонду.

Соціальними проявами бідності слід рахувати збільшення безробіття і нелегальної зайнятості, посилення криміногенної обстановки, появу актів громадянської непокори.

Економічні наслідки розповсюдження бідності в Україні пов'язані з перспективами її макроекономічного розвитку, а також інтеграції країни в міжнародну економіку як повноправного суб'єкта зовнішньоекономічних відносин [42].

Враховуючи комплексність дії і економічний масштаб наслідків зростання бідності в Україні, її слід розглядати як безпосередню загрозу національному розвитку і положенню країни на світовій економічній арені.

Основні ознаки бідності в Україні відрізняються від європейських. Досить важливим і специфічним чинником бідності в Україні є сформоване в

суспільстві уявлення про бідність у державах – це, по-перше, нездатність малозабезпечених сімей отримати відносно дорогі споживчі товари, а з іншого боку, сильне бажання ними володіти. Це можна пояснити гіпертрофією домінуючого стандарту забезпеченого життя, який вимагає відносно високого рівня доходу. Малозабезпечені та значна частина сімей із середніми доходами не можуть досягти межі бідності, через що вони відчуваються бідними, незадоволеними своїми доходами, вважають, що в країні забагато бідних, і формують межу бідності, виходячи з достатньо високого рівня життя.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ РІВЕНЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЗА 2018 – 2022 РР.

2.1. Аналіз сукупних доходів домогосподарств України за регіонами

Джерелом грошових доходів сім'ї є доходи, що становлять частину національного доходу країни, оскільки сім'я є безпосереднім учасником суспільного виробництва, особливо через поставку факторів виробництва на ринок, щоб вона могла брати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу й отримати певну частку.

Із здобуттям Україною незалежності та переходом до ринкової економіки (однією зі складових якої є існування приватної власності) вітчизняні домогосподарства змогли доповнити свої можливі джерела грошових доходів, особливо завдяки доходам від: власності, продуктивності на проценти, дивіденди та орендну плату.

Прибуток, який отримує таке домогосподарство, є нічим іншим як поєднанням заробітної плати, відсотків за користування грошовими коштами, платнею за використання майна домогосподарства тощо. Особливістю такої форми доходу домогосподарства є складність розмежування доходів від кожного конкретного ресурсу, крім того, дохід від здійснення підприємницької діяльності є реалізації ще одного фактору виробництва – підприємницькій здатності. Проте, у сучасних умовах дії ринкового механізму певним чином корегуються державним втручанням.

Структура грошових доходів домогосподарств України наведена у таблиці 2.1 [58].

Таблиця 2.1

Структура грошових доходів домогосподарств за 2019 рік

	2017	2018	2019	2020	2021
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	8165,2	9904,1	12118,5	12432,3	14490,6
Структура сукупних ресурсів домогосподарств	у відсотках:				
Грошові доходи	87,5	89,9	92,0	93,9	93,9
- оплата праці	52,4	54,5	57,3	58,3	59,8
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	4,4	6,0	6,5	5,8	5,7
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,0	2,5	2,4	2,2	2,5
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	20,2	19,9	19,2	20,8	19,8
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	7,5	7,0	6,6	6,8	6,1
Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	4,0	3,8	3,6	3,3	3,0
Пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива	4,7	2,8	0,7	0,2	0,1
Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку	0,4	0,4	0,4	0,2	0,3
Інші надходження	3,4	3,1	3,3	2,4	2,7
<i>Довідково: загальні доходи, грн.</i>	8013,1	9720,2	11859,8	12247,8	14247,9

Отже, за вищенаведеними даними видно, що найбільшу частку займає оплата праці, що станом на 2021 рік складає 59,8% (8 665,38 грн.) від суми грошових доходів. Також досить значну частку у складі грошових доходів складає сума пенсій, стипендій, соціальної допомоги, надані готівкою, що становить 19,8% (2 869,14 грн.) у 2021 році. Далі йде сума грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи та складає 6,1% (883,93 грн.) у сумі грошових доходів домогосподарств. Доходи від підприємницької

діяльності та самозайнятості 5,7% (825,96 грн.), ще менший відсоток складає вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель – 3% (434,72 грн.). На доходи від продажу сільськогосподарської продукції припадає 2,5% (362,27 грн.), пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощо, на оплату послуг транспорту, зв'язку складають 0,3 % (43,47 грн.). Найменшу частку 0,1% складають пільги та субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії, палива (14,49 грн.) та на частку інших доходів припадає 2,7% (391,24 грн.).

Всі дані сукупних доходів домогосподарств за регіонами України представлено у Додатку А, за допомогою якого розраховано темпи росту показника сукупних доходів домогосподарств (табл.2.1) (Побудовано самостійно на основі даних джерела [58]).

Таблиця 2.2

**Темпи росту сукупних доходів домогосподарств України за
регіонами**

	Темп росту 2018 р. до 2017 р., %	Темп росту 2019 р. до 2018 р., %	Темп росту 2020 р. до 2019 р., %	Темп росту 2021 р. до 2020 р., %
1	2	3	4	5
Україна, всього	+21,30	+22,36	+2,59	+16,56
Вінницька обл.	+13,51	+23,46	+1,23	+16,86
Волинська обл.	+20,00	+26,56	-0,55	+21,29
Дніпропетровська обл.	+30,38	+21,87	-0,92	+12,95
Донецька обл.	+19,71	+27,76	+10,17	+17,98
Житомирська обл.	+22,36	+27,55	-4,89	+20,95
Закарпатська обл.	+18,91	+26,38	-11,48	+24,63
Запорізька обл.	+24,03	+6,78	+12,18	+14,58
Івано-Франківська обл.	+6,39	+25,46	+2,12	+10,49
Київська обл.	+24,26	+22,04	+6,83	+18,23
Кіровоградська обл.	+20,60	+15,83	+0,42	+25,44

Продовж табл. 2.2

1	2	3	4	5
Луганська обл.	+22,99	+13,45	+15,07	+14,37
Львівська обл.	+24,58	+25,78	-7,85	+31,49
Миколаївська обл.	+24,00	+17,86	+2,04	+12,09
Одеська обл.	+23,21	+20,01	+3,98	+13,16
Полтавська обл.	+22,51	+8,07	+13,76	+4,01
Рівненська обл.	+18,91	+29,09	+5,04	+21,12
Сумська обл.	+15,79	+21,94	+11,88	+17,72
Тернопільська обл.	+2,43	+25,65	-2,68	+11,95
Харківська обл.	+22,52	+15,65	+9,27	+8,18
Херсонська обл.	+12,68	+17,55	+7,60	+8,17
Хмельницька обл.	+19,50	+25,74	+2,60	+16,30
Черкаська обл.	+7,18	+25,51	+9,16	+13,82
Чернівецька обл.	+20,38	+13,87	-5,67	-0,16
Чернігівська обл.	+25,68	+14,81	+1,90	+16,57

Отже, за даними таблиці 2.2, можна зробити наступні висновки.

За загальними даними по країні у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9904,1 грн., що перевищували показник 2017 року на 21,30% та у 2019 році показник склав 12118,47 грн., що на 22,36 % більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 12432,3 грн., що перевищило показник минулого року на 2,59% та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 14490,6 грн., що на 16,56% більше, ніж у 2020 році.

За даними Вінницької області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 94302,04 грн., що перевищували показник 2017 року на 13,51% та у 2019 році показник склав 11642,5 грн., що на 23,46% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11785,58 грн., що перевищило показник минулого року на 1,23% та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13772,89 грн., що на 16,86% більше, ніж у 2020 році.

За даними Волинської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 10332 грн., що перевищували показник 2017 року на 20% та у 2019 році показник склав 13076 грн., що на 26,56% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник прийняв значення 13004,7 грн., що менше за показник минулого року на 0,55% та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 15773,3 грн., що на 21,29% більше, ніж у 2020 році.

За даними Дніпропетровської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9876,8 грн., що перевищували показник 2017 року на 30,38% та у 2019 році показник склав 12037,1 грн., що на 21,87% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник прийняв значення 11926 грн., що менше за показник минулого року на 0,92% та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13470,6 грн., що на 12,95% більше, ніж у 2020 році.

За даними Донецької області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8658,57 грн., що перевищували показник 2017 року на 19,71% та у 2019 році показник склав 11062,1 грн., що на 27,76% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник прийняв значення 12187,3 грн., що перевищило показник минулого року на 10,17 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 14379 грн., що на 17,98 % більше, ніж у 2020 році.

За даними Житомирської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8699,77 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,36% та у 2019 році показник склав 11096,8 грн., що на 27,55% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник прийняв значення 10554,42 грн., що менше за показник минулого року на 4,89% та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12766 грн., що на 20,95% більше, ніж у 2020 році.

За даними Закарпатської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств складали 12803,7 грн., що перевищували показник 2017 року на 18,91% та у 2019 році показник склав 16181 грн., що на 26,38% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 14323,9 грн., що менше за показник минулого року на 11,48 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств складали 17852,4 грн., що на 24,63% більше, ніж у 2020 році.

За даними Запорізької області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств складали 9231,91 грн., що перевищували показник 2017 року на 24,03% та у 2019 році показник склав 9857,4 грн., що на 6,78% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11057,94 грн., що перевищило показник минулого року на 12,18 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств складали 12670,49 грн., що на 14,58 % більше, ніж у 2020 році.

За даними Івано-Франківської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств складали 10913,8 грн., що перевищували показник 2017 року на 6,39% та у 2019 році показник склав 13692,1 грн., що на 25,46% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 13982,1 грн., що перевищило показник минулого року на 2,12 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств складали 15449 грн., що на 10,49 % більше, ніж у 2020 році.

За даними Київської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств складали 13579,9 грн., що перевищували показник 2017 року на 24,26% та у 2019 році показник склав 17281,5 грн., що на 22,04% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 12051,47 грн., що перевищило показник минулого року на 6,83 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств складали 14248,54 грн., що на 18,23 % більше, ніж у 2020 році.

За даними Кіровоградської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8895,8 грн., що перевищували показник 2017 року на 20,6% та у 2019 році показник склав 10303,8 грн., що на 15,83% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 10347,2 грн., що перевищило показник минулого року на 0,42 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12979,5 грн., що на 25,44% більше, ніж у 2020 році.

За даними Луганської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8721 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,99% та у 2019 році показник склав 9893,9 грн., що на 13,45% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11384,8 грн., що перевищило показник минулого року на 15,07 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13021,1 грн., що на 14,37% більше, ніж у 2020 році.

За даними Львівської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 11638,9 грн., що перевищували показник 2017 року на 24,58% та у 2019 році показник склав 14936,6 грн., що на 28,33% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 13490 грн., що менше за показник минулого року на 7,85 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 17738,2 грн., що на 31,49% більше, ніж у 2020 році.

За даними Миколаївської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8949,5 грн., що перевищували показник 2017 року на 24% та у 2019 році показник склав 10547,5 грн., що на 17,86% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 10762,8 грн., що перевищило показник минулого року на 2,04 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12063,5 грн., що на 12,09% більше, ніж у 2020 році.

За даними Одеської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 10728,5 грн., що перевищували показник 2017

року на 23,21% та у 2019 році показник склав 12875,6 грн., що на 20,01% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 13387,48 грн., що перевищило показник минулого року на 3,98 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 15148,97 грн., що на 13,16% більше, ніж у 2020 році.

За даними Полтавської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9739,6 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,51% та у 2019 році показник склав 10525,7 грн., що на 8,07% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11974,3 грн., що перевищило показник минулого року на 13,76 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12454,6 грн., що на 4,01% більше, ніж у 2020 році.

За даними Рівненської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9610,2 грн., що перевищували показник 2017 року на 18,91% та у 2019 році показник склав 12405,9 грн., що на 29,09% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 13030,9 грн., що перевищило показник минулого року на 5,04 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 15783 грн., що на 21,12% більше, ніж у 2020 році.

За даними Сумської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8527,3 грн., що перевищували показник 2017 року на 15,79% та у 2019 році показник склав 10398 грн., що на 21,94% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11632,8 грн., що перевищило показник минулого року на 11,88 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13694,2 грн., що на 17,72 % більше, ніж у 2020 році.

За даними Тернопільської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 10447,1 грн., що перевищували показник 2017 року на 2,43% та у 2019 році показник склав 13127,2 грн., що на 25,65% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення

12775,97 грн., що менше за показник минулого року на 2,68 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 14302,1 грн., що на 11,95% більше, ніж у 2020 році.

За даними Харківської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8856,5 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,52% та у 2019 році показник склав 10242,5 грн., що на 15,65% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11192,1 грн., що перевищило показник минулого року на 9,27 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12108,1 грн., що на 8,18% більше, ніж у 2020 році.

За даними Херсонської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8274,7 грн., що перевищували показник 2017 року на 12,68% та у 2019 році показник склав 9726,7 грн., що на 17,55% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 10466,1 грн., що перевищило показник минулого року на 7,6 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 11321,37 грн., що на 8,17% більше, ніж у 2020 році.

За даними Хмельницької області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9092,77 грн., що перевищували показник 2017 року на 19,5% та у 2019 році показник склав 11433,1 грн., що на 25,74% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11729,9 грн., що перевищило показник минулого року на 2,6 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13641,81 грн., що на 16,3% більше, ніж у 2020 році.

За даними Черкаської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 8189,83 грн., що перевищували показник 2017 року на 7,18%, та у 2019 році показник склав 10279,4 грн., що на 25,51% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11220,81 грн., що перевищило показник минулого року на 9,16 % та станом

на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 12771,29 грн., що на 13,82% більше, ніж у 2020 році.

За даними Чернівецької області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 10463,5 грн., що перевищували показник 2017 року на 20,38% та у 2019 році показник склав 11914,3 грн., що на 13,87% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11239,1 грн., що менше за показник минулого року на 5,67 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13908,4 грн., що на 23,75% більше, ніж у 2020 році.

За даними Чернігівської області у 2018 році сукупні доходи домогосподарств склали 9737,8 грн., що перевищували показник 2017 року на 25,68% та у 2019 році показник склав 11180,2 грн., що на 14,81% більше, ніж показник 2018 року. У 2020 році показник приймав значення 11393,1 грн., що менше за показник минулого року на 1,9 % та станом на 2021 рік сукупні доходи домогосподарств склали 13280,4 грн., що на 16,57% більше, ніж у 2020 році.

Якщо порівнювати області за доходами між собою, керуючись рисунком, представленим у Додатку Б, то можна виділити три з найбільшими доходами: Закарпатська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 17 852,4 грн.), Львівська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 17 738,2 грн.) та Рівненська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 15 783 грн.).

Також можна виділити три області з найменшими показниками доходу на одне домогосподарство: Херсонська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 11 321,37 грн.), Миколаївська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 12 063,5 грн.) та Харківська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 12108,1 грн.).

Найбільший темп росту доходів домогосподарств за даними всіх областей України спостерігається у 2019 році у порівнянні з 2018. Так за даними Рівненської області сукупні доходи станом на 2019 рік збільшились

на 29,09 % порівняно з 2018 роком. У Донецькій області доходи збільшилися на 27,76%, а за даними Житомирської області сукупні доходи домогосподарств у 2019 році збільшилися на 27,55% у порівнянні до 2018 року.

Отже, за результатами вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що сукупні ресурси домогосподарств України за даними всіх областей збільшувалися з часом, тобто з 2017 року до 2021 року зберігалася тенденція росту, за виключенням 2020 року, де спостерігається від'ємний темп зростання у 7 областях України, але всеодно суми доходів різняться за областями. Наведені розбіжності в сумах доходів домогосподарств пояснюються тим, що регіони мають різну спеціалізацію та інфраструктуру.

Існує зворотній зв'язок між розміром населеного пункту та масштабами бідності в ньому. Тобто у сільській місцевості проблема бідності є ще більш гострою, і однією з причин цього є проблема розбіжності доходів домогосподарств міських та сільських місцевостей. Виходячи з цього, можна припустити, що основна проблема полягає в бідності не тільки виключно сільського населення, а в гіршому матеріальному становищі домогосподарств малих населених пунктів. Справді, означені тенденції можна спостерігати незалежно від обраного критерію: рівні бідності поступово підвищуються від великих міст до сіл.

Сільські населені пункти значно поступаються містам за низкою показників, у тому числі за рівнем облаштованості житлового фонду, розвитком транспортної інфраструктури, якістю послуг освіти, охорони здоров'я і сфери побутового обслуговування.

Так як основним джерелом доходів для домогосподарства є заробітна плата, то для вивчення проблеми представимо у вигляді таблиці дані по оплаті праці у містах та селах за 2017-2021 рр (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняння оплати праці міської та сільської місцевості за 2017-2021 рр.

	Дані міської місцевості, грн.	Дані сільської місцевості, грн.	Відношення даних міської місцевості до сільської, разів
2017	4814,95	3178,22	1,5
2018	6101,39	3925,13	1,6
2019	7843,15	5084,24	1,5
2020	8168,26	5314,86	1,5
2021	9749,86	6369,16	1,5

Отже, за даними таблиці 2.3 можна зробити висновок, що доходи домогосподарств від оплати праці у сільській місцевості значно нижчі за суми оплати праці у міській місцевості, та оплата праці у містах перевищує сільські показники у 1,5-1,6 рази.

Таблиця 2.4

Порівняння грошових доходів міської та сільської місцевості за 2017-2021 рр.

	Дані міської місцевості, грн.	Дані сільської місцевості, грн.	Відношення даних міської місцевості до сільської, разів
1	2	3	4
2017	7442,99	6535,59	1,14
2018	9926,16	9295,12	1,07
2019	12317,12	10884,36	1,13
2020	12341,65	10267,03	1,2
2021	14438,56	11889,69	1,21

Також для порівняння у таблиці 2.4 зібрані сукупні грошові доходи домогосподарств сільської та міської місцевостей за 2017-2021 рр. (Побудовано самостійно на основі даних джерела [58]).

За вищенаведеними даними можна зробити висновок, що сума грошових доходів домогосподарств сільської місцевості менша за суму

грошових доходів домогосподарств міської місцевості приблизно у 1,1-1,2 рази.

З часом відмінності між містом і селом в Україні тільки зростатимуть. Розрив у доходах між міськими та сільськими мешканцями продовжує збільшуватися, а зайнятість у селі скорочується набагато швидше, ніж у містах. Можливості працевлаштування в українських селах мінімальні, а існуючі роботодавці не в змозі підтримувати гідну заробітну плату для своїх працівників. Важке економічне та фінансове становище (а в окремих випадках і відсутність) багатьох сільськогосподарських підприємств значною мірою обмежує можливості збереження соціальної сфери села.

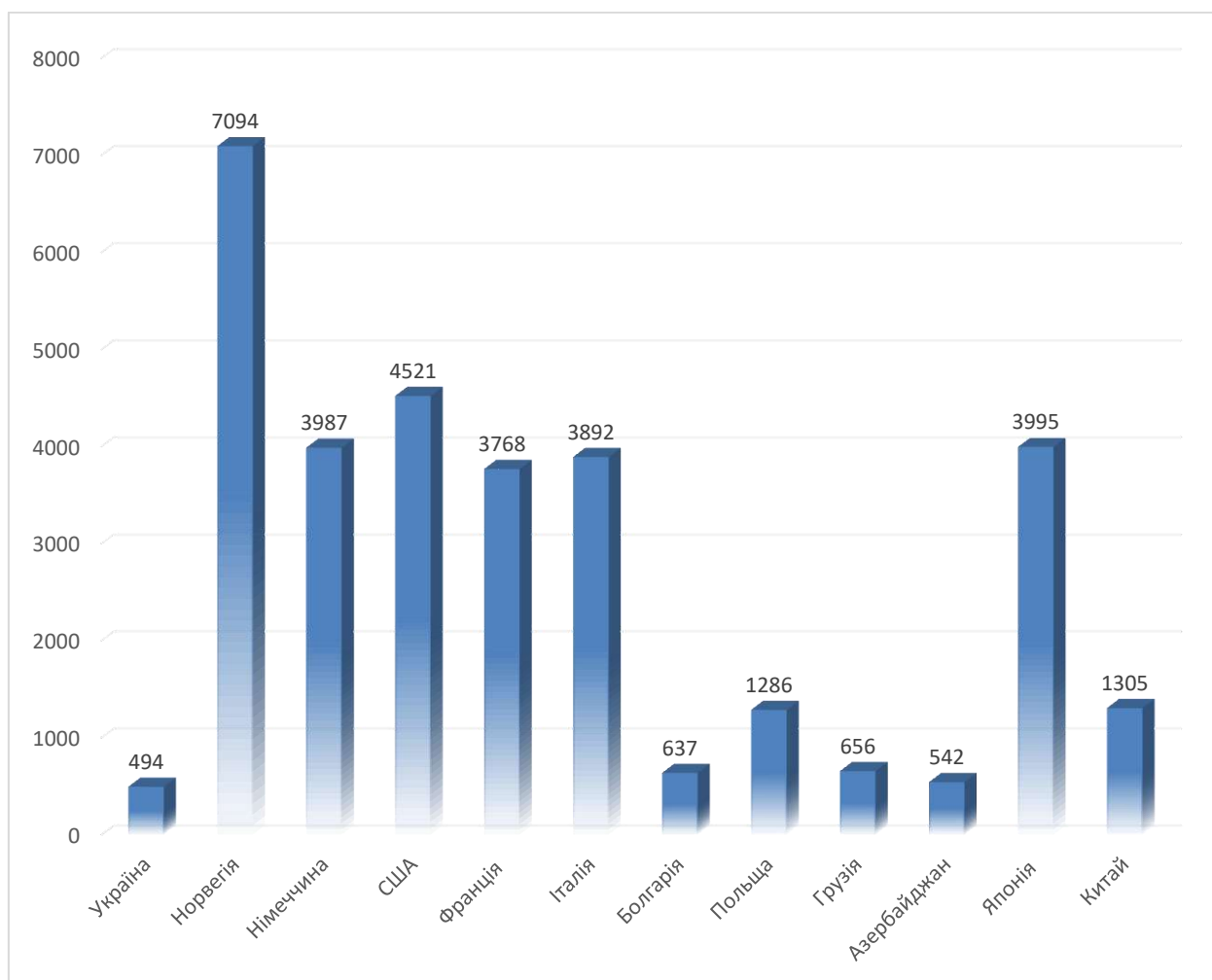

Рис. 2.1 Середній рівень заробітної плати станом на 2023 рік, у дол. США (Побудовано самостійно на основі даних джерела [59])

За рівнем середньої заробітної плати Україна також займає останнє місце в Європі. На теперішній час середня заробітна плата в Україні складає 17 784 грн., що еквівалентно 494 дол. США. Для порівняння середніх заробітних плат обрано деякі країни світу (див. рис.2.1) .

Отже, за даними рис. 2.1 можна зробити наступні висновки. Одна з найвищих середніх заробітних плат зафіксована у Норвегії – 7 094 дол. США, у Німеччині заробітна плата у середньому складає 3987 дол.США, у США середнє значення заробітної плати 4 521 доларів, що перевищує показник для України майже у 10 разів.

Україна має розмір середньої заробітної плати майже на одному рівні з Азербайджаном (542 дол.США). У Польщі середня зарплата складає 1 286 дол.США, що у 3 рази перевищує середню заробітну плату українців.

Отже, можна зробити висновок, що населення України має низькі доходи у порівнянні з іншими країнами, відношення з деякими в розмірі перевищує 10 разів (наприклад Норвегія). Навіть сусідня Польща платить своїм громадянам у 3-4 рази більше, ніж Україна. Тому значна частина населення України віднесена до категорії бідних через низький рівень доходів.

2.2. Аналіз сукупних витрат домогосподарств України

Сукупні витрати – складаються з суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат. Сукупні витрати включають фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій. Оцінка натуральних надходжень здійснюється за середніми цінами купівлі відповідних товарів. Сукупні витрати домогосподарств подано у вигляді таблиці у Додатку В (Побудовано самостійно на основі джерела [58]).

Споживчі сукупні витрати складаються з грошових витрат, а також – вартості спожитих домогосподарством продовольчих товарів, отриманих з особистого підсобного господарства та в порядку самозаготівель або подарованих родичами та іншими особами, суми отриманих пільг та безготівкових субсидій на оплату житла, комунальних продуктів та послуг, суми пільг на оплату телефону, проїзду у транспорті, туристичних послуг, путівок для лікування, оздоровлення та відпочинку, на оплату ліків, вітамінів, інших аптекарських товарів, медичних послуг.

Неспоживчі сукупні витрати складаються з грошових та негрошових витрат домогосподарства на допомогу родичам та іншим особам, витрат на купівлю нерухомості, на капітальний ремонт, будівництво житла та господарських будівель.

Якщо споживання розглядати як процес придбання та використання придбаних товарів та послуг з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства, то витрати на споживання доцільно представити як суму грошових платежів, що їх здійснює домогосподарство за отримані товари та послуги з метою забезпечення належних умов функціонування членів домогосподарства.

Таблиця 2.5

Сукупні витрати домогосподарств України за 2019 рік

1	Сумма, грн.	Частка, %
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	11243,35	100
Структура сукупних витрат домогосподарств:		
Споживчі сукупні витрати, у т.ч.:	10265,94	91,3
продукти харчування та безалкогольні напої	5151,74	45,9
алкогольні напої, тютюнові вироби	340,07	3,0
одяг і взуття	541,22	4,8
житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	1705,66	15,2
предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	249,57	2,2
охорона здоров'я	533,10	4,7

Продовж.табл. 2.5

1	2	3
транспорт	509,98	4,5
зв'язок	380,41	3,4
відпочинок і культура	185,81	1,7
освіта	116,86	1,0
ресторани та готелі	201,66	1,8
різні товари і послуги	349,86	3,1
Неспоживчі сукупні витрати	977,41	8,7

За даними таблиці 2.5 можна зробити наступні висновки. Найбільша частина витрат домогосподарств розрахована на продукти харчування та складає 45,9% (5151,74 грн.). На житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива домогосподарства витрачають 15,2% (1705,66 грн.) від загальної суми витрат. На одяг і взуття припадає частка 4,8% (541,22 грн.). Витрати на охорону здоров'я складають 4,7% (533,10 грн.) від загальної суми витрат домогосподарств, частка витрат на транспорт складає 4,5% (509,98 грн.). На оплату зв'язку припадає 3,4% (380,41 грн.), а на різні товари і послуги – 3,1% (349,86 грн.). Відсоток купівлі алкогольних напоїв, тютюнових виробів складає 3% (340,07 грн.), частка витрат, що припадає на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла складає 2,2 % (249,57 грн.), на ресторани та готелі – 1,8% (201,66 грн.), на відпочинок і культуру – 1,7% (185,81 грн.). Та найменша частка витрат припадає на освіту та складає 1% (116,86 грн.).

Загалом на споживчі витрати припадає 91,3 % від загальної суми сукупних витрат домогосподарств, що складає 10265,94 грн, а неспоживчі витрати складають 8,7%, що дорівнює 977,41 грн.

За результатами таблиці, наведеної у Додатку В, розраховано темпи росту сукупних витрат домогосподарств України (табл.2.6) (Побудовано самостійно на основі даних джерела [58]).

Таблиця 2.6

**Темпи росту сукупних витрат домогосподарств України за
регіонами**

	Темп росту 2018 р. до 2017 р., %	Темп росту 2019 р. до 2018 р., %	Темп росту 2020 р. до 2019 р., %	Темп росту 2021 р. до 2020 р., %
1	2	3	4	5
Україна, всього	16,38	16,39	-1,52	18,06
Вінницька обл.	5,95	22,24	-4,71	19,96
Волинська обл.	19,17	12,53	3,75	21,46
Дніпропетровська обл.	29,46	8,34	1,64	20,38
Донецька обл.	10,14	23,11	2,97	10,46
Житомирська обл.	11,70	24,05	-10,16	20,66
Закарпатська обл.	22,08	8,29	-1,42	22,31
Запорізька обл.	24,68	6,08	14,02	14,82
Івано-Франківська обл.	3,40	20,02	4,29	13,32
Київська обл.	23,75	19,82	-8,69	29,06
Кіровоградська обл.	14,32	23,70	-11,40	24,63
Луганська обл.	22,69	7,77	11,34	26,59
Львівська обл.	2,63	39,94	-6,71	25,30
Миколаївська обл.	25,80	18,92	1,02	7,63
Одеська обл.	12,03	18,53	-2,97	14,51
Полтавська обл.	7,27	7,92	6,05	9,15
Рівненська обл.	8,35	28,61	-13,88	28,41
Сумська обл.	11,84	13,12	7,82	9,04
Тернопільська обл.	-6,81	26,65	-12,51	13,97
Харківська обл.	19,13	6,64	9,80	6,90
Херсонська обл.	7,22	14,20	8,45	12,97
Хмельницька обл.	14,74	27,55	-6,16	9,17
Черкаська обл.	16,35	12,69	-3,23	30,17
Чернівецька обл.	15,81	13,60	-6,21	31,69
Чернігівська обл.	25,34	9,13	2,24	15,86

За даними всього по Україні у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8308,6 грн., що перевищували показник 2017 року

на 16,38% та у 2019 році показник склав 9670, грн., що на 16,39% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9523,6 грн., що менше на 1,52% за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 11243,4 грн., що більше на 18,06% за 2020 рік.

За даними Вінницької області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8175,93 грн., що перевищували показник 2017 року на 5,95% та у 2019 році показник склав 9994,63 грн., що на 22,24 % більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9523,57 грн., що менше на 4,71 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 11424,09 грн., що більше на 19,96 % за 2020 рік.

За даними Волинської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8525,7 грн., що перевищували показник 2017 року на 19,17% та у 2019 році показник склав 9594,3 грн., що на 12,53% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9954,1 грн., що більше на 3,75 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 12090,6 грн., що більше на 21,46 % за 2020 рік.

За даними Дніпропетровської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8752,6 грн., що перевищували показник 2017 року на 29,46% та у 2019 році показник склав 9482,6 грн., що на 8,34% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9637,6 грн., що більше на 1,64 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 11602 грн., що більше на 20,38 % за 2020 рік.

За даними Донецької області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 6834,57 грн., що перевищували показник 2017 року на 10,14% та у 2019 році показник склав 8413,74 грн., що на 23,11% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8663,4 грн., що більше на 2,97 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 9570 грн., що більше на 10,46 % за 2020 рік.

За даними Житомирської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7159 грн., що перевищували показник 2017 року на 11,7% та у 2019 році показник склав 8880,63 грн., що на 24,05% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 7978,75 грн., що менше на 10,16 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 9627,17 грн., що більше на 20,66 % за 2020 рік.

За даними Закарпатської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 11790,3 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,08% та у 2019 році показник склав 12767,7 грн., що на 8,29% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 12586,8 грн., що менше на 1,42 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 15394,6 грн., що більше на 22,31 % за 2020 рік.

За даними Запорізької області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8777,71 грн., що перевищували показник 2017 року на 24,68% та у 2019 році показник склав 9311,33 грн., що на 6,08% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 10617 грн., що більше на 14,02 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 12190,12 грн., що більше на 14,82 % за 2020 рік.

За даними Івано-Франківської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 9252,2 грн., що перевищували показник 2017 року на 3,4% та у 2019 році показник склав 11104,9 грн., що на 20,02% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 11581 грн., що більше на 4,29 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 13124 грн., що більше на 13,32 % за 2020 рік.

За даними Київської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 10892,2 грн., що перевищували показник 2017 року на 23,75% та у 2019 році показник склав 13546,5 грн., що на 19,82% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати

складали 7986,5 грн., що менше на 8,69 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 10307,5 грн., що більше на 29,06 % за 2020 рік.

За даними Кіровоградської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств складали 7353,2 грн., що перевищували показник 2017 року на 14,32% та у 2019 році показник склав 9095,8 грн., що на 23,7% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати складали 8058,7 грн., що менше на 11,4 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 10043,6 грн., що більше на 24,63 % за 2020 рік.

За даними Луганської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств складали 7260,5 грн., що перевищували показник 2017 року на 22,69% та у 2019 році показник склав 7824,7 грн., що на 7,77% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати складали 8711,9 грн., що більше на 11,34 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 11028,8 грн., що більше на 26,59 % за 2020 рік.

За даними Львівської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств складали 8385,1 грн., що перевищували показник 2017 року на 2,63% та у 2019 році показник склав 11734,1 грн., що на 39,94% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати складали 10946,2 грн., що менше на 6,71 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 13715,6 грн., що більше на 25,3 % за 2020 рік.

За даними Миколаївської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств складали 8385,1 грн., що перевищували показник 2017 року на 25,80% та у 2019 році показник склав 9971,2 грн., що на 18,92% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати складали 10072,7 грн., що більше на 1,02 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 10840,9 грн., що більше на 7,63 % за 2020 рік.

За даними Одеської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств складали 7350,21 грн., що перевищували показник 2017 року на 12,03% та у 2019 році показник склав 8712,3 грн., що на 18,53%

більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8453,46 грн., що менше на 2,97 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 9679,66 грн., що більше на 14,51 % за 2020 рік.

За даними Полтавської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7202,9 грн., що перевищували показник 2017 року на 7,27% та у 2019 році показник склав 7773,4 грн., що на 7,92% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8244 грн., що більше на 6,05 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 8998 грн., що більше на 9,15 % за 2020 рік.

За даними Рівненської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 6792,6 грн., що перевищували показник 2017 року на 8,35% та у 2019 році показник склав 8736,2 грн., що на 28,61% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 7523,9 грн., що менше на 13,88 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 9661,7 грн., що більше на 28,41 % за 2020 рік.

За даними Сумської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7551,1 грн., що перевищували показник 2017 року на 11,84% та у 2019 році показник склав 8541,6 грн., що на 13,12% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9209,6 грн., що більше на 7,82 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 10042 грн., що більше на 9,04 % за 2020 рік.

За даними Тернопільської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 8780,25 грн., що менше за показник 2017 року на 6,81% та у 2019 році показник склав 11120 грн., що на 26,65% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9728,62 грн., що менше на 12,51 % за показник минулого року, а у 2021 показник приймав значення 11087,36 грн., що більше на 13,97 % за 2020 рік.

За даними Харківської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7745,9 грн., що перевищували показник 2017 року

на 19,13% та у 2019 році показник склав 8260 грн., що на 6,64% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 9069,5 грн., що більше на 9,8 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 9695,1 грн., що більше на 6,9 % за 2020 рік.

За даними Херсонської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 6737,2 грн., що перевищували показник 2017 року на 7,22% та у 2019 році показник склав 7693,6 грн., що на 14,2% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8343,7 грн., що більше на 8,45 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 9425,61 грн., що більше на 12,97 % за 2020 рік.

За даними Хмельницької області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7370,56 грн., що перевищували показник 2017 року на 14,74% та у 2019 році показник склав 9400,86 грн., що на 27,55% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8821,86 грн., що менше на 6,16 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 9630,46 грн., що більше на 9,17 % за 2020 рік.

За даними Черкаської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 7834,68 грн., що перевищували показник 2017 року на 16,35% та у 2019 році показник склав 8829,02 грн., що на 12,69% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 8544,07 грн., що менше на 3,23 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 11121,75 грн., що більше на 30,17 % за 2020 рік.

За даними Чернівецької області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 9889,9 грн., що перевищували показник 2017 року на 15,81% та у 2019 році показник склав 11235,4 грн., що на 13,6% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 10538,2 грн., що менше на 6,21 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 13877,3 грн., що більше на 31,69 % за 2020 рік.

За даними Чернігівської області у 2018 році сукупні витрати домогосподарств склали 9159,3 грн., що перевищували показник 2017 року на 25,34% та у 2019 році показник склав 9995,9 грн., що на 9,13% більше, ніж показник 2018 року. Станом на 2020 рік сукупні витрати склали 10219,4 грн., що більше на 2,24 % за показник минулого року, а у 2021 показник прийняв значення 11839,9 грн., що більше на 15,86 % за 2020 рік.

Найбільші темпи росту витрат домогосподарств за даними всіх областей України спостерігаються у 2021 році у порівнянні з 2020. Так за даними Чернівецької області сукупні витрати станом на 2021 рік збільшились на 31,69% порівняно з 2020 роком. У Черкаській області доходи збільшились на 30,17%, а за даними Київської області сукупні доходи домогосподарств у 2021 році збільшились на 29,06% у порівнянні до 2020 року.

Рисунок 2.2 дозволяє порівняти сукупні витрати за областями станом на 2021 рік. Отже, найбільші показники сукупних витрат домогосподарств станом на 2021 рік спостерігаються у таких областях:

- Закарпатська (15 394,6,7 грн.);
- Чернівецька (13 877,3 грн.);
- Львівська (13 715,6 грн.).

Найменші показники сукупних витрат домогосподарств станом на 2021 рік спостерігаються у наступних областях:

- Полтавська (8998 грн.);
- Херсонська (9 425,61 грн.);
- Донецька (9570 грн.).

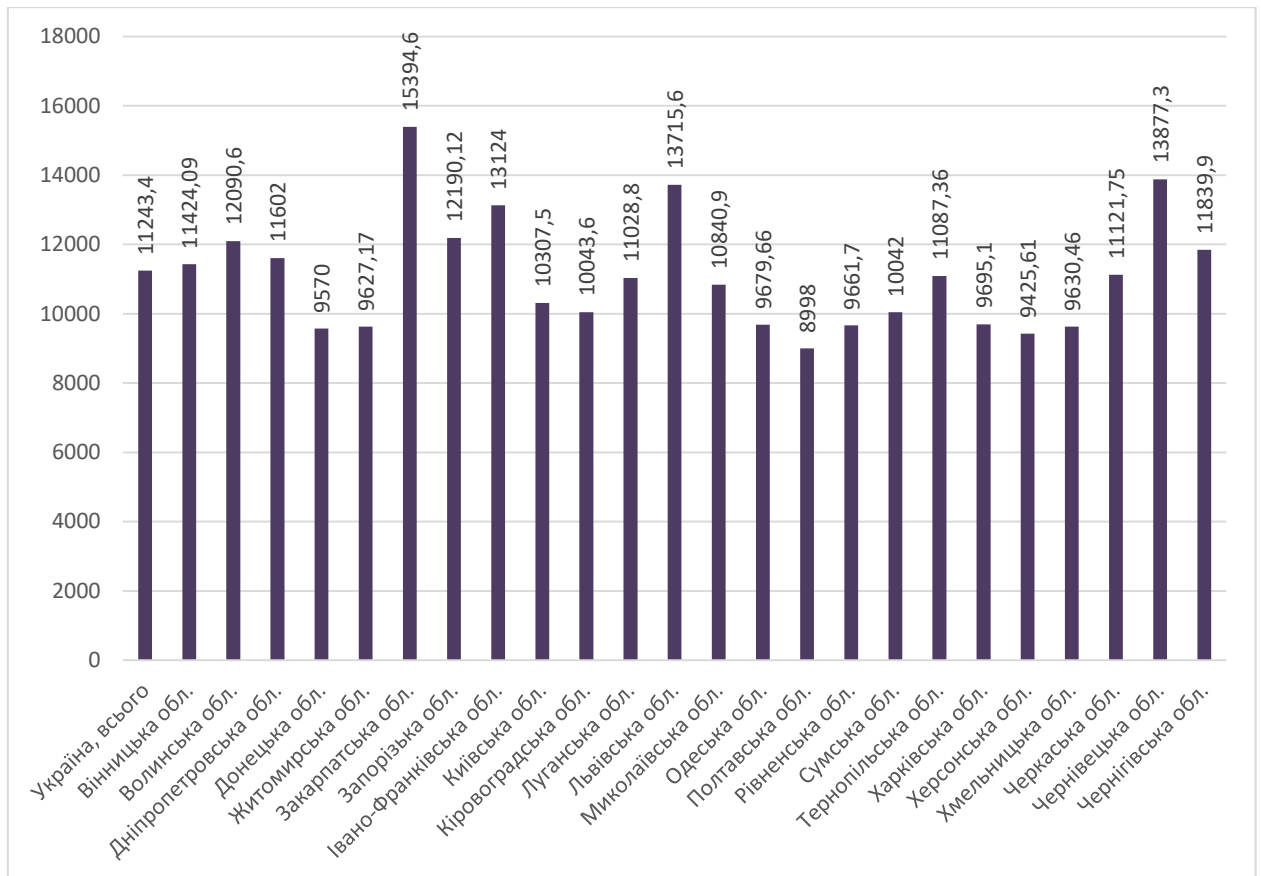

Рис. 2.2 Сукупні витрати домогосподарств України за 2021 рік (Побудовано самостійно на основі даних джерела [58])

Загалом можна зробити висновок, що сукупні витрати домогосподарств України, як і сукупні доходи, за даними всіх областей збільшувались із року в рік, тобто з 2017 року до 2021 року зберігалася тенденція росту за виключенням 2020 року (від'ємний темп росту мають показники 13 областей), але показники відрізняються між собою в різних областях.

Сільські поселення суттєво відстають від міст за багатьма показниками, зокрема за рівнем житлової забудови, розвитком транспортної інфраструктури, якістю освіти, охорони здоров'я та обслуговування сім'ї. Існують значні відмінності між містом і селом в освіті та медичному обслуговуванні. Негативний процес у соціально-культурній сфері тісно пов'язаний із нерозвиненістю виробничої сфери та низьким рівнем добробуту сільських жителів. Причинами цих проблем є хронічне недофінансування місцевих бюджетів, майже повне припинення державного фінансування

інфраструктури села, низький попит населення на платні послуги. Усі ці фактори сприяли зростанню бідності серед населення села.

Оскільки основна частина сукупних витрат сільських домогосподарств спрямована на забезпечення харчування, то це свідчить про низький рівень споживчих можливостей селян. Селяни не мають можливості отримувати такі важливі для життя блага, як якісне медичне обслуговування та освіту. Так, станом на 2021 рік, витрати домогосподарств сільської місцевості на охорону здоров'я склали 4,8% від загальної суми витрат, а на освіту – 0,5% (Додаток Д) [58].

У результаті сільське населення має менший доступ до деяких важливих благ, ніж міське населення, і за багатьма показниками бідність широко поширена в сільській місцевості, що безпосередньо впливає на національні показники бідності.

Особливої уваги потребує питання бідності домогосподарств України, у складі яких є діти. При чому, чим більша їх кількість у складі сім'ї, тим більша імовірність того, що дане домогосподарство може опинитися за межею бідності. Невеликий розмір державної допомоги, а також чималі витрати на утримання дитини, призводять до того, що бідність сімей, навіть із трирічним немовлям, перевищує середні показники. Наявність хоча б однієї дитини підвищує ризик бідності за відносним критерієм на 17%. Навіть за умови, коли обоє батьків працюють і отримують зарплату на 20-30% вищу за мінімальну, сім'я все одно відчуває себе бідною. Поява другої та наступної дитини ставить родини у ще більш скрутне становище. У найгіршій ситуації перебувають багатодітні родини – ризик монетарної бідності для них у 2,4-2,6 рази вищий за загальні показники в Україні.

За даними Додатку Е, де показана структура грошових витрат домогосподарств з дітьми за 2021 рік, можна зробити наступні висновки. Домогосподарства, у складі яких є одна дитина витрачають 40,8% на харчування від загальної суми витрат, зі збільшенням кількості дітей частка

цих витрат збільшується та для домогосподарств, що мають у складі п'ять та більше дітей відсоток витрат на харчування складає 44,2%.

Що стосується витрат на охорону здоров'я, то домогосподарства, що мають у складі одну дитину витрачають 3,7% від загальних витрат. Частка витрат на охорону здоров'я домогосподарств з двома дітьми складає 4,5%, з трьома дітьми – 3,7%. Найбільший відсоток витрат на медичне обслуговування мають домогосподарства, у складі яких чотири дитини – 7,8% та у складі яких п'ять та більше дітей дещо менший та складає 3,7% від суми грошових витрат.

На освіту у 2021 році домогосподарства, що мають одну дитину витрачали 1,7% від усіх витрат. Даний показник для домогосподарств з двома та трьома дітьми зріс та складав 2,0 та 1,6% відповідно. Далі по ситуації спостерігається зниження та домогосподарства що мають у складі чотири дитини витрачають на освіту 7,4%, а для домогосподарств, що мають п'ять та більше дітей частка витрат на освіту складає 0,2% від загальної суми грошових витрат.

Більш докладніше про витрати домогосподарств з дітьми на харчування показано у таблиці 2.7 [58].

Таблиця 2.7

**Структура грошових витрат домогосподарств на харчування
залежно від кількості дітей у їх складі, %**

	Всі домогосподарства з дітьми	У т.ч. з кількістю дітей				
		Одна	Дві	Три	Чотири	П'ять і більше
1	2	3	4	5	6	7
Продукти харчування, у т.ч.:	96,5	96,6	96,1	96,9	96,2	95,6
Хліб і хлібопродукти	16,8	16,4	17,9	19,2	15,9	27,6
М'ясо і м'ясопродукти	23,2	23,4	22,6	22,8	17,5	17,2
Риба та рибопродукти	5,8	5,9	5,6	6,0	7,5	6,1

Продовж.табл.2.7

1	2	3	4	5	6	7
Молоко, сир та яйця	13,7	13,7	13,8	10,6	16,2	6,6
Олія та жири	7,9	8,1	7,6	6,8	5,1	9,0
Фрукти	6,8	6,8	6,9	7,7	9,6	6,2
Овочі	6,9	7,0	6,5	6,4	6,4	6,4
Цукор, мед, джем, сироп, шоколад та кондитерські вироби	7,4	7,3	7,5	9,7	8,5	10,0
Інші продукти харчування	2,6	2,6	2,4	2,6	3,6	2,8
Безалкогольні напої	5,4	5,4	5,3	5,1	5,9	3,7
Харчування поза домом	3,5	3,4	3,9	3,1	3,8	4,4
Грошові витрати на харчування	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Отже, за даними таблиці можна зробити наступні висновки. Всього станом на 2021 рік на продукти харчування домогосподарств, у складі яких є діти припадає 96,5% від загальних витрат на харчування на місяць, тоді як на харчування поза домом припадає 3,5%. На продукти харчування домогосподарств, у складі яких одна дитина, припадає 96,6% від загальних витрат на харчування на місяць, тоді як на харчування поза домом припадає 3,4%. На продукти харчування домогосподарств, у складі яких дві дитини припадає 96,1%, на харчування поза домом – 3,9%. Для домогосподарств з трьома дітьми частка витрат на продукти харчування складає 96,9%, тоді як на харчування поза домом залишається 3,1%. Для домогосподарств, що мають чотири дитини частка витрат на продукти харчування складає 96,2%, а частка харчування поза домом приймає значення 3,8. Домогосподарства, у складі яких п'ять або більше дітей, витрачають на продукти 95,6% від загальної суми витрат на харчування та на харчування поза домом припадає 4,4%.

Для домогосподарств, у складі яких є одна дитина, найбільша частка споживання припадає на м'ясо і м'ясопродукти та складає 23,4% від загальних витрат на продукти харчування. На хліб та хлібопродукти припадає 16,4% , частка купівлі молока, сиру та яєць складає 13,7%. Частка витрат на олію та жири складає 8,1%. Витрати на цукор, мед, джем, сироп, шоколад та кондитерські вироби складають 7,3%. На овочі такі домогосподарства витрачають 7%, а на фрукти – 6,8%. від суми витрат на продукти харчування. Частки купівлі риби та рибопродуктів складає 5,9% від загальної суми витрат на продукти харчування. Витрати на безалкогольні напої складають 5,4%. Та найменша частка припадає на інші продукти та складає 2,6% витрат.

Для домогосподарств, у складі яких є дві дитини, найбільша частка споживання припадає на м'ясо і м'ясопродукти та складає 22,6% від загальних витрат на продукти харчування. На хліб та хлібопродукти припадає 17,9% , частка купівлі молока, сиру та яєць складає 13,8%. Частка витрат на олію та жири складає 7,6%. Витрати на цукор, мед, джем, сироп, шоколад та кондитерські вироби складають 7,5%. На овочі такі домогосподарства витрачають 6,5%, а на фрукти – 6,9%. від суми витрат на продукти харчування. Частки купівлі риби та рибопродуктів складає 5,6% від загальної суми витрат на продукти харчування. Витрати на безалкогольні напої складають 5,3%. Та найменша частка припадає на інші продукти та складає 2,4% витрат.

Для домогосподарств, у складі яких є три дитини, найбільша частка споживання припадає на м'ясо і м'ясопродукти та складає 22,8% від загальних витрат на продукти харчування. На хліб та хлібопродукти припадає 19,2% , частка купівлі молока, сиру та яєць складає 10,6%. Витрати на цукор, мед, джем, сироп, шоколад та кондитерські вироби складають 9,7%. Частка витрат на олію та жири складає 6,8%. На овочі такі домогосподарства витрачають 6,4%, а на фрукти – 7,7%. від суми витрат на продукти харчування. Частки купівлі риби та рибопродуктів складає 6% від

загальної суми витрат на продукти харчування. Витрати на безалкогольні напої складають 5,1%. Та найменша частка припадає на інші продукти та складає 2,6% витрат.

Для домогосподарств, у складі яких чотири дитини, найбільша частка споживання припадає на м'ясо і м'ясопродукти та складає 17,5% від загальних витрат на продукти харчування. На хліб та хлібопродукти припадає 15,9% , частка купівлі молока, сиру та яєць складає 16,2%. Витрати на цукор, мед, джем, сироп, шоколад та кондитерські вироби складають 8,5%. Частка витрат на олію та жири складає 5,1%. На овочі такі домогосподарства витрачають 6,4%, а на фрукти – 9,6%. від суми витрат на продукти харчування. Частки купівлі риби та рибопродуктів складає 7,5% від загальної суми витрат на продукти харчування. Витрати на безалкогольні напої складають 5,9%. Та найменша частка припадає на інші продукти та складає 3,6% витрат.

Для домогосподарств, у складі яких п'ять та більше дітей, найбільша частка споживання припадає на хліб і хлібопродукти та складає 27,6% від загальних витрат на продукти харчування. На м'ясо і м'ясопродукти припадає 17,2%. На купівлю цукру, меду, джему, сиропу, шоколаду та кондитерських виробів витрачається 10%, частка купівлі олії та жирів складає 9%. Частка придбання овочів складає 6,4%, молока, сиру та яєць – 6,6%. На придбання риби та рибопродуктів витрачається 6,1% від суми витрат на харчування, на придбання фруктів – 6,2%, а на безалкогольні напої – 3,7%. Та найменша частка припадає на інші продукти та складає 2,8% витрат.

Отже, за даними таблиці можна стверджувати, що зі збільшенням кількості дітей у сім'ї зменшується частка споживання м'яса та м'ясних продуктів, молока, сиру та яєць. Для сімей з 5 і більше дітьми найбільшою є частка витрат на хліб і хлібобулочні вироби. Це пов'язано з тим, що домогосподарства платять більше за дешевші продукти, тому що вони не мають можливості забезпечити сім'ю цінними продуктами харчування.

2.3. Аналіз явища бідності та нерівномірності розподілу домогосподарств України за рівнем середньодушових доходів

Бідність є не тільки соціальною категорією, а й економічною категорією, тому вона залежить від таких макроекономічних показників, як ВВП, рівень безробіття, індекс інфляції та мінімальна заробітна плата. Тому оцінити ситуацію з бідністю в країні можна, оцінивши динаміку зазначених вище економічних категорій.

Показник ВВП характеризує можливості економіки щодо забезпечення добробуту населення в трьох аспектах:

- ефективність розподілу виробництва на продукти проміжного та кінцевого призначення;
- структура кінцевого попиту (споживання, нагромадження, внутрішньо торговельне сальдо);
- первинні доходи.

ВВП також є основою для вимірювання виробничих структур, міжнародних порівнянь якості життя, оцінки дефіциту національного бюджету, валютної емісії тощо. Його головна характеристика полягає в тому, що він охоплює лише вартість товарів і послуг, вироблених на території певної країни.

Валовий внутрішній продукт на душу населення (реальний ВВП) є мірою випуску продукції на душу населення в доларах постійної купівельної спроможності, при цьому нівелюється вплив інфляційних процесів. Вищий реальний ВВП на душу населення є показником вищого рівня життя.

Динаміка ВВП та ВВП на душу населення наведено у таблиці 2.8 (Побудовано самостійно за даними джерел [58] та [59]).

Таблиця 2.8

Динаміка ВВП України

Рік	ВВП, млн.грн	ВВП на душу населення, грн	Частка ВВП України у світовому ВВП, %	Темп приросту ВВП, %	Темп приросту ВВП на душу населення, %
1	2	3	4	5	6
2017	2983882	70224,3	1,3	-	-
2018	3560596	84192,0	0,29	19,33	19,89
2019	3974564	94589,8	0,13	11,63	12,35
2020	4194102	100432,5	0,08	5,52	6,18
2021	5459574	131907,2	0,06	30,17	31,34
2022	5191028	126152,3	0,05	-4,92	-4,36

Отже, за наведеними даними можна стверджувати, що показник ВВП та ВВП на душу населення змінювався, зберігаючи тенденцію зростання.

У 2017 році ВВП складав 2 983 882 млн.грн., у 2018 показник складав 3 560 596 млн грн., що на 19,33% більше, ніж у 2017р. У 2019 показник приймав значення 3 974 564 млн.грн., що перевищувало показник 2018 року на 11,63 %. Станом на 2020 рік показник ВВП складав 4 194 102 млн.грн., що на 5,52% більше, ніж показник 2019 року. У 2021 ВВП приймав значення 5 459 574 млн.грн., що перевищувало показник 2020 року на 30,17% та у 2022 році показник приймав значення 5 191 028 млн.грн., тобто зменшився на 4,92% у порівнянні з попереднім роком.

У 2017 році ВВП на душу населення складав 70 224,3 грн., у 2018 показник складав 84 192,0 грн., що на 19,89% більше, ніж у 2017 р. У 2019 показник приймав значення 94 589,8 грн., що перевищувало показник 2018 року на 12,35 %. Станом на 2020 рік показник ВВП на душу населення складав 100 432,5 грн., що на 6,18 % більше, ніж показник 2019 року. У 2021 ВВП на душу населення приймав значення 131 907,2 грн., що перевищувало показник 2020 року на 31,34 % та у 2022 році показник приймав значення 126 152,3 грн., тобто зменшився на 4,36% у порівнянні з попереднім роком.

Отже, за результатами аналізу ВВП та ВВП на душу населення можна зробити висновок, що з 2017 до 2021 року показник мав тенденцію зростання, стрімкий ріст відбувся у 2021 році (темپ приросту склав 30,17% та 31,34% ВВП та ВВП на душу населення відповідно), порівняно з попереднім. У 2022 році ці показники зменшилися більше, ніж на 4% та можна стверджувати, що причиною цього стала повномасштабна війна з країною-агресором.

Оцінюючи такий важливий показник як частка ВВП у світовому ВВП, можна стверджувати, що ситуація є досить несприятливою для економіки. Частка економіки України в міжнародній економіці приймає критично низьке значення. У 2017 році частка ВВП України у світовому складала 1,3%, у 2018 році показник почав зменшуватися та склав 0,29%. У 2019 показник склав 0,13%, у 2020 році частка ВВП України в світовому приймала значення 0,08%. У 2021 році показник зменшився до 0,06%, а у 2022 році частка України у світовій економіці складала 0,05%.

Отже, можна зробити висновок, що Україна відіграє незначну роль у світовій економіці. ВВП України має невеликий вплив на світовий ВВП, що свідчить про те, що наша внутрішня економіка дуже слабка не лише в тому, щоб брати участь у міжнародній економіці, а й у розвитку та підтримці високої якості життя українського народу.

Рівень безробіття – це кількісний показник, який визначається як відношення чисельності безробітних до загальної чисельності працездатного населення країни (регіону, соціальної групи) і вимірюється у відсотках. Безробіття є однією з головних причин бідності в країні, оскільки втрата роботи призводить до відсутності засобів до існування, і, як наслідок, безробітні часто класифікуються як бідні серед населення.

Дані рівня безробіття наведено у таблиці 2.9 [58].

Таблиця 2.9

Рівень безробіття в Україні в 2017-2021 рр.

Рік	Всього населення, тис.	Економічно активне населення, тис.	Зайняте населення, тис.	Безробітне населення, тис.	Рівень безробіття	Зареєстровано безробітних, тис.
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1%	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,6%	338,2
2020	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,9%	459,2
2021	41167,3	16666,8	14957,3	1709,5	10,3%	295,0

Отже, за вищенаведеними даними можна стверджувати, що кількість безробітного населення у 2017-2021 рр. коливається в межах 1,4 – 1,7 млн. осіб. Рівень безробіття у 2017 році склав 9,9%, у 2018 році він зменшився на 0,8% та склав 9,1%. Станом на 2019 рік рівень безробіття приймав значення 8,6%, а у 2020 році показник збільшився до 9,9%. У 2021 році відсоток безробітних у країні склав 10,3%.

З точки зору соціальної держави, коли держава виконує функцію страхування безробітних і виплати безробітним допомоги по безробіттю, безробіття важить вдвічі більше, ніж державний бюджет. З одного боку, люди, які втрачають роботу, не повинні платити податки до державного бюджету (податок на доходи працівників), з іншого боку, вони отримують компенсацію з державного бюджету при втраті роботи. Існує поняття природного безробіття, яке вважається нормальним, якщо цей рівень становить 2-3%.

За даними таблиці 2.5 рівень безробіття за 2017-2021 рр. коливається в межах 8,6 – 10,3%, що перевищує граничну норму безробіття у країні щонайменше у 3 рази та веде за собою збільшення рівня бідності.

Інфляція є показником зміни цін на товари та послуги, які люди купують для невиробничого споживання. Основним негативним наслідком інфляції є падіння рівня життя людей. Найбільше страждає населення з

фіксованими доходами, наприклад ті, хто отримує заробітну плату або соціальні виплати від держави. Також спостерігається зниження очікувань щодо майбутньої макроекономічної ситуації, особливо це призводить до зниження ділової активності (через інвестиційну складову).

Динаміка інфляції в Україні за 2017-2022 роки показана у таблиці 2.10 (Побудовано самостійно на основі даних джерела [58]).

Таблиця 2.10

Рівень інфляції в Україні за 2017-2021 рр.

Рік	Індекс інфляції, %	Інфляція, %	Зміна, %
1	2	3	4
2017	113,7	13,7	-
2018	109,8	9,8	-3,9
2019	104,1	4,1	-5,7
2020	105,0	5,0	+0,9
2021	110,0	10,0	+5,0
2022	126,6	26,6	+16,6
III квартал 2023	104,0	4,0	-22,6

Отже, за наведеними розрахунками можна зробити висновок, що у 2017 році інфляція складала 13,7%, до 2019 року показник знизився до 4,1% та знову почав зростати. Найбільшого рівня інфляція досягла у 2022 році та складала 26,6%.

Зараз в Україні інфляція становить 4%, що є нормою. У Мінекономіки вважають це ознакою успішної адаптації української економіки до воєнного часу. Інфляцію формують два основні фактори: ступінь руйнування інфраструктури та логістики, а також масштаби та швидкість міграції (фактори пропозиції та попиту на робочу силу).

Крім того, одним із найважливіших питань системи соціально-професійних і соціально-економічних відносин є питання організації оплати праці; Заробітна плата є елементом національної політики і тому її регулювання має бути збалансованим на державному рівні. Одним із основних важелів впливу держави на організацію оплати праці на

підприємствах є забезпечення соціальних гарантій з оплати праці працівників. Найважливішим елементом системи державного соціального забезпечення є мінімальна заробітна плата, ефективність якої залежить від моделі її вартісного розрахунку.

На сьогоднішній день розмір мінімальної заробітної плати встановлюється Верховною Радою України за поданням Кабінету Міністрів України при прийнятті Державного бюджету. Мінімальна заробітна плата встановлюється у розмірі не нижчому за вартісну величину межі малозабезпеченості в розрахунку на працездатну особу, тобто в основу розрахунку розміру мінімальної заробітної плати покладено розмір прожиткового мінімуму.

Таблиця 2.11

Співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму

Рік	Мінімальна заробітна плата одного працівника		Прожитковий мінімум		Співвідношення ПМ до МЗП, разів
	грн.	Темп зростання до відповідного періоду попереднього року, %	грн.	Темп зростання до відповідного періоду попереднього року, %	
1	2	3	4	5	6
2000	90		270		3,00
2001	118	131,11	311	115,19	2,64
2002	165	139,83	342	109,97	2,07
2003	185	112,12	342	100,00	1,85
2004	237	128,11	362	105,85	1,53
2005	310	130,80	423	116,85	1,36
2006	375	120,97	465	109,93	1,24
2007	460	122,67	492	105,81	1,07
2008	605	131,52	592	120,33	0,98
2009	744	122,98	695	117,40	0,93

Продовж.табл.2.11

1	2	3	4	5	6
2010	922	123,92	839	120,72	0,91
2011	1004	108,89	934	111,32	0,93
2012	1118	111,35	1095	117,24	0,98
2013	1147	102,59	1108	101,19	0,97
2014	1218	106,19	1176	106,14	0,97
2015	1378	113,14	1227	104,34	0,89
2016	1600	116,11	1388	113,12	0,87
2017	3200	200,00	1700	122,48	0,53
2018	3723	116,34	1921	113,00	0,52
2019	4173	112,09	1936	100,78	0,46
2020	4723	113,18	2189	113,07	0,46
2021	6000	127,04	2393	109,32	0,40
2022	6500	108,33	2508	104,81	0,39
2023	6700	103,08	2589	103,23	0,39

За наведеними розрахунками (див. табл. 2.11) щодо частки прожиткового мінімуму у середньомісячній заробітній платі в Україні, то спостерігається така ситуація: у 2000 році прожитковий мінімум був більшим за мінімальну заробітну плату у 3 рази, у 2004 році прожитковий мінімум вже перевищував мінімальну заробітну плату у 1,53 рази, у 2007 році їх показники практично зрівнялися та прожитковий мінімум був більше у 1,07 разів за мінімальну заробітну плату. Протягом 2008 – 2013 рр. мінімальна заробітна плата не суттєво перевищує прожитковий мінімум. У 2017-2018 рр. мінімальна заробітна плата перевищує прожитковий мінімум майже у 2 рази, а у 2019-2023 рр. прожитковий мінімум в Україні складає лише 0,39 – 0,46 від мінімальної заробітної плати.

Визначення мінімальної заробітної плати — це не тільки визначення мінімально необхідного споживання для працівника, а й визначення для нього мінімального рівня продуктивності праці. Тому мінімальна заробітна плата як для працівників, так і для роботодавців є важливою відправною точкою у формуванні ціни праці на ринку праці. Відсутність справедливого значення мінімальної заробітної плати в країні позбавить обидві сторони

важливого орієнтиру у трудових відносинах обох сторін і можливості раціонально організувати виробництво та трудову діяльність у різних країнах. до політики високого зростання заробітної плати неможливо.

Рівень життя є інтегральним показником розвитку суспільства. Його рівень безпосередньо залежить від рівня доходів населення і їх купівельної спроможності. Сьогодні в Україні спостерігається зниження купівельної спроможності, а від так і реальних доходів населення, що у сучасності є низькими, нижчими за прожитковий мінімум.

Закономірністю ринкової економіки є нерівність доходів, що породжує нерівність в якості життя різних соціальних груп населення. Ринковий механізм не здатний забезпечити соціально справедливий розподіл доходів, створеного валового продукту. Несправедливий розподіл доходів — це один із "дефектів" ринкової системи, поряд з безробіттям і інфляцією.

Стратегії формування та розподілу доходів є центральними для національної соціальної політики та сильно залежать від соціально-політичних інститутів країни. Економічні та соціальні процеси також змінюють системи доходів людей, які в умовах ринкових відносин мають такі форми: заробітна плата як дохід найманих працівників; соціальні виплати; доходи від комерційної діяльності; доходи від особистого підсобного господарства; пов'язані з ними додаткові доходи. В епоху економічної глобалізації та модернізації, з появою нових форм зайнятості, різноманітність форм доходу продовжує розширюватися. Найближчим часом важливо подолати існуючу занижену вартість праці, контролювати розмір і відставання оплати праці, відновити роль заробітної плати.

Нерівний розподіл має об'єктивні причини, якими є різні фізичні та розумові здібності членів суспільства, рівень освіти та професійної підготовки, нерівність володіння власністю, здатність до ризику, монополізм на ринку товарів і послуг, кількість членів родини та її віковий склад. Але основною причиною диференціації є відсутність справедливої соціальної політики держави, неспроможність профспілок захищати інтереси як

працівників, так і соціально незахищених верств населення. Поляризація доходів населення призводить до соціально-економічних протиріч, що можуть закінчитися соціальним вибухом. З іншого боку, така диференціація доходів підриває стимули до праці, знижує її ефективність, відповідно знижується ефективність суспільного виробництва та знижуються темпи економічного розвитку країни.

Диференціація життєвого рівня населення України за даними Державної служби статистики України наведена у таблиці 2.12 [58].

Таблиця 2.12

Диференціація життєвого рівня населення

	2017	2018	2019	2020	2021
Загальна чисельність населення, млн.осіб	42,5	42,3	42,1	41,9	40,9
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму:					
млн. осіб	0,9	0,5	0,4	2,4	1,8
Чисельність населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму:					
млн. осіб	13,5	10,6	8,9	10,4	18,4
середньорічний розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)	1603,7	1744,8	1902,1	2189	2189
середньорічний розмір фактичного прожиткового мінімуму (у середньому на одну особу в місяць, грн)	2941,5	3262,7	3660,9	4210,0	6500,0

За даними таблиці 2.10 та використовуючи формулу 1.1 розрахуємо показники рівня бідності за роками:

$$P_{2017} = \frac{0,9 \text{ млн. осіб}}{42,5 \text{ млн. осіб}} \cdot 100\% = 2,12\%.$$

$$P_{2018} = \frac{0,5 \text{ млн. осіб}}{42,3 \text{ млн. осіб}} \cdot 100\% = 1,18\%.$$

$$P_{2019} = \frac{0,4 \text{ млн. осіб}}{42,1 \text{ млн. осіб}} \cdot 100\% = 0,95\%.$$

$$P_{2020} = \frac{2,4\text{млн. осіб}}{41,9\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 5,72\%.$$

$$P_{2021} = \frac{1,8\text{млн. осіб}}{40,9\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 4,4\%.$$

Отже, за результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що рівень бідності за останні 5 років приймав значення в діапазоні з 0,95% (у 2019 році) до 5,72% (у 2020 році), що вказує на тенденцію покращення життя населення та зменшення частки бідного населення з 2017 до 2019 року та різко відрізняється від реальної ситуації в країні. Це свідчить про те, що офіційні дані дещо відрізняються від реальних розрахунків.

Також необхідно розрахувати цей показник, використовуючи дані фактичного прожиткового мінімуму, тому розрахуємо показник, використовуючи формулу 1.1:

$$P_{2017} = \frac{13,5\text{млн. осіб}}{42,5\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 31,76\%.$$

$$P_{2018} = \frac{10,6\text{млн. осіб}}{42,3\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 25,06\%.$$

$$P_{2019} = \frac{8,9\text{млн. осіб}}{42,1\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 21,14\%.$$

$$P_{2020} = \frac{10,4\text{млн. осіб}}{41,9\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 24,82\%.$$

$$P_{2021} = \frac{18,4\text{млн. осіб}}{40,9\text{млн. осіб}} \cdot 100\% = 44,99\%.$$

Показники фактичного рівня бідності значно перевищують показники, розраховані за законодавчо встановленими даними (станом на 2019 рік у 22,25 рази). Також рівень бідності за 5 років коливався у межах 21,14% - 44,99%. Найбільшого значення показник досягає у 2021 році, тому отримані результати вказують на те, що станом на 2021 рік майже кожного другого українця відносять до бідних.

Коефіцієнт Джині є відповідним показником для вивчення нерівності доходів населення. Він визначає, наскільки фактичний розподіл доходів населення відхиляється від рівномірної лінії розподілу. Цей коефіцієнт дозволяє чисельно оцінити ступінь нерівності: чим більша різниця в розподілі, тим більший коефіцієнт концентрації. Він дорівнює нулю для рівномірного розподілу та одиниці для абсолютної нерівності.

Коефіцієнт Джині відповідає чотирьом важливим принципам: анонімність – не має значення, хто заробляє багато, а хто мало; незалежність шкали оцінювання – при розрахунку коефіцієнта Джині не береться до уваги рівень багатства країни; незалежність від чисельності населення – не має значення, наскільки чисельним є населення країни; принцип переходу – якщо дохід переходить від багатшої людини до бідної, кінцевий розподіл є більш рівномірним.

Розраховується коефіцієнт Джині за формулою:

$$K_G = (1 - 2 * \sum_1^i d * SD) + \sum_1^i d * D, i = 1, 2, 3, \dots, N, \quad (2.1)$$

де d – частота розподілу;

D – відносна частота;

SD – відносна частота розподілу.

Розрахуємо коефіцієнт Джині для 2017-2021 рр. за розрахунковими даними, наведеними у Додатку Ж.

$$K_{G2017} = (1 - 2 * 0,46) + 0,102 = 0,18.$$

$$K_{G2018} = (1 - 2 * 0,502) + 0,110 = 0,106.$$

$$K_{G2019} = (1 - 2 * 0,4425) + 0,1201 = 0,235.$$

$$K_{G2020} = (1 - 2 * 0,48301) + 0,128 = 0,162.$$

$$K_{G2021} = (1 - 2 * 0,47266) + 0,109 = 0,164.$$

Отже, згідно з наведеним розрахунком можна зробити висновок, що діапазон значень коефіцієнта Джині становить 0,106-0,235. Це свідчить про

те, що існує відносна нерівність між доходами на душу населення українських домогосподарств, але вона недостатньо висока. Чіткої тенденції у зміні значення індексу немає.

На відміну від коефіцієнта Джині в Україні, який все ще є високим у більшості інших високорозвинених європейських країн, Україна все ще виглядає як країна з досить високим ступенем економічної рівності, яка оплачується за рахунок заробітної плати в «конверті» та мінімальної заробітної плати та неофіційного прибутку підприємства. Причиною цього є жорстка податкова система, недостатні пенсійні внески та інші проблеми, які держава створила для приватного сектора.

В Україні є значні відмінності у доходах жителів. Тому подолання цієї проблеми надзвичайно складне, але можливо за умови сильної економічної та соціальної політики. Але по-перше, необхідна реальна статистична оцінка нерівності доходів, оскільки офіційна оцінка нерівності не відображає реальної ситуації, оскільки не враховує незадекларовані грошові доходи, неформальну економіку та неформальний дохід.

Потребують удосконалення засоби державного регулювання рівня життя – мінімальні стандарти доходів та стандарти споживання, а також методологія їх визначення та застосування. Це пов'язано, по-перше, з тим, що, як показує аналіз, існує значна розбіжність між встановленими законодавством прожитковими мінімумами та фактичними прожитковими мінімумами. Слід підкреслити, що методика розрахунку фактичного прожиткового мінімум є недосконалою, оскільки спрямована на мінімізацію, а не оптимізацію споживчого кошика малозабезпечених осіб. Тому використання мінімальних норм споживання в аналізі рівня життя дає недостовірні дані про реальний рівень бідності та розрив між багатими і бідними в країні.

2.4. Аналіз нерівномірності розподілу домогосподарств Запорізької області за рівнем середньодушових еквівалентних показників матеріальної забезпеченості

Дослідження передбачає аналіз диференціації доходів населення України за допомогою наступних показників:

- показники центральної тенденції;
- структурні показники;
- показники варіації та розсіювання;
- спеціальні показники диференціації та поляризації за доходами.

До групи показників центральної тенденції відносяться середні величини, мода й медіана.

Середня величина – це узагальнена характеристика сукупності однотипних одиниць за певною кількістю ознак, тобто узагальнений показник, який характеризує типовий рівень варіюючої ознаки в розрахунку на одиницю сукупності. Так як досліджувальний ряд є інтервальним, то використовуємо формулу середньої арифметичної зваженої:

$$\bar{x} = \frac{\sum X \cdot d}{\sum d}, \quad (2.2)$$

де X – рівень ознаки;

d - частота.

Модою називають значення ознаки, що має найбільшу частоту в статистичному ряду розподілу. Мода для інтервального ряду ознак розраховується за формулою:

$$M_o = X_0 + h \frac{d_{mo} - d_{mo-1}}{(d_{mo} - d_{mo-1}) + (d_{mo} - d_{mo+1})}, \quad (2.3)$$

де h – ширина модального інтервалу;

d_{mo} – частота модального інтервалу;

d_{mo-1} – частота передмодального інтервалу;

d_{mo+1} – частота післямодального інтервалу.

Медіаною називають таке значення ознаки, яке поділяє ранжирований ряд розподілу на дві рівні частини, тобто значення, яке перебуває в середині ряду розподілу. Медіана для інтервального ряду ознак розраховується за формулою:

$$M_e = X_0 + h \frac{0,5 \cdot \sum d - Sd_{me-1}}{d_{me}}, \quad (2.4)$$

де Sd_{me-1} – кумулятивна частота перед медіанного інтервалу.

Для визначення структурних показників використовують метод групувань, за яким домогосподарства (населення) розподіляються в порядку зростання середньодушових показників доходів на квантилі та за інтервалами доходів. МУ якості квантилів в даному дослідженні передбачено розрахунки децилів.

Дециль – значення варіант, які ділять упорядкований ряд на 10 за обсягом рівних частин. Дециль першої групи розподілу розраховується за формулою:

$$D_1 = X_0 + h \frac{0,1 \cdot \sum d - Sd_{D_1-1}}{d_{D_1}}, \quad (2.5)$$

Дециль дев'ятої групи розподілу розраховується за формулою:

$$D_9 = X_0 + h \frac{0,9 \cdot \sum d - Sd_{D_1-1}}{d_{D_1}}, \quad (2.6)$$

Децильний коефіцієнт доходів – співвідношення мінімального рівня доходів серед 10% найбільш забезпеченого населення до максимального рівня доходів серед 10% найменш забезпеченого населення. Розраховується за формулою:

$$V_D = \frac{D_9}{D_1}, \quad (2.7)$$

До показників варіації та розсіювання відносять середнє квадратичне відхилення та квадратичний коефіцієнт варіації.

Середнє квадратичне відхилення - показник розсіювання (розкиду) значень випадкової величини відносно її математичного сподівання, тобто центру розподілу. Розраховується за формулою:

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 d}{\sum d}}, \quad (2.8)$$

Квадратичний коефіцієнт варіації використовують як критерій однорідності сукупності, він є ознакою надійності середньої. У симетричному, близькому до нормального, розподілі $V_\sigma = 0,33$. Квадратичний коефіцієнт варіації розраховується за формулою:

$$V_\sigma = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\%, \quad (2.9)$$

При зміщенні вправо від центра асиметрія буде характеризуватися додатнім числом, при зміщенні вліво - від'ємним. Розраховується за формулою:

$$A_s = \frac{\bar{x} - M_o}{\sigma}, \quad (2.10)$$

Якщо $A_s=0$, то розподіл є симетричним; якщо $A_s > 0$, то наявна правостороння асиметрія; якщо $A_s < 0$, то наявна лівостороння асиметрія.

Група спеціальних показників диференціації та поляризації за доходами формується відповідно до постановки конкретних цілей дослідження (визначення добробуту населення, рівнів життя, якості, бідності тощо) та може включати відповідні таким цілям різноманітні показники диференціації, як за структурою, так і за часом. На даний час з практичною метою широко використовується коефіцієнт концентрації доходів населення – індекс Джині.

За розрахованими даними, що зведені у таблиці Додатку И, розрахуємо середній рівень середньодушових грошових доходів у 2017 році за формулою (2.2):

$$\bar{x}_{2017} = \frac{333552}{100} = 3335,52 \text{ (грн.)}$$

Отже, в 2017 році по області, у середньому на душу населення, витрачалось 3335,52 грн. за місяць.

Обчислимо значення модального рівня місячних грошових доходів за формулою (2.3). В нашому випадку модальним є інтервал де 16,6% домогосподарств мають середньодушові грошові доходи у місяць від 3000,0 до 3360,0 грн.

$$M_{o2017} = 3000 + 360 \frac{16,6 - 7,4}{(16,6 - 7,4) + (16,6 - 14,6)} = 3295,71 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, у 2017 році, в Запорізькій області, найбільш поширені були верстви населення, які витрачали в середньому за місяць 3295,71 грн. на кожну особу.

Далі розрахуємо медіанний рівень сукупних витрат за формулою (2.4):

$$M_{e2017} = 3000 + 360 \frac{0,5 \cdot 100 - 39,8}{16,6} = 3221,2 \text{ (грн.)}$$

Як видно, половина домогосподарств області у 2017 році витратила в середньому за місяць до 3221,2 грн.

За аналогією з медіаною, тобто на підставі кумулятивних часток (частот), визначаються децилі – варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин. Розрахуємо децилі за формулами (2.5) та (2.6) відповідно:

$$D_{1|2017} = 1920 + 360 \frac{0,1 \cdot 100 - 8,2}{9,4} = 1988,94 \text{ (грн.)},$$

$$D_{9|2017} = 5160 + 360 \frac{0,9 \cdot 100 - 88,6}{11,4} = 5204,21 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, серед 10% найменш забезпечених верств населення максимальні грошові доходи становили 1988,94 грн. за місяць, а серед 10% найбільш забезпечених мінімальні доходи перевищували 5204,21 грн. на місяць.

Використавши значення D_1 та D_9 , розрахуємо коефіцієнт децильної диференціації за формулою (2.7):

$$V_{D|2017} = \frac{5204,21}{1988,94} = 2,6.$$

Тобто у 2017 році мінімальні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення у 2,6 разів перевищили максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб.

Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує ступінь відповідності середньої варіантам інтервального ряду, обчислимо, за формулою (2.8):

$$\sigma_{x2017} = \sqrt{\frac{117305833,0}{100}} = 1083,08 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, у 2017 році середній рівень грошових доходів по окремому домогосподарству відхилявся від середнього рівня по області, в середньому, на 1083,08 грн.

Наскільки значне це відхилення, визначимо розрахувавши квадратичний коефіцієнт варіації за формулою (2.9):

$$V_{2017} = \frac{1083,08}{3335,52} \cdot 100 = 32 \text{ \%} .$$

Так як коефіцієнт варіації не перевищує 33%, то сукупність домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів є однорідною і розрахований середній рівень грошових доходів є типовим і надійним для даної сукупності.

Розрахуємо коефіцієнт асиметрії за формулою (2.10):

$$A_{s2017} = \frac{3335,52 - 3295,71}{1083,08} = 0,03 .$$

Отже, коефіцієнт асиметрії свідчить, що розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат у 2017 році характеризується правосторонньою асиметрією, але розподіл приближений до симетричного.

За допомогою формули (2.1) розрахуємо коефіцієнт концентрації витрат Джині K_G .

$$K_{G2017} = (1 - 2 \cdot 0,463948) + 0,1105 = 0,183 ,$$

Розраховане значення 0,183 свідчить про низький ступінь нерівномірності доходів населення.

Розрахуємо середній рівень середньодушових грошових доходів у 2018 році за формулою (2.2):

$$\bar{x}_{2018} = \frac{407892}{100} = 4078,92 \text{ (грн.)}$$

Отже, в 2018 році по області, у середньому на душу населення, витрачалось 4078,92 грн. за місяць.

Обчислимо значення модального рівня місячних грошових доходів за формулою (2.3). В нашому випадку модальним є інтервал де 24,2% домогосподарств мають середньодушові грошові доходи у місяць понад 5160 грн.

$$M_{o2018} = 5160 + 360 \frac{24,2 - 10,2}{(24,2 - 10,2) + 24,2} = 5291,94 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, у 2018 році, в Запорізькій області, найбільш поширені були верстви населення, які витрачали в середньому за місяць 5291,94 грн. на кожну особу.

Далі розрахуємо медіанний рівень сукупних витрат за формулою (2.4):

$$M_{e2018} = 4080 + 360 \frac{0,5 \cdot 100 - 44,5}{10,5} = 4268,57 \text{ (грн.)}$$

Як видно, половина домогосподарств області у 2018 році витрачала в середньому за місяць до 4268,57 грн.

За аналогією з медіаною, тобто на підставі кумулятивних часток (частот), визначаються децилі – варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин. Розрахуємо децилі за формулами (2.5) та (2.6) відповідно:

$$D_{1|2018} = 2280 + 360 \frac{0,1 \cdot 100 - 4,9}{10,5} = 2454,86 \text{ (грн.)}$$

$$D_{9|2018} = 5160 + 360 \frac{0,9 \cdot 100 - 75,8}{24,2} = 5371,24 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, серед 10% найменш забезпечених верств населення максимальні грошові доходи становили 2454,86 грн. за місяць, а серед 10% найбільш забезпечених мінімальні доходи перевищували 5371,24 грн. на місяць.

Використавши значення D_1 та D_9 розрахуємо коефіцієнт децильної диференціації за формулою (2.7):

$$V_{D|2018} = \frac{5371,24}{2454,86} = 2,2.$$

Тобто у 2018 році мінімальні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення у 2,2 рази перевищили максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб.

Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує ступінь відповідності середньої варіантам інтервального ряду, обчислимо, за формулою (2.8):

$$\sigma_{x2018} = \sqrt{\frac{172318959,4}{100}} = 1312,7 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, у 2018 році середній рівень грошових доходів по окремому домогосподарству відхилявся від середнього рівня по області, в середньому, на 1312,7 грн.

Наскільки значне це відхилення, визначимо розрахувавши квадратичний коефіцієнт варіації за формулою (2.9):

$$V_{2018} = \frac{1312,7}{4078,92} \cdot 100 = 32 \text{ \%}.$$

Так як коефіцієнт варіації не перевищує 33%, то сукупність домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів є однорідною і розрахований середній рівень грошових доходів є типовим і надійним для даної сукупності.

Розрахуємо коефіцієнт асиметрії за формулою (2.10):

$$A_{s2018} = \frac{4078,92 - 5291,94}{1312,7} = (-0,92).$$

Отже, коефіцієнт асиметрії свідчить, що розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат у 2018 році характеризується лівосторонньою асиметрією.

За допомогою формули (2.1) розрахуємо коефіцієнт концентрації витрат Джині K_G .

$$K_{G2018} = (1 - 2 \cdot 0,494582) + 0,1392 = 0,15,$$

Розраховане значення 0,15 свідчить про низький ступінь нерівномірності доходів населення.

Розрахуємо середній рівень середньодушових грошових доходів у 2019 році за формулою (2.2):

$$\bar{x}_{2019} = \frac{561300}{100} = 5613 \text{ (грн.)}$$

Отже, в 2019 році по області, у середньому на душу населення, витрачалось 5613 грн. за місяць.

Обчислимо значення модального рівня місячних грошових доходів за формулою (2.3). В нашому випадку модальним є інтервал де 19,7% домогосподарств мають середньдушові грошові доходи у місяць від 4000,1 до 5000 грн.

$$M_{o2019} = 4000,1 + 500 \frac{19,7 - 19,4}{(19,7 - 19,4) + (19,7 - 16,3)} = 4040,64 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, у 2019 році, в Запорізькій області, найбільш поширені були верстви населення, які витрачали в середньому за місяць 4040,64 грн. на кожну особу.

Далі розрахуємо медіанний рівень сукупних витрат за формулою (2.4):

$$M_{e2019} = 5000,1 + 500 \frac{0,5 \cdot 100 - 49,6}{16,3} = 5012,37 \text{ (грн.)}$$

Як видно, половина домогосподарств області у 2019 році витрачала в середньому за місяць до 5012,37 грн.

За аналогією з медіаною, тобто на підставі кумулятивних часток (частот), визначаються децилі – варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин. Розрахуємо децилі за формулами (2.5) та (2.6) відповідно:

$$D_{1|2019} = 2000 + 500 \frac{0,1 \cdot 100}{10,5} = 2476,19 \text{ (грн.)},$$

$$D_{9|2019} = 9000,1 + 500 \frac{0,9 \cdot 100 - 88,8}{3,3} = 9181,92 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, серед 10% найменш забезпечених верств населення максимальні грошові доходи становили 2476,19 грн. за місяць, а серед 10% найбільш забезпечених мінімальні доходи перевищували 9181,92 грн. на місяць.

Використавши значення D_1 та D_9 , розрахуємо коефіцієнт децильної диференціації за формулою (2.7):

$$V_{D|2019} = \frac{9181,92}{2476,19} = 3,7.$$

Тобто у 2019 році мінімальні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення у 3,7 разів перевищили максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб.

Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує ступінь відповідності середньої варіантам інтервального ряду, обчислимо, за формулою (2.8):

$$\sigma_{x2019} = \sqrt{\frac{625623100,0}{100}} = 2501,25 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, у 2019 році середній рівень грошових доходів по окремому домогосподарству відхилявся від середнього рівня по області, в середньому, на 2501,25 грн.

Наскільки значне це відхилення, визначимо розрахувавши квадратичний коефіцієнт варіації за формулою (2.9):

$$V_{2019} = \frac{2501,25}{5613} \cdot 100 = 44 \text{ \%}.$$

Так як коефіцієнт варіації перевищує 33%, то сукупність домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів є неоднорідною і розрахований середній рівень грошових доходів є нетиповим і ненадійним для даної сукупності.

Розрахуємо коефіцієнт асиметрії за формулою (2.10):

$$A_{s2019} = \frac{5613 - 4040,64}{2501,25} = 0,62.$$

Отже, коефіцієнт асиметрії свідчить, що розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат у 2019 році характеризується правосторонньою асиметрією.

За допомогою формули (2.1) розрахуємо коефіцієнт концентрації витрат Джині K_G .

$$K_{G2019} = (1 - 2 \cdot 0,438075) + 0,116 = 0,24,$$

Розраховане значення 0,24 свідчить про низький ступінь нерівномірності доходів населення.

Розрахуємо середній рівень середньодушових грошових доходів у 2020 році за формулою (2.2):

$$\bar{x}_{2020} = \frac{509000}{100} = 5090 \text{ (грн.)}$$

Отже, в 2020 році по області, у середньому на душу населення, витрачалось 5613 грн. за місяць.

Обчислимо значення модального рівня місячних грошових доходів за формулою (2.3). В нашому випадку модальним є інтервал де 24,8% домогосподарств мають середньодушові грошові доходи у місяць від 3000,1 до 4000 грн.

$$M_{o2020} = 3000,1 + 500 \frac{24,8-13,7}{(24,8-13,7)+(24,8-20,8)} = 3367,65 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, у 2020 році, в Запорізькій області, найбільш поширені були верстви населення, які витрачали в середньому за місяць 3367,65 грн. на кожну особу.

Далі розрахуємо медіанний рівень сукупних витрат за формулою (2.4):

$$M_{e2020} = 4000,1 + 500 \frac{0,5 \cdot 100 - 38,5}{20,8} = 4276,54 \text{ (грн.)}$$

Як видно, половина домогосподарств області у 2020 році витрачала в середньому за місяць до 4276,54 грн.

За аналогією з медіаною, тобто на підставі кумулятивних часток (частот), визначаються децилі – варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин. Розрахуємо децилі за формулами (2.5) та (2.6) відповідно:

$$D_{1|2020} = 2000 + 500 \frac{0,1 \cdot 100}{13,7} = 2364,96 \text{ (грн.)}$$

$$D_{9|2020} = 8000,1 + 500 \frac{0,9 \cdot 100 - 88,9}{3,1} = 8177,52 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, серед 10% найменш забезпечених верств населення максимальні грошові доходи становили 2364,96 грн. за місяць, а серед 10% найбільш забезпечених мінімальні доходи перевищували 8177,52 грн. на місяць.

Використавши значення D_1 та D_9 , розрахуємо коефіцієнт децильної диференціації за формулою (2.7):

$$V_{D|2020} = \frac{8177,52}{2364,96} = 3,46.$$

Тобто у 2020 році мінімальні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення у 3,46 разів перевищили максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб.

Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує ступінь відповідності середньої варіантам інтервального ряду, обчислимо, за формулою (2.8):

$$\sigma_{x2020} = \sqrt{\frac{598142900,0}{100}} = 2445,7 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, у 2020 році середній рівень грошових доходів по окремому домогосподарству відхилився від середнього рівня по області, в середньому, на 2445,7 грн.

Наскільки значне це відхилення, визначимо розрахувавши квадратичний коефіцієнт варіації за формулою (2.9):

$$V_{2020} = \frac{2445,7}{5090} \cdot 100 = 48,05\%.$$

Так як коефіцієнт варіації перевищує 33%, то сукупність домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів є неоднорідною і розрахований середній рівень грошових доходів є нетиповим і ненадійним для даної сукупності.

Розрахуємо коефіцієнт асиметрії за формулою (2.10):

$$A_{s2020} = \frac{5090 - 3367,65}{2445,7} = 0,7.$$

Отже, коефіцієнт асиметрії свідчить, що розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат у 2020 році характеризується правосторонньою асиметрією.

За допомогою формули (2.1) розрахуємо коефіцієнт концентрації витрат Джині K_G .

$$K_{G2020} = (1 - 2 \cdot 0,45408) + 0,146 = 0,24,$$

Розраховане значення 0,24 свідчить про низький ступінь нерівномірності доходів населення.

Розрахуємо середній рівень середньодушових грошових доходів у 2021 році за формулою (2.2):

$$\bar{x}_{2021} = \frac{603400}{100} = 6034 \text{ (грн.)}$$

Отже, в 2021 році по області, у середньому на душу населення, витрачалось 6034 грн. за місяць.

Обчислимо значення модального рівня місячних грошових доходів за формулою (2.3). В нашому випадку модальним є інтервал де 26,5% домогосподарств мають середньодушові грошові доходи у місяць від 5000,1 до 6000 грн.

$$M_{o2021} = 5000,1 + 500 \frac{26,5-14,2}{(26,5-14,2)+(26,5-13,9)} = 5247,09 \text{ (грн.)}$$

Таким чином, у 2021 році, в Запорізькій області, найбільш поширені були верстви населення, які витрачали в середньому за місяць 5247,09 грн. на кожну особу.

Далі розрахуємо медіанний рівень сукупних витрат за формулою (2.4):

$$M_{e2021} = 5000,1 + 500 \frac{0,5 \cdot 100 - 34,3}{26,5} = 5296,33 \text{ (грн.)}$$

Як видно, половина домогосподарств області у 2021 році витрачала в середньому за місяць до 5296,33 грн.

За аналогією з медіаною, тобто на підставі кумулятивних часток (частот), визначаються децилі – варіанти, що ділять упорядкований ряд розподілу на десять рівних частин. Розрахуємо децилі за формулами (2.5) та (2.6) відповідно:

$$D_{1|2021} = 3000 + 500 \frac{0,1 \cdot 100 - 6,6}{13,5} = 3125,93 \text{ (грн.)},$$

$$D_{9|2021} = 9000,1 + 500 \frac{0,9 \cdot 100 - 85,6}{4,4} = 9500,1 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, серед 10% найменш забезпечених верств населення максимальні грошові доходи становили 3125,93 грн. за місяць, а серед 10% найбільш забезпечених мінімальні доходи перевищували 9500,1 грн. на місяць.

Використавши значення D_1 та D_9 , розрахуємо коефіцієнт децильної диференціації за формулою (2.7):

$$V_{D|2019} = \frac{9500,1}{3125,93} = 3,04.$$

Тобто у 2021 році мінімальні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення у 3,04 разів перевищили максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб.

Середнє квадратичне відхилення, яке характеризує ступінь відповідності середньої варіантам інтервального ряду, обчислимо, за формулою (2.8):

$$\sigma_{x2021} = \sqrt{\frac{596408500}{100}} = 2442,15 \text{ (грн.)}.$$

Таким чином, у 2021 році середній рівень грошових доходів по окремому домогосподарству відхилився від середнього рівня по області, в середньому, на 2442,15 грн.

Наскільки значне це відхилення, визначимо розрахувавши квадратичний коефіцієнт варіації за формулою (2.9):

$$V_{2021} = \frac{2442,15}{6034} \cdot 100 = 40,47\%.$$

Так як коефіцієнт варіації перевищує 33%, то сукупність домогосподарств за рівнем середньодушових грошових доходів є неоднорідною і розрахований середній рівень грошових доходів є нетиповим і ненадійним для даної сукупності.

Розрахуємо коефіцієнт асиметрії за формулою (2.10):

$$A_{s2021} = \frac{6034 - 5247,09}{2442,15} = 0,32.$$

Отже, коефіцієнт асиметрії свідчить, що розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових сукупних витрат у 2021 році характеризується правосторонньою асиметрією.

За допомогою формули (2.1) розрахуємо коефіцієнт концентрації витрат Джині K_G .

$$K_{G2019} = (1 - 2 \cdot 0,45788) + 0,132 = 0,22,$$

Розраховане значення 0,22 свідчить про низький ступінь нерівномірності доходів населення.

Розраховані значення середнього, модального, медіанного рівнів середньодушових еквівалентних грошових доходів у місяць, а також середнього квадратичного відхилення та коефіцієнтів: варіації, асиметрії, децильної диференціації та коефіцієнту Джині за 2017 – 2021 рр. приведені в табл. 2.13.

Отже, розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів характеризується правосторонньою асиметрією, за виключенням 2018 року. Рівень асиметрії досить високий у всіх роках, за виключенням 2017, який характеризується низьким рівнем, що близький до симетричного розподілу.

Високий коефіцієнт варіації свідчить про значну неоднорідність розподілу сукупності, що є підтвердженням високого ступеню диференціації домогосподарств за рівнем еквівалентних грошових доходів, за виключенням 2017 та 2018 років. Слід відзначити, що диференціація домогосподарств мала

нерівномірний розподіл за роками, не просліджувалося стабільної тенденції зростання чи спадання.

Таблиця 2.13

**Показники центральної тенденції ряду та показники варіації
середньодушових еквівалентних грошових доходів у місяць у 2017 – 2021
роках**

Роки	Рівень середньодушових еквівалентних грошових доходів, грн			Середнє квдр. відхилення, грн.	Коефіцієнт			
	середній	модальний	медіанний		варіації, %	асиметрії	децильної диференціації	концентрації Джинні
2017	3335,52	3295,71	3221,2	1083,08	32	0,03	2,6	0,183
2018	4078,92	5291,94	4268,57	1312,7	32	-0,92	2,2	0,15
2019	5613	4040,64	5012,37	2501,25	44	0,62	3,7	0,24
2020	5090	3367,65	4276,54	2445,7	48,05	0,7	3,46	0,24
2021	6034	5247,09	5296,33	2442,15	40,47	0,32	3,04	0,22

Динаміка коефіцієнту децильної диференціації свідчить про те, що мінімальні середньодушові еквівалентні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення значно перевищують максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб, протягом всіх досліджуваних років. У 2017 році він склав 2,6 разів, у 2018 році – 2,2%, найбільше значення спостерігається у 2019 році та складає 3,7, що свідчить про те, що мінімальні доходи найбільш забезпечених громадян у 3,7 разів перевищують доходи найменш забезпечених верств населення. У 2020 році показник знизився до 3,46, а у 2021 році – до 3,04.

Величина коефіцієнту концентрації Джинні свідчить про низьку ступінь диференціації доходів у 2017-2021. Показник приймає значення в рамках 0,15-0,24. Це свідчить про те, що розподіл доходів в області є нерівномірний.

Слід зазначити, що опитування домогосподарств не дає повної картини різного рівня життя жителів регіону, оскільки забезпечені не бажають показувати свої доходи та витрати. Про це свідчить й інтервальний ряд розподілу населення, де варіаційною ознакою являється рівень середньодушових сукупних витрат. У 2017 році перший інтервал – середньодушові сукупні витрати до 1920 грн., одинадцятий (останній) – понад 5160 грн. Але вже в даних з 2019 року перший інтервал - середньодушові сукупні витрати до 3000 грн., останній – понад 12000 грн.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Застосування міжнародного досвіду регулювання рівня життя в країні

Ситуація, в якій опинилася Україна в ході трансформаційних (ще далеко не завершених) змін у соціально-економічній, політичній, культурно-моральній, духовній сферах життєдіяльності суспільства, потребує більш ґрунтовного вивчення, аналізу та узагальнення тих світових соціально-економічних практик, які дозволили пережити іншим суспільствам подібні ситуації більш безболісно чи дали можливість з меншими соціальними витратами вирішити проблему співвідношення інститутів держави та ринку, не знижуючи якість життя свого населення.

Між Україною та іншими країнами залишаються значні відмінності, коли йдеться про благополуччя населення. Дитина, народжена зараз у Норвегії – країні з найвищим ІЛР – ймовірно проживе понад 82 роки і навчатиметься майже 18 років. Водночас хлопчик, народжений в Україні, найімовірніше проживе 63 роки і присвятить навчанню 12 років. Хоча значна нерівність виникає у багатьох країнах, включаючи деякі найзаможніші країни, в середньому такі країни як Україна, де фіксується нижчий рівень людського розвитку, зазнають більших втрат [3].

Індекс людського розвитку (ІЛР) – це підсумковий показник для оцінювання довгострокового прогресу людського розвитку у трьох основних площинах:

- 1) довготривале та здорове життя;
- 2) доступ до знань;
- 3) гідний рівень життя.

Довге і здорове життя вимірюється середньою тривалістю життя. Рівень знань вимірюється середньою кількістю років, витрачених на освіту дорослим населенням.

За оцінками європейських інституцій та даними, опублікованими Державним комітетом статистики України, наша країна посідає одне з останнім місць у Європі за виробництвом валового внутрішнього продукту (ВВП) на одну особу та рівнем доходів населення. Так, 2016 року за виробництвом ВВП на одну особу Україна випереджала тільки шість країн Європейського континенту: Албанію, Боснію і Герцеговину, Вірменію, Грузію, Македонію, Молдову. При цьому, вона на 30 % поступалася своєму показнику 1990 року та у 2–3 рази нинішнім показникам провідних країн Європи [44].

Таке відставання пояснюють розривом напрацьованих економічних зв'язків між вітчизняними підприємствами та їхніми партнерами з інших республік після розпаду Радянського Союзу, демілітаризацією української економіки, труднощами з освоєнням ринкових умов господарювання, а в останні роки – зовнішньою агресією Російської Федерації. Однак, країни Східної, Південно-Східної Європи та Прибалтики, які також належали до соціалістичної системи, зуміли за останні десятиліття значно покращити свої показники з виробництва ВВП та доходів населення [46].

Це засвідчує неефективне використання законодавчими та виконавчими органами нашої країни наділених їм повноважень з організації діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання в ринкових умовах. Тому, Україні доцільно вивчити досвід інших країн із подолання бідності та використати їхні кращі досягнення для вдосконалення вітчизняної економічної політики.

На початку дев'яностих років ХХ століття Україна, відмовившись від адміністративно-планової економіки, розпочала розбудову ринкових засад господарювання. Однак, при цьому не були враховані рекомендації всесвітньо відомих економістів щодо управління економіками країн,

напрацьовані у XX столітті, та досвід подолання бідності багатьма країнами світу після Другої світової війни, що призвело до втрати вітчизняного промислового потенціалу та зубожіння значної частини українців. Водночас за останнє століття світова економічна наука і практика виробила ефективні механізми забезпечення динамічного розвитку економік країн та подолання бідності. Наприклад Федеративна Республіка Німеччини (ФРН), створена у 1949 року, уже в сімдесяті роки XX століття за виробництвом ВВП на душу населення вийшла на друге місце в світі після США, а 1986 року – на перше місце в світі за експортом продукції [55].

Основою німецького «економічного чуда» було: державне стимулювання експорту, орієнтація підприємств на підвищення якості та постійне оновлення продукції, кредитування та страхування ризиків, збільшення витрат на наукові дослідження та впровадження інновацій, підтримка малого і середнього бізнесу та залучення іноземних інвесторів.

Щоб стимулювати експорт, Західна Німеччина майже відразу після свого заснування почала надавати кредити не тільки власним експортерам, а й іноземним покупцям на умовах імпорту, які були вигіднішими, ніж позики від конкурентів. Страхування експортних кредитів відіграє важливу роль у національних заходах Німеччини щодо просування експорту. Ще в 1949 році згідно із законодавством Федеративної Республіки Німеччини страховій компанії «Гермес» було доручено урядом надавати гарантії експортних кредитів. Для цього держава виділила фірмі «Гермес» власні кошти [52, с. 22].

Національна політика Італії щодо відродження зруйнованої війною економіки дещо відрізняється від дій Німеччини. З метою збалансування платіжного балансу та подолання інфляції Італія запровадила економічну політику скорочення споживання та державних витрат. Водночас їй вдалося скористатися доступною на той час дешевою робочою силою. У 1947 році, щоб стимулювати промисловий розвиток, Італія заснувала фонд фінансової допомоги машинобудуванню. Кошти виділяли у формі дотації терміном на

20 років. Для фінансування закупки промислового обладнання Фонду була надана позика Експортно-імпортного банку США. Водночас Італія започаткувала реформи на селі, які почалися 1947 року та передбачали передачу в приватні руки 700 тис. га землі, збільшення виробництва техніки для села, створення за рахунок державного бюджету каси для пільгового фінансування проектів розвитку на Півдні Італії. Тоді ж була запроваджена програма житлового будівництва з наступною передачею житла в оренду. Це викликало будівельний бум, який притягував інвестиції та стимулював роботу галузей, що працювали на будівництво. При цьому, як і Німеччина, Італія віддавала перевагу експортоорієнтованій економічній політиці [57, с.35].

Японія, яка також зазнала величезних збитків під час Другої світової війни, забезпечила швидкий економічний прорив завдяки переорієнтації з розвитку легкої промисловості, зокрема текстильної, на важку, електротехнічну і хімічну промисловості. Однак, із 70–80-х років ХХ століття в економічному розвитку Японії відбулися суттєві зміни: орієнтація на важку і хімічну промисловість була замінена на розвиток складальних, обробних виробництв і сфери послуг, що дозволило країні за 10 років знизити енергомісткість продукції на 30 %, матеріаломісткість – на 40 %. На думку вчених, секретом успіхів Японії на висококонкурентних світових ринках є рух за відсутність недоліків з акцентом на якість та постійне намагання японців, навіть на шкоду власним прибуткам, нарощувати обсяги виробництва: «Підприємці більше турбуються про розвиток виробництва, ніж про доходи». Водночас, японський уряд, як і уряди Німеччини та Італії, усебічно підтримував експорт [54].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що країни, які зазнали значних втрат під час Другої світової війни, забезпечили швидке відновлення економіки, зосередившись на високотехнологічній високоякісній продукції та експортних ринках, досягнувши таким чином швидкого зростання доходів населення. , підтримка наукових досліджень та впровадження інновацій,

забезпечення корпоративних кредитних ресурсів та страхування ризиків, проведення земельної реформи, розширення будівництва, визначення пріоритетних напрямів національного розвитку, підтримка інфраструктурних проектів, малого та середнього бізнесу, використання дешевої робочої сили.

Успішний розвиток після Другої світової війни економічно відсталих країн, таких як Китай, Південна Корея, Сінгапур, В'єтнам, вчені пояснюють зосередженням усіх наявних матеріальних, людських і фінансових ресурсів на певній кількості національних пріоритетів (з урахуванням національних особливостей). Наприклад, В'єтнам у 1995–2011 роках досяг разючих результатів та став одним із лідерів з експорту рису, чаю, кави, каучуку та окремих видів продукції машинобудування. «Таких результатів ця країна досягла завдяки концентрації наявних ресурсів на двох державних пріоритетах – розвитку АПК і нарощуванні експорту продукції» [52, с. 17].

Орієнтацію на пріоритетне фінансування найбільш наукомістких галузей, здатних «витягнути» всю економіку та сучасні підприємства, яким під силу забезпечити стійке економічне зростання, використовують Китай та Південна Корея [52, с. 24]. Успішному розвитку Китаю сприяло скасування державної монополії на зовнішню торгівлю в 1979 р. На всій території Китаю були створені спеціальні економічні зони (зони обробки експорту), щоб звільнити їх від втручання бюрократичний контроль іноземних інвесторів і експортерів. Також були введені різноманітні експортні субсидії. Все це призвело до швидкого зростання іноземних інвестицій.

Високі темпи економічного зростання в країнах Південно-Східної Азії (Індонезії, Малайзії і Таїланді) пояснюються насамперед нагромадженням у цьому регіоні капіталів. По-друге, високий рівень інвестування у цих країнах був підтриманий не менш істотними внутрішніми заощадженнями. По-третє, виробництво предметів промислового експорту зростало надзвичайно швидко, що полегшувало освоєння закордонних технологій. По-четверте, у цих країнах був надзвичайно високий ріст продуктивності праці [55].

Країни Латинської Америки, рівень життя у яких після Другої світової війни був надзвичайно низьким, упродовж трьох десятиліть (1950–1980 роки) забезпечували середньорічні темпи зростання виробництва на 5,5 %. Двома стовпами стратегії, якої дотримувалися країни Латинської Америки, були урядове втручання в процеси індустріалізації та бар'єри на шляху зовнішньої торгівлі. Протягом 1950-х років більшість країн цього континенту розробила програми освоєння виробництва імпортованих до того товарів. Отже, стратегія країн Латинської Америки відрізнялася від стратегії країн Східної Азії. При цьому, незважаючи на різницю в тактичних заходах у різних країнах, в усіх випадках переважав курс на стабілізацію фінансового сектора; приборкання інфляції та оздоровлення кредитно-грошової системи розглядали як необхідну умову підвищення ефективності ринкових механізмів, прискорення економічного зростання [53, с. 87].

Без сумніву, стартові можливості для забезпечення динамічного зростання національних економік у країнах Південно-Східної Азії та Латинської Америки значно відрізнялися від можливостей і попереднього досвіду Німеччини, Італії та Японії, тому основою їхньої політики економічного розвитку були стабілізація фінансового сектору, прискорена індустріалізація, імпортозаміщення та використання переваг дешевої робочої сили. Наприкінці ХХ століття успіхів у своєму розвитку досягли Туреччина та країни Східної Європи. Економічні успіхи Туреччини пов'язують зі створенням сприятливого середовища для залучення іноземного капіталу. При цьому пільговий режим у Туреччині диференціюється залежно від регіону, обсягу та галузі, інвестиції, здійснювані найменш розвинуті турецькі провінції, мають більші пільги. Щоб стимулювати та раціонально розміщувати інвестиції, уряд може брати на себе оплату 25 % використаної електроенергії, 50 % платежів до фонду соціального забезпечення, а також 100 % необхідних відрахувань до пенсійного фонду протягом 5 років. Інвестуючи в найменш розвинуті провінції, компанія може одержати пільгу щодо сплати корпоративного податку – від 30 до 100 % [56].

Певною мірою, аналогічну турецькій політику економічного розвитку проводила Чеська Республіка, яка наприкінці вісімдесятих років ХХ століття «покинула» планову економіку. Уряд цієї країни, розуміючи, що основним інструментом підтримки регіонів є не отримання субсидій від держави та європейських структур, а розвиток підприємництва, апробував проект Міністерства промисловості й торгівлі і агентства «Чехінвест» щодо створення промислових зон. При цьому перевагу віддавав депресивним регіонам, сільській місцевості та малим містам [55].

Отже, Туреччина та Чеська Республіка для стимулювання розвитку своїх економік використовували створення сприятливого середовища для вияву приватної ініціативи та залучення іноземних інвестицій, а також запроваджували комплекси заходів для стимулювання розвитку депресивних територій.

Узагальнюючи досвід стимулювання розвитку своїх економік та подолання бідності країнами, які зазнали поразки у Другій світовій війні, Південно-Східної Азії, Латинської Америки, Туреччини та Східної Європи, можна зробити висновок, що комплекс заходів України із забезпечення динамічного розвитку національної економіки та підвищення рівня життя населення повинен містити наступні пункти:

- стабілізація внутрішньої фінансової системи, мінімізація інфляції, поступова відмова від зовнішніх запозичень;
- залучення іноземних інвестицій, розвиток депресивних територій, ініціатива приватного сектору, сприятливе правове та податкове середовище для МСП;
- фінансова підтримка науково-дослідних установ, впровадження інновацій, експортної діяльності суб'єктів господарювання;
- фінансова підтримка науково-дослідних установ, впровадження інновацій, експортної діяльності суб'єктів господарювання.
- вільний доступ до дешевих кредитних ресурсів та страхування національних ризиків для іноземних суб'єктів господарювання;

-програми відновлення індустріалізації вітчизняної економіки та сприяння будівництву, конверсії сільського господарства та імпортозаміщенню.

Що стосується Європи сьогодні, існує Декларація про право на розвиток, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН в 1986 році, що була першим міжнародним інструментом, в якому йдеться виключно про право на розвиток. У цьому документі пропонується підхід, розроблений на основі прав людини, спрямований на розвиток людини і боротьбу з бідністю. Незалежний експерт ООН з питань захисту прав на розвиток, д-р Арджун Сенгупта, заявив, що ліквідація бідності є важливим елементом у просуванні та реалізації розвитку людини, як одного з прав людини, а також наголосив на необхідності надання доступу до таких сфер обслуговування, як охорона здоров'я, освіта, житло та харчування для бідних з метою підвищення їх потенціалу, щоб вийти з бідності. Сенгупта пояснює, що право на розвиток можна розглядати як вектор різних прав, включаючи право на харчування, право на доступ до медичних послуг, право на освіту, право на забезпечення житлом та інших економічних, соціальних, культурних, цивільних і політичних прав разом з економічним розвитком. Право на розвиток буде виконуватися тільки у випадку, якщо всі права людини будуть виконуватися або якщо принаймні одне право буде виконуватися, а інші права не будуть порушуватися. Якщо деякі права виконуються в той час, як окреме право порушується, не може бути й мови про повне виконання прав людини на розвиток.

У вересні 2000 року керівники світових країн прийняли Декларацію цілей розвитку тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, закликаючи нації до міжнародного партнерства з метою ліквідації крайньої бідності до 2015 року і встановили ряд цілей, які стали називатися «Цілі розвитку тисячоліття» (ЦРТ). Перша ціль спрямована безпосередньо на подолання

бідності, а інші сім цілей також тісно пов'язані з бідністю та її усуненням.

Цілі розвитку тисячоліття наступні:

- ціль 1: Подолання бідності і голоду;
- ціль 2: Забезпечення доступу до загальної початкової освіти;
- ціль 3: Забезпечення гендерної рівності і виконання прав жінок;
- ціль 4: Зменшення дитячої смертності;
- ціль 5: Поліпшення здоров'я матерів;
- ціль 6: Боротьба з ВІЛ/СНІДом, малярією та іншими захворюваннями;
- ціль 7: Сталий розвиток довкілля;
- ціль 8: Глобальне партнерство для розвитку.

Розподіл світових ресурсів є завданням неурядових організацій, які виступають за чіткий розподіл таких природних ресурсів, як нафта і вода, в інтересах населення всього світу, а також за доступність таких основних товарів і послуг, як харчування, доступність житла і охорона здоров'я для всіх людей [22].

Експерти з прав людини у сфері розвитку стверджують, що для досягнення ЦРТ уряди повинні включити всі принципи прав людини (наприклад, недискримінацію, участь, підзвітність і прозорість) у національні стратегії розвитку. 2010 року відбувся Саміт ЦРТ, на якому було розглянуто хід виконання ЦРТ. Рішення, прийняте Генеральною Асамблеєю, підтвердило, що "спільні фундаментальні цінності, такі як свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до всіх прав людини, повага до природи і спільна відповідальність, мають важливе значення для досягнення Цілей розвитку тисячоліття".

Згідно статистики багатьох країн, молодь, яка виросла у бідності, як правило, більш уразлива: така молодь, швидше за все, має поганий стан здоров'я, не отримала освіти, має незадовільну поведінку, успішність у школі була поганою, молоді дівчата з бідних сімей часто рано вагітніють, не мають досвіду і амбіцій, їх робота низькооплачувана, багато з них безробітні і залежать від організацій соціального забезпечення. Бідність, безпосередньо,

зумовлює невиконання прав людей: бідність спричиняє позбавлення прав на освіту, на участь у прийнятті суспільних рішень, на відпочинок і дозвілля, на участь у громадському житті, а також на інші цивільні і політичні права.

Питання подолання бідності у світі залишається першочерговим і сьогодні, воно регламентується Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, схваленими на саміті ООН на період із 2015 до 2030 року, відповідно, це питання актуалізоване і в Україні. У 2015 році лідери 193 країн світу на саміті ООН із питань сталого розвитку ухвалили 17 глобальних цілей, які дадуть змогу досягти трьох важливих результатів у найближчі 15 років: покінчити з крайньою бідністю, побороти нерівність та несправедливість, зайнятися викликами зміни клімату. У Цілях сталого розвитку першою визначено подолання бідності у всіх формах і всюди.

Боротьба з бідністю завжди належала до пріоритетів ЄС. Зокрема з метою подолання бідності ЄС виробив такі пріоритетні напрями діяльності:

- збільшення зв'язку між соціальним захистом, освітою та навчанням через активну політику зайнятості;
- модернізація системи соціального захисту, забезпечення її стабільності, адекватності й доступності для всіх;
- усунення перешкод щодо доступу до освіти та перепідготовки кадрів на всіх вікових етапах людського життя, з особливою увагою до найбільш знедолених груп; – допомога сім'ям для боротьби з дитячою бідністю;
- забезпечення гідного житла для вразливих груп, розробка комплексних підходів до боротьби з безпритульністю;
- покращення доступу до якісних послуг у таких сферах: охорона здоров'я, соціальні послуги, транспорт, нові інформаційно-комунікативні технології;
- усунення гендерної дискримінації, забезпечення соціальної інтеграції осіб з особливими потребами (інвалідів), а також етнічних меншин та іммігрантів;
- запобігання надмірної заборгованості громадян [52].

Стратегія реалізації цих завдань передбачає співробітництво між країнами-членами Євросоюзу, органами влади різного рівня та неурядовими організаціями. У більшості європейських країн зменшити рівень бідності вдалося завдяки широкому розвитку сфери виробництва та послуг і максимальному залученню до трудового процесу працездатного населення.

Соціально-економічний розвиток країн світу, включаючи Україну, визначається досягнутим рівнем і якістю життя населення, що відповідає резолюції, прийнятої ООН, згідно якої будь-яка держава в першу чергу повинна створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим, здоровим і наповненим творчістю. Для того щоб управляти процесом підвищення та покращення життя людей було оцінено його рівень і якість, а також доходи населення. Порівнявши всі аспекти доходів та рівня життя населення дійшли до висновку, що недоліків дещо більше, ніж переваг, тому ефективна державна політика, спрямована на забезпечення досягнення відповідного життєвого рівня населення, може бути реалізована лише за умови всебічного врахування системної дії комплексу соціально-економічних чинників, та застосування повної та репрезентативної системи показників оцінки рівня життя. Пріоритетом соціально-економічної діяльності уряду повинно бути досягнення та розвиток стійкої динаміки рівня життя населення. Необхідною постає розробка системи соціальних стандартів, яка б дійсно забезпечувала гідний рівень життя населення та відповідала європейським стандартам, при цьому її запровадження має передбачати поступові етапи досягнення цих стандартів протягом кількох років окремо для кожної категорії населення.

Тому в європейській практиці широко використовуються два основні підходи до боротьби з бідністю. Перший спосіб полягає в тому, щоб забезпечити і підтримувати мінімальний дохід (заробітну плату і пенсії), достатній для підтримки поточних нормальних стандартів споживання. Другий шлях – надання адресної соціальної допомоги незахищеним верствам населення. Він використовується в країнах, де більшість населення має

низькі доходи, а розподіл соціальної допомоги є основним способом соціальної підтримки значної частини населення країни. Крім того, для подолання бідності широко використовуються механізми загальнообов'язкового соціального страхування, що забезпечують високі трудові пенсії, допомогу по безробіттю, допомогу та допомогу на дітей, якісне медичне обслуговування.

3.2. Заходи підвищення рівня життя населення в Україні

Для реалізації завдань регулювання рівня життя населення необхідна розробка документа, що визначає стратегічні пріоритети в даній сфері. Його призначення має полягати у визначенні довгострокових стратегічних цілей у сфері підвищення життєвого рівня населення та відповідних їм завдань:

- визначення напрямків, у межах яких необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу з регулювання рівня життя населення;
- визначення комплексу заходів, що сприяють підвищенню рівня життя.

Цілі, завдання, напрями та заходи щодо підвищення життєвого рівня населення, що визначаються в рамках стратегічного підходу, мають бути сформульовані відповідно до державної політики у сфері соціального розвитку, а також мають бути узгоджені з цілями загального економічного та соціального розвитку міста та мати можливість бути врахованими при розробці відповідних планів муніципального та обласного рівнів. Завдяки цьому має бути забезпечено збіг дробових фактичних кроків із загальною довгостроковою метою на різних рівнях управління.

Держава може стійко розвиватися і зберігати національну безпеку у сучасному світі тільки за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення якості життя населення, розширення його можливостей будувати

власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати соціальні стандарти населення, а й поліпшувати багато інших компонент якості життя населення: створювати реальну рівність для здобуття освіти і працевлаштування; забезпечувати рівні можливості для чоловіків та жінок; високий рівень медичного обслуговування; якісне харчування й ін.

На сучасному етапі розвитку міжнародної економіки стратегічною метою для всіх країн світу стало проголошення сталого людського розвитку. Тому на сьогодні для України одним з найважливіших питань є подолання бідності. Якщо декілька років тому ще точилися дискусії навколо цього питання, то сьогодні масове поширення та довготривалий характер бідності є беззаперечними та потребує негайних дій.

До найважливіших потреб людини, які найбільш чітко характеризують бідність у країні, відносяться такі: можливість вести здоровий спосіб життя, якісне медичне обслуговування, доступність якісної освіти, побутові умови для нормального життя, доступ до зайнятості у відповідності з набутою освітою і кваліфікацією. Навіть люди з однаковим доходом можуть мати різні можливості для забезпечення основних потреб життя. Так, люди з малих міст і селищ мають менший доступ до отримання якісної освіти, до якісного медичного обслуговування, комунально-побутових послуг, ніж жителі великих міст [56].

Проблему подолання бідності у нашій країні необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних стратегічних напрямів: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці, збільшення рівня доходів від трудової діяльності, впровадження доцільних страхових принципів соціального захисту працівників, поліпшення житлових умов соціально вразливих верств населення, удосконалення системи соціального законодавства, ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів, реалізація програми залучення міжнародних інвестицій та грантів на соціальні перспективи та заходи, здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів подолання бідності.

Бідність як явище соціально-економічного характеру надає негативну дію і в короткостроковій, і в тривалій перспективі на самі різні сфери суспільного життя. При цьому виділяється декілька основних наслідків від збільшення масштабів і глибини бідності, які безпосередньо впливають на динаміку економічного розвитку України, рівень її конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі. Тому потрібні комплексні підходи до вирішення цієї проблеми, які повинні бути спрямовані на зменшення глибини бідності серед усіх верств населення.

Боротьба з бідністю завжди була актуальною темою, актуальною настільки, що Європейський Союз 21 січня 2010 року офіційно відкрив Європейський рік боротьби з бідністю й соціальною ізоляцією. Така ініціатива спрямована на те, щоб привернути увагу громадян, урядовців і соціальних партнерів до проблем подолання бідності в Європі. Вона має також мобілізувати сторони для боротьби проти злиднів, для зміцнення соціальної інтеграції і соціального діалогу.

Таким чином, бідність як глобальне соціальне явище існує в усіх країнах світу. Тому боротьба з бідністю є складовою соціальної політики в усіх цивілізованих суспільствах і не є винятком для України.

І хоча бідність з'явилася в Україні не сьогодні та є не тільки наслідком криз і прорахунків у проведенні реформ, нині вона перетворилася й на проблему майбутнього. І тому дослідження проблем бідності в Україні набуває дедалі більшого значення з погляду виявлення соціально вразливих верств населення, визначення її базових причин і створення ефективно діючої соціальної політики зі зниження її масштабів. Головна проблема полягає в тому, що в Україні немає комплексної системи, яка б ефективно вирішувала проблеми бідності. Держава не займається політикою попередження бідності, а лише бореться з її наслідками [56].

Бідність в Україні характеризується низкою національних ознак, зокрема, специфічні особливості бідності в Україні мають прояв у такому: надмірне соціальне та майнове розшарування; зубожіння значної частини

населення, яке при цьому зберігає відносно високий соціальний статус (рівень освіти, кваліфікації, соціальні зв'язки); розповсюдженість бідності серед працюючого населення; низький рівень життя населення в цілому і соціальної інфраструктури зокрема. Основною ознакою української бідності є те, що в нашій країні існує проблема бідності серед працюючих. Зайняті мають стабільне джерело доходу, але при цьому не мають можливості вести повноцінний спосіб життя.

Усе вищезазначене свідчить про актуальність та гостроту проблеми бідності, офіційним визнанням є те, що Президент України В.Ф. Янукович на другий день після вступу на посаду — 26 лютого 2010 року видав Указ «Про невідкладні заходи з подолання бідності» за № 274/2010 від 26.02.2010 р., де визначено, що подолання бідності, передусім її найгостріших проявів, є найважливішим пріоритетом у здійсненні реформ в Україні — соціальній державі, яка має на меті впровадження європейських стандартів життя. Одним із основних напрямів якого є відновлення та стимулювання економічного зростання. Основними завданнями у цьому напрямі є запровадження нових механізмів відновлення виробництва, стимулювання економічного зростання та соціального прогресу, створення умов для забезпечення стабільного розвитку галузей промисловості. Ці аспекти мають особливе значення для вирішення проблем бідності, тому що ефективно впливати на бідність можна тільки на основі економічного зростання. Але для подолання бідності не достатньо тільки економічного зростання, як це здається на перший погляд. Взаємодія економічного зростання і рівня життя тісно пов'язані між собою, але не безпосередньо, а опосередковано [44].

Отже, необхідна ефективна соціальна політика, націлена на зменшення диференціації доходів та формування середнього класу як рушійної сили суспільства.

За статистикою ООН рівень життя українців зменшився за останній рік. Така ситуація може призвести до соціальної нестабільності та появи

тоталітарного режиму — вважають експерти. Однак не виключають, що за сприятливих умов за 2-3 роки добробут українців може зрости.

Таким чином, механізми підвищення рівня життя, що нині застосовуються в Україні є недостатньо ефективними, про що свідчить низький його рівень. І тому вирішення цієї проблеми в Україні потребує розробки системи комплексних науково - обґрунтованих і більш дієвих заходів. [52].

Малий і середній бізнес — це реальна основа формування середнього класу — гаранта політичної стабільності в країні. Малий та середній бізнес нині став невід'ємною складовою сучасного українського суспільства. Прошарок людей, які займаються малим бізнесом, є одним із основних джерел забезпечення соціально-економічної активності населення. Ці реальні групи людей можна віднести до середніх прошарків, до середнього класу, який відповідає новим майновим та суспільним відносинам, які здатні легко адаптуватися до всіх не дуже глобальних змін у суспільстві. Вони мають специфічну субкультуру відносин, ставлення до влади та державної політики. Особливість їх діяльності становлять тісні відносини з пересічними громадянами та мало захищеними верствами населення, яких в Україні більшість.

Істотним напрямком урегулювання рівня життя виступає саме державна політика розвитку малого і середнього бізнесу, який виступає об'єктивною основою формування середнього класу як важливої умови консолідації суспільства та подальшого розвитку його громадянських структур [46, с. 138].

В Україні ще не сформовано середній клас, але в соціальній структурі населення є групи, які мають частину таких ознак, а саме:

- належний рівень доходів;
- високий рівень освіти і кваліфікації;
- помірний політичний консерватизм;
- зацікавленість у підтримці соціальної та політичної стабільності;

- неприйняття ідеології маргіналізації.

Потужній середній клас — це:

- домінування в суспільстві активної життєвої позиції (прагнення самостійно забезпечувати добробут своєї родини);

- наявність внутрішніх джерел інвестування (населення інвестує значну частину зароблених коштів у бізнес, освіту, життя тощо);

- висока платоспроможність населення і відповідно масштабний внутрішній ринок (попит породжує пропозицію, що веде до економічного зростання, збільшення зайнятості, доходів тощо);

- домінування демократичних принципів державного управління, зокрема прийняття управлінських рішень за участі населення, звітність органів влади.

На відміну від цього соціальна поляризація може перекреслити розвиток демократичних засад державного устрою, намагання побудувати соціально орієнтовану економіку, становлення України як стабільної міцної держави.

Багато дослідників вважають створення середнього класу головним соціальним інтересом України, стратегічною соціальною метою реформування економіки й суспільства. Як справедливо зазначає Е. Лібанова, «становлення середнього класу в реформованому українському суспільстві має відбуватися не шляхом створення принципово нового, неіснуючого в Україні соціального групування, а шляхом поступової трансформації відповідних соціальних груп і способу їхнього життя». І далі «Створення середнього класу не досягається розробкою спеціальних програм чи окремих заходів, але ця мета має проходити червоною стрічкою через всю урядову діяльність та реформи законодавства» [55].

Держава, що йде шляхом реформувань, повинна усвідомити, що політичні й економічні перетворення набудуть стійкого характеру лише за умови, якщо більшість населення відчує тенденцію, нехай до незначного, але все ж таки поліпшення життя. До того часу буде зберігатися загроза

політичній стабільності. Ця тенденція не буде означати загального задоволення якістю свого життя, але дасть змогу досягти певної соціальної рівноваги, що є важливою умовою політичної стабільності. Тривалість періоду соціальної рівноваги залежить від очікування населення, що може терпіти, але не вічно. Якщо протягом декількох років буде переважати спад або стагнація господарської діяльності, кредит терпіння вичерпається. Масові антиреформаторські настрої можуть призвести до влади сили, що прагне повернення державного соціалізму або встановлення інших форм авторитарності. «Було б наївно очікувати, що у знедолених людей виявляться достоїнства, необхідні для повноцінної участі в демократичних процесах. Ці люди значно більшою мірою беззахисні перед погрозами і легше піддаються тиску, що має місце в політичному житті» [56, с. 460]. Як справедливо зауважують західні політологи, «серйозний підхід до демократії припускає вжиття певних заходів, що обмежують ступінь класової нерівності й гарантують усім громадянам задоволення їхніх насущних потреб» [52, с. 458]. Таким чином, підвищується роль соціальної політики в збереженні політичної стабільності.

Низький рівень життя сьогодні багато в чому виступає як істотна загроза політичній стабільності українського суспільства. Малий і середній бізнес є тією сферою економіки, яка за підтримки держави, що включає розумну податкову політику, могла б істотно змінити соціально-економічну ситуацію в країні. Тому одним із пріоритетних напрямів соціальної політики в перехідний період повинна стати державна підтримка підприємництва. Соціальна функція малого та середнього бізнесу глобальна.

По-перше, підприємства малого й середнього бізнесу здатні поглинати незайняту робочу силу, а отже, знижувати соціальну напруженість, викликану високим безробіттям. Отже, бізнес здатен зменшити рівень безробіття, а це важливе завдання соціальної політики держави.

По-друге, підприємництво формує соціальну базу для створення середнього класу — гаранта політичної стабільності. Не можна ігнорувати й

той факт, що розвиток малого і середнього бізнесу — це найбільш дешевий шлях до ринку, що закладає глобальні основи економічного зростання в країні, забезпечує політичну й соціальну стійкість системи. Заходи щодо державної підтримки малого і середнього бізнесу спрямовані на створення економічних стимулів і сприятливих правових умов для його розвитку надання матеріальних ресурсів на вигідних умовах [52, с.24].

Саме гарантія стабільності щодо володіння власністю є генератором проведення реформ у будь-якій державі. Наявність власності у громадян можна розглядати як основу для самоствердження і самореалізації, саморозвитку, особистої безпеки, опори для сім'ї, нації і в цілому держави.

Пріоритетними напрямками державної політики щодо формування середнього класу в Україні повинні бути:

- підтримка працюючого населення; забезпечення випереджаючого зростання заробітної плати;
- захист інтелектуальної власності і зміцнення на цих засадах становища висококваліфікованої робочої сили;
- підтримка малого та середнього підприємництва.

Стратегічними кроками державної політики на шляху формування середнього класу мають стати:

- створення умов для розвитку малого бізнесу та стимулювання інвестиційної й інноваційної діяльності підприємств шляхом послаблення податкового тиску;
- збільшення на законодавчому рівні вартості частки праці в одиниці продукції товарів та послуг;
- запровадження обов'язкової диференціації оплати праці в залежності від кваліфікації працівника (рівень освіти, трудовий стаж тощо);
- розгортання програм будівництва соціального та комунального (муніципального) житла із залученням коштів фізичних осіб-будовників, на законодавчому рівні має бути закріплена практика вилучення з обсягів

доходів фізичних осіб, що підлягають оподаткуванню, коштів, спрямованих на будівництво (придбання) житла економ-класу зазначеними особами;

- активізація громадянської активності шляхом удосконалення процедур щоденної прямої демократії (налагодження систематичної роботи дорадчих структур, особливо на місцевому рівні; удосконалення законодавчого поля застосування практики місцевих референдумів).

Здійснюючи політику, спрямовану на підтримку малого та середнього бізнесу, держава створить позитивне середовище для розв'язання таких невідкладних завдань, як прискорення структурної перебудови економіки, забезпечення ринку товарами та послугами, створення конкуренції, поповнення місцевих бюджетів, боротьба з безробіттям тощо. Саме підприємства малого і середнього бізнесу здатні вирішити ці гострі проблеми, оскільки не потребують значного стартового капіталу й мають високу оборотність ресурсів .

Питання підвищення рівня життя у світі залишається першочерговим і регламентуються Європейською соціальною хартією, а також Цілями сталого розвитку, що схвалені на Саміті ООН на період з 2015 до 2030 року.

Забезпечення виконання системних заходів для вирішення проблем бідності реалізується завдяки запровадженню методики багатовимірного оцінювання бідності за відносними й абсолютними критеріями та проведення моніторингу показників бідності на основі обстежень умов життя домогосподарств за методологією МОТ. У новій Стратегії подолання бідності закладено додаткові механізми та заходи для зменшення масштабів бідності, запобігання її поширення, удосконалення методології оцінювання та моніторингу.

Реалізація Стратегії має відбуватися за такими чотирма основними напрямками:

а) розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зростанню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці;

б) забезпечення доступу населення до послуг соціальної сфери незалежно від місця проживання, мінімізація ризиків соціального відчуження сільського населення;

в) мінімізація ризиків бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення;

г) запобігання бідності та соціальному відчуженню серед внутрішньо переміщених осіб.

Вирішення проблеми низького рівня життя населення в Україні потребує розробки системи комплексних науково-обґрунтованих заходів, які повинні враховувати специфіку та особливості формування та поширення бідності, причини її виникнення. Головний спосіб боротьби з бідністю – це підвищення рівня життя, це надання громадянам можливості гідно працювати, підвищувати свій рівень добробуту.

Вітчизняні науковці запропонували такі заходи для вирішення проблеми бідності:

- зростання ВВП й удосконалення механізмів його розподілу;
- зниження рівня безробіття, розвиток тимчасової зайнятості і громадських робіт;
- посилення ефективності соціальної захищеності населення;
- регулювання мінімальної заробітної плати;
- активізація співпраці між державою, громадськими організаціями та бізнесом із метою дотримання принципів соціального партнерства і солідарності;
- забезпечення адресності державної соціальної допомоги;
- кардинальне реформування системи надання пільг;
- впорядкування процесу трудової міграції;
- підвищення дієвості чинної законодавчої бази і справедливості судової системи;
- підвищення розміру щомісячної допомоги на дитину віком до 6 років до рівня прожиткового мінімуму;

- забезпечення державної підтримки депресивних регіонів та виваженої реструктуризації їхньої економіки та ін.

Головними показниками підвищення рівня життя, які повинна досягти Україна, є економічне зростання; призведення мінімального прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, пенсії до реальних значень; ріст ВВП та індексу людського розвитку; зменшення інфляції, податків, безробіття. Із прийняттям безвізового режиму громадянам України пропонують зайнятість у європейських країнах, що дає змогу підвищити дохідність сімей українців та зменшити рівень бідності. Також шляхом подолання бідності є заробіток в інтернеті, де зазвичай люди витрачають менше часу на виконання поставлених завдань, а отримують дохід більший за мінімальний.

Однак запровадження нової якості життя, соціальних, економічних та демократичних європейських стандартів не можливе без розв'язання проблем, пов'язаних із макроекономічною стабілізацією в країні, здійсненням ефективної інноваційної та науково-технічної політики.

Основною стратегічною метою регулювання рівня життя населення має стати доведення його до стандартів розвинутих країн та обумовлене цим фактом подолання бідності. У рамках стратегічного регулювання рівня життя можуть бути запропоновані такі напрямки дій:

- підвищення обсягу реальних доходів населення;
- зниження частки тіньових доходів у структурі доходів городян для формування дієздатної системи державного соціального страхування;
- підвищення ефективності системи соціального захисту населення;
- формування соціально орієнтованого бюджету міст;
- підвищення рівня зайнятості населення;
- організація системи інформаційного забезпечення управління соціальними відносинами та працею;
- сприяння підприємницької діяльності, розвитку виробництва та залученню інвестицій в економіку міста;

- збільшення обсягів житлового будівництва та формування сектору соціального житла у місті;

- вдосконалення параметрів та структури споживчого кошика.

Реалізація заходів щодо підвищення рівня життя населення в рамках перерахованих напрямків має призвести до подолання абсолютної бідності, сприяти подоланню бідності соціальної, сприяти мобілізації та активізації власних сил населення та створенню необхідних умов для цього та, отже, сприяти формуванню гідного рівня життя населення.

ВИСНОВКИ

Поняття «рівень життя» населення характеризує ступінь задоволення фізичних, духовних і соціальних потреб людей. Рівень життя населення - це рівень споживання матеріальних благ. Під бідністю розуміється нездатність підтримувати мінімальний рівень споживання, який визначається біологічними, соціальними та культурними нормами. Сьогодні майже все населення перебуває під загрозою бідності, навіть заможні соціально-професійні класи. Дно суспільства поглинуло хліборобів, учителів, науковців, малокваліфікованих робітників, творчу інтелігенцію. Основні механізми, які продовжують тягнути всіх вниз, це неефективне проведення економічних реформ, кримінальний світ і неспроможність держави захистити своїх громадян.

Інструментом для визначення поширеності бідності та ступеня зuboжіння населення є межа бідності. Люди вважаються бідними, якщо їхні доходи або споживання нижчі за певний рівень, що його визначають як межу бідності. Найуживанішими статистичними характеристиками бідності є її рівень і глибина. Отже, можна зробити висновок, що для дослідження бідності у країні існує велика кількість показників та індексів, які в основному базуються на величині доходів домогосподарств та встановленого законодавчо прожиткового мінімуму.

Враховуючи комплексність дії і економічний масштаб наслідків зростання бідності в Україні, її слід розглядати як безпосередню загрозу національному розвитку і положенню країни на світовій економічній арені. Базові характеристики бідності в Україні дещо відмінні від європейських. Досить суттєвим та специфічним фактором бідності в Україні є те, що у суспільстві вже склалася думка щодо феномену бідності в держав, - це, насамперед, недоступність для малозабезпечених сімей відносно дорогих предметів споживання, а з іншого – велике бажання їх мати. Це можна

пояснити дещо гіпертрофованим домінуючим стандартом забезпеченого життя, орієнтація на який вимагає досить високого рівня доходів. Його недоступність для малозабезпечених та значної частини сімей із середнім розміром достатків примушує відчувати себе бідними, були незадоволеними власними доходами, вважати, що в країні надто забагато бідних та формувати межу бідності, виходячи з достатньо високих життєвих стандартів.

В результаті дослідження сукупних ресурсів домогосподарств можна виділити три з найбільшими доходами: Закарпатська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 17 852,4 грн.), Львівська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 17 738,2 грн.) та Рівненська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 15 783 грн.).

Також можна виділити три області з найменшими показниками доходу на одне домогосподарство: Херсонська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 11 321,37 грн.), Миколаївська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 12 063,5 грн.) та Харківська область (станом на 2021 рік сукупні доходи становили 12108,1 грн.).

Найбільший темп росту доходів домогосподарств за даними всіх областей України спостерігається у 2019 році у порівнянні з 2018. Так за даними Рівненської області сукупні доходи станом на 2019 рік збільшились на 29,09 % порівняно з 2018 роком. У Донецькій області доходи збільшились на 27,76%, а за даними Житомирської області сукупні доходи домогосподарств у 2019 році збільшились на 27,55% у порівнянні до 2018 року.

Отже, за результатами вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що сукупні ресурси домогосподарств України за даними всіх областей збільшувались з часом, тобто з 2017 року до 2021 року зберігалася тенденція росту, за виключенням 2020 року, де спостерігається від'ємний темп зростання у 7 областях України, але всеодно суми доходів різняться за областями. Наведені розбіжності в сумах доходів домогосподарств пояснюються тим, що регіони мають різну спеціалізацію та інфраструктуру.

Населення України має низькі доходи у порівнянні з іншими країнами, відношення з деякими в розмірі перевищує 10 разів (наприклад Норвегія). Навіть сусідня Польща платить своїм громадянам у 3-4 рази більше, ніж Україна. Тому значна частина населення України віднесена до категорії бідних через низький рівень доходів.

Найбільші темпи росту витрат домогосподарств за даними всіх областей України спостерігаються у 2021 році у порівнянні з 2020. Так за даними Чернівецької області сукупні витрати станом на 2021 рік збільшились на 31,69% порівняно з 2020 роком. У Черкаській області доходи збільшились на 30,17%, а за даними Київської області сукупні доходи домогосподарств у 2021 році збільшились на 29,06% у порівнянні до 2020 року.

Загалом можна зробити висновок, що сукупні витрати домогосподарств України, як і сукупні доходи, за даними всіх областей збільшувались із року в рік, тобто з 2017 року до 2021 року зберігалася тенденція росту за виключенням 2020 року (від'ємний темп росту мають показники 13 областей), але показники відрізняються між собою в різних областях.

Відмінності між містом і селом в Україні тільки поглиблюються з часом. Збільшується розрив у розмірі доходів між міськими і сільськими жителями, оскільки падіння зайнятості в сільській місцевості відбувається значно швидше, ніж у міській. В українських селах критично низька кількість робочих місць та у наявних роботодавців немає можливості підтримувати гідний рівень заробітних плат своїм робітникам.

Рівень бідності за останні 5 років приймав значення в діапазоні з 0,95% (у 2019 році) до 5,72% (у 2020 році), що вказує та тенденцію покращення життя населення та зменшення частки бідного населення з 2017 до 2019 року та різко відрізняється від реальної ситуації в країні. Це свідчить про те, що офіційні дані дещо відрізняються від реальних розрахунків. Показники фактичного рівня бідності значно перевищують показники, розраховані за законодавчо встановленими даними (станом на 2019 рік у 22,25 рази). Також рівень бідності за 5 років коливався у межах 21,14% -

44,99%. Найбільшого значення показник досягає у 2021 році, тому отримані результати вказують на те, що станом на 2021 рік майже кожного другого українця відносять до бідних.

В Україні існує досить значна диференціація доходів населення. Тому подолати її буде надзвичайно важко, але можливо, якщо провести грамотну економічну та соціальну політику. Але, насамперед, потрібно провести реальну статистичну оцінку нерівності у доходах, адже офіційна оцінка нерівності не відображає реального стану справ, оскільки не враховує незадекларованих грошових доходів, неформальної економіки й неформальних доходів.

Розподіл домогосподарств за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів характеризується правосторонньою асиметрією, за виключенням 2018 року. Рівень асиметрії досить високий у всіх роках, за виключенням 2017, який характеризується низьким рівнем, що близький до симетричного розподілу.

Високий коефіцієнт варіації свідчить про значну неоднорідність розподілу сукупності, що є підтвердженням високого ступеню диференціації домогосподарств за рівнем еквівалентних грошових доходів, за виключенням 2017 та 2018 років. Слід відзначити, що диференціація домогосподарств мала нерівномірний розподіл за роками, не просліджувалося стабільної тенденції зростання чи спадання.

Динаміка коефіцієнту децильної диференціації свідчить про те, що мінімальні середньодушові еквівалентні грошові доходи 10% найбільш забезпечених верств населення значно перевищують максимальні доходи 10% найменш забезпечених осіб, протягом всіх досліджуваних років. У 2017 році він склав 2,6 разів, у 2018 році – 2,2%, найбільше значення спостерігається у 2019 році та складає 3,7, що свідчить про те, що мінімальні доходи найбільш забезпечених громадян у 3,7 разів перевищують доходи найменш забезпечених верств населення. У 2020 році показник знизився до 3,46, а у 2021 році – до 3,04. Величина коефіцієнту концентрації Джині

свідчить про низьку ступінь диференціації доходів у 2017-2021. Показник приймає значення в рамках 0,15-0,24. Це свідчить про те, що розподіл доходів в області є нерівномірний.

У європейській практиці широко використовуються два головних способи боротьби з бідністю. Перший спосіб полягає у забезпеченні та підтримці мінімальних доходів (заробітної плати і пенсій), достатніх для збереження діючих нормальних стандартів споживання. Другий спосіб полягає у використанні адресної соціальної допомоги незахищеним верствам населення. Його застосовують у країнах, де доходи основної маси населення низькі, а розподіл соціальної допомоги – основний метод соціальної підтримки для значної частини населення країни. Крім цього, для боротьби з бідністю широко використовують механізм обов'язкового соціального страхування, яке передбачає високі трудові пенсії, допомоги по безробіттю, допомоги та пільги на дітей, а також якісне медичне обслуговування.

Основною стратегічною метою регулювання рівня життя населення має стати доведення його до стандартів розвинутих країн та обумовлене цим фактом подолання бідності. У рамках стратегічного регулювання рівня життя можуть бути запропоновані такі напрямки дій: підвищення обсягу реальних доходів населення; зниження частки тіньових доходів у структурі доходів городян для формування дієздатної системи державного соціального страхування; підвищення ефективності системи соціального захисту населення; формування соціально орієнтованого бюджету міст; підвищення рівня зайнятості населення; організація системи інформаційного забезпечення управління соціальними відносинами та працею; сприяння підприємницької діяльності, розвитку виробництва та залученню інвестицій в економіку міста; збільшення обсягів житлового будівництва та формування сектору соціального житла у місті; вдосконалення параметрів та структури споживчого кошика.

Реалізація заходів щодо підвищення рівня життя населення в рамках перерахованих напрямків має призвести до подолання абсолютної бідності,

сприяти подоланню бідності соціальної, сприяти мобілізації та активізації власних сил населення та створенню необхідних умов для цього та, отже, сприяти формуванню гідного рівня життя населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блінов А., Сидорова А. Проблема бідності України. Україна: Економіст. – 2019. №6. С. 62-67
2. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання. Монографія. – Харків: Вид-во ХарPI НАДУ „Магістр”, 2018. С. 232.
3. Ситуація з бідністю в Україні та регіонах погіршуються. Режим доступу: http://www.socialpolicy.in.ua/ua/index.html?_m=pulications&_t=rec&id=12175. (Дата звернення 10.09.2023).
4. Вербицька Г. Л. Проблеми бідності та рівня життя населення України. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2020. № 691. С. 305–309
5. Садова У., Андрусишин М. Подолання бідності в контексті локалізації цілей розвитку тисячоліття в Україні. Регіональна Економіка. – 2016. №3. С.21-31
6. Фляшнікова А. Бідність і багатство в наукових теоріях і сучасних дослідженнях. Політичний менеджмент. – 2017. №4. С. 35-46.
7. Лозинська О.Б. Феномен бідності та шляхи її подолання в Україні. Зовн. Торг.: право та економіка. – 2021. № 1. С.12-15
8. Клевчik Л. Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2018. № 11. С. 9-13.
9. Лібанова Е., Палій О. Ринок праці та соціальний захист: Навч. посіб. із соціальної політики: Вид-во С. Павличко “Основи”. - 2004. С. 153-154.
10. Приходько І. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття бідності. Молодий вчений. - 2018. № 1 (53). С. 529–532.
11. Мельниченка О.А. Про співвідношення категорій “запобігання бідності” та “подолання бідності” в межах державної політики боротьби із

бідністю. Харків: Актуальні проблеми державного управління. – 2015. №2. С.339-347

12. Фесенко А. М., Банюхова К. О. Подолання бідності в Україні у контексті здійснення соціальної політики. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Соціологія. - 2019. Т. 146, Вип. 133. С. 108-112.

13. Лібанова Е. Подолання бідності: погляд науковця. Ринок праці та соціальний захист. – 2014. С. 26 – 32.

14. Коваленко Н. В. Бідність як соціально-економічна категорія. Державне будівництво. - 2007. № 2. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_2_10 (Дата звернення 13.09.2023)

15. Шевченко О. Боротьба з бідністю як пріоритетне завдання євроінтеграційної політики України. Економіст. - 2021. № 12. С. 39–41.

16. Лібанова Е. М. Доходи населення і соціальна політика. Київ: Перехідна економіка. Вища школа. - 2013. 591 с.

17. Сидорчук І. Б. Критерії бідності і показники її визначення. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія. – 2019. Т. 22 (61), № 2. С. 260–271.

18. Якість життя: теорія і практика соціальної економіки. Збірник доповідей Міжнародної практичної конференції. – 2020. С. 20–32;

19. Криша В. В. Доходи і рівень життя населення: стан, проблеми, перспективи / В. В. Криша, В. Є. Власюк // Молодий вчений. - 2019. - № 6(2). - С. 174-178. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2019_6%282%29__9

20. Архангельський Ю. Бідність, податки та економічне зростання. Економіка України. – 2016. №5. С.63-71

21. Андрусенко М. Боротьба із бідністю: Нові кроки уряду. Вісн.Пенс. Фонду України. – 2017. №3. С.11

22. Авчухова А. М. Використання європейського досвіду подолання бідності в Україні. Стратегічні пріоритети. - 2021. № 3. С. 90–95.

23. Яновська Н.Б. Межа бідності. Популярна економічна енциклопедія: ВАТ «Єнісей Груп». - 2015. С.375.
24. Фаріон М. М. Диференціація доходів населення України: сучасні реалії. Наука й економіка. - 2014. Вип. 3.С. 255-261.
25. Петровська О. М. Стратегія подолання бідності в процесі децентралізації державного бюджету на прикладі Одеського регіону. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2018. Вип. 30. С. 86-90
26. Теслюк Р. Т. Регіональні особливості поширення бідності в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2018. Вип. 5. С. 117-121.
27. Задорожна С. Стратегії подолання бідності в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2016. № 3. С. 20-33.
28. Закон України „Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати” . Відомості Верховної Ради України. – 2010. №4. с.19.
29. Експрес-випуск Держкомстату України „Розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати. нарахованої за вересень 2018 року”, від 17.11.2018 № 273.
30. Закон України „Про прожитковий мінімум” (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. – 2012. №12. С.110.
31. Закон України „Про державну програму економічного та соціального розвитку на 2023 рік”. Відомості Верховної Ради України. – 2022. №33. с.470.
32. Указ Президента України “Про стратегію подолання бідності” від 15 серпня 2001 р. № 637.
33. Борейко В. І. Світовий досвід стимулювання розвитку економік та подолання бідності. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2019. № 12. С. 4-8.

34. Даниленко А. І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації. Економіка України. - 2013. № 5. С. 4–29.
35. Лебеда Т. Б. Індикатори бідності населення для моніторингу соціальних макродисбалансів в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. - 2019. № 9. С. 96-105.
36. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. №161-р. «Стратегія подолання бідності». Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/248898080>
37. Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 18,05.2017 №827/403/507,113/232 «Методика комплексної оцінки бідності». – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17>
38. Скрипниченко М.І. Чинники і тренди економічного зростання в Україні: колективна монографія. НАН України, ДУ «Ін-т екон. Та прогнозів. НАН України». – 2018. 386с.
39. Коваль О. П. Вплив бідності на національну безпеку держави. Стратегічні пріоритети. - 2018. № 3-4. С. 73-83.
40. Корчинська О. О. Безумовний базовий дохід як інструмент управління бідністю. Інтелект ХХІ. - 2018. № 2. С. 98-101.
41. Фатюха Н. Г., Здорова К.О. Подолання бідності в Україні. Дніпро: Економічний простір : зб. наук. пр. ПДАБА. - 2018. - № 132.
42. Клевчik Л. Л. Шляхи подолання проблеми бідності в сучасних глобалізаційних умовах. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. - 2018. № 11. С. 9-13. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoa_2018_11_4.
43. Задорожна С. М. Інституційні механізми подолання бідності в Україні. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. - 2016. № 2. С. 37–55.

44. Кравченко М. В. Особливості державної політики щодо подолання бідності в Україні. Демографія та соціальна економіка. - 2011. № 1. С. 135–141.
45. Хомяк М. Бідність в Україні у показниках соціальної статистики. Соціологічні студії. - 2013. № 2 (3). С. 70–76.
46. Герасименко С.С., Головач А.В., Єріна А.М. Статистика: Підручник; 2-ге вид., перероб. і доп. К.: КНЕУ, - 2000. 467 с.
47. Захожий В.Б., І.І. Попов І.І. Статистика: Підруч. Для студ вищ. навч. закл. К.: МАУП, - 2006. 536 с.
48. Даниленко А. І. Удосконалення моделі управління економікою та фінансові механізми її реалізації. Економіка України. - 2013. № 5. С. 4–29.
49. Долгоруков Ю., Падерін О. Збільшення частки сучасних підприємств – важливий напрям промислової політики. Економіка України. - 2005. № 2. С. 24–28.
50. Кириченко В. Досвід реалізації програм економічної та валютно-фінансової стабілізації в Латинській Америці: Висновки для України. Економіка України. - 2001. № 8. С. 66–70.
51. Мінфін. Режим доступу: <https://minfin.com.ua/>. (Дата звернення 23.10.2023).
52. Майер Д. М., Раух Д. Е., Філіпченко А. Основні проблеми економіки розвитку. Київ, - 2003. 688 с.
53. Нікітіна М., Гриваков К. До питання про державну політику Туреччини у зовнішньоекономічній сфері. Економіка України. - 2006. № 4. С. 88–93.
54. Чужиков В. Чеська модель регіонального розвитку. Економіка України. -2004. № 7. С. 72–78.
55. Дейнека О. Константи бідності. Режим доступу: <http://www.pchela.ru> (Дата звернення 16.09.2023)

56. Лібанова Е. Соціальна стратифікація українського суспільства і передумови становлення середнього класу. Нова політика. — 2002. № 1. С. 5—11.

57. Янг Ай. М. Політична теорія: загальні проблеми. Політична наука. Нові напрямки. - 1999. 460 с.

58. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Дата звернення 25.09.2023)

59. Євростат. Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/>. (Дата звернення 23.10.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство за регіонами України, грн.

	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Україна, всього	8165,2	9904,1	12118,47	12432,3	14490,6
Вінницька обл.	8307,87	9430,04	11642,45	11785,58	13772,89
Волинська обл.	8610,2	10332	13075,97	13004,7	15773,3
Дніпропетровська обл.	7575,3	9876,8	12037,08	11926	13470,6
Донецька обл.	7233,23	8658,57	11062,07	12187,3	14379
Житомирська обл.	7110,1	8699,77	11096,84	10554,42	12766
Закарпатська обл.	10767,5	12803,7	16181,04	14323,9	17852,4
Запорізька обл.	7443,39	9231,91	9857,4	11057,94	12670,49
Івано-Франківська обл.	10258	10913,8	13692,12	13982,1	15449
Київська обл.	7439,78	9244,47	11281,49	12051,47	14248,54
Кіровоградська обл.	7376,5	8895,8	10303,84	10347,2	12979,5
Луганська обл.	7091,1	8721	9893,85	11384,8	13021,1
Львівська обл.	9342,2	11638,9	14639,64	13490	17738,2
Миколаївська обл.	7217,3	8949,5	10547,46	10762,8	12063,5
Одеська обл.	8707,75	10728,47	12875,55	13387,48	15148,97
Полтавська обл.	7950	9739,6	10525,72	11974,3	12454,6
Рівненська обл.	8081,8	9610,2	12405,87	13030,9	15783
Сумська обл.	7364,6	8527,3	10397,99	11632,8	13694,2
Тернопільська обл.	10199,09	10447,08	13127,23	12775,97	14302,1
Харківська обл.	7228,6	8856,5	10242,45	11192,1	12108,1
Херсонська обл.	7343,6	8274,7	9726,68	10466,1	11321,37
Хмельницька обл.	7609,21	9092,77	11433,07	11729,9	13641,81
Черкаська обл.	7641,51	8189,83	10279,42	11220,81	12771,29
Чернівецька обл.	8692,1	10463,5	11914,31	11239,1	13908,4
Чернігівська обл.	7748	9737,8	11180,17	11393,1	13280,4

Додаток Б

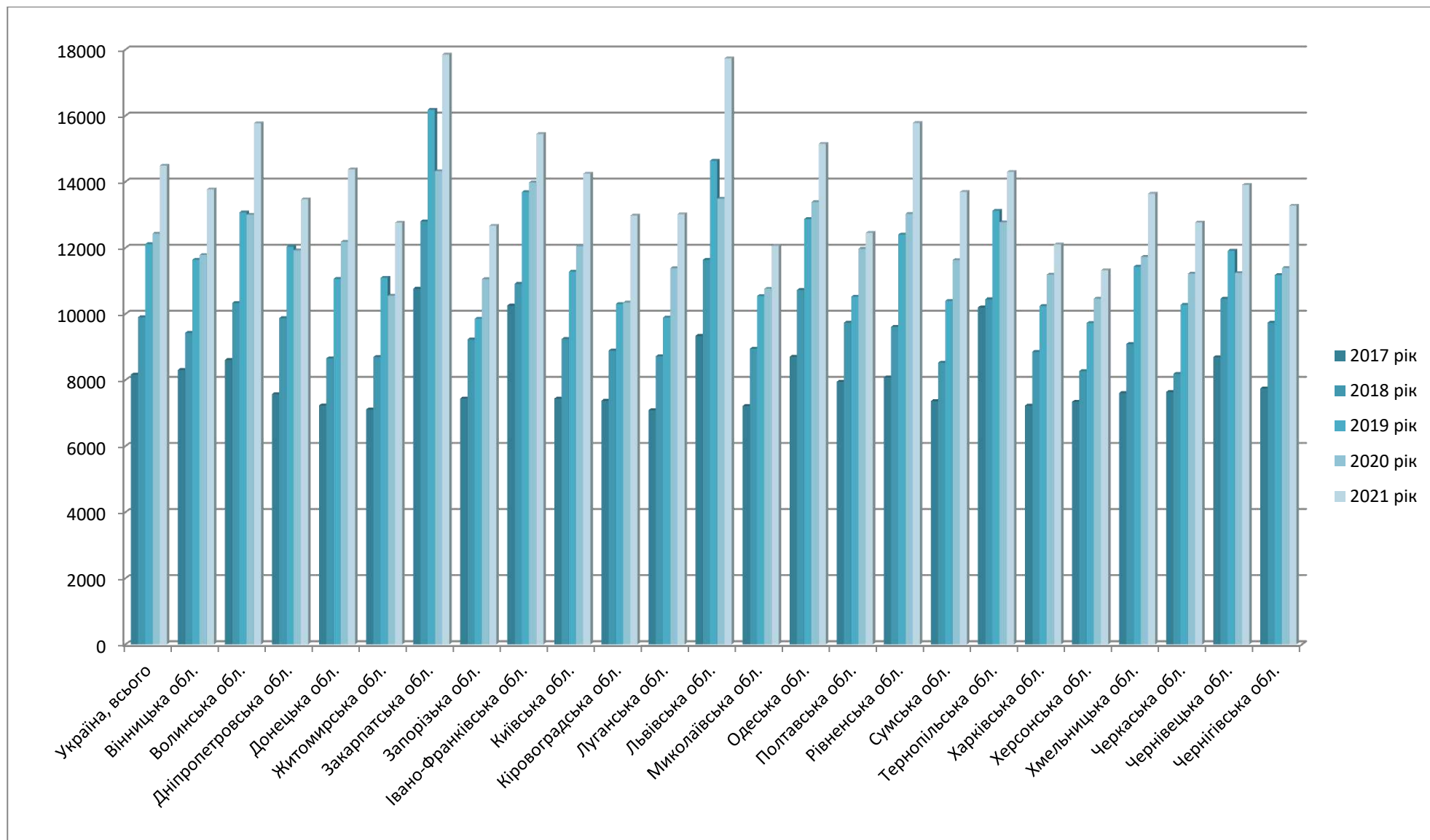

Рис. Б.1 Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство за регіонами України

Додаток В

Таблиця В.1

Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство за регіонами України, грн.

	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Україна, всього	7139,4	8308,6	9670,16	9523,6	11243,4
Вінницька обл.	7716,58	8175,93	9994,63	9523,57	11424,09
Волинська обл.	7154,2	8525,7	9594,3	9954,1	12090,6
Дніпропетровська обл.	6760,7	8752,6	9482,56	9637,6	11602
Донецька обл.	6205,41	6834,57	8413,74	8663,4	9570
Житомирська обл.	6409,21	7159	8880,63	7978,75	9627,17
Закарпатська обл.	9657,6	11790,3	12767,7	12586,8	15394,6
Запорізька обл.	7040,39	8777,71	9311,33	10617	12190,12
Івано-Франківська обл.	8947,9	9252,2	11104,93	11581	13124
Київська обл.	5898,74	7299,55	8746,47	7986,5	10307,5
Кіровоградська обл.	6432	7353,2	9095,79	8058,7	10043,6
Луганська обл.	5917,8	7260,5	7824,68	8711,9	11028,8
Львівська обл.	8170,2	8385,1	11734,11	10946,2	13715,6
Миколаївська обл.	6665,4	8385,1	9971,19	10072,7	10840,9
Одеська обл.	6560,87	7350,21	8712,3	8453,46	9679,66
Полтавська обл.	6714,5	7202,9	7773,35	8244	8998
Рівненська обл.	6269,2	6792,6	8736,19	7523,9	9661,7
Сумська обл.	6751,89	7551,1	8541,64	9209,6	10042
Тернопільська обл.	9421,93	8780,25	11119,99	9728,62	11087,36
Харківська обл.	6501,9	7745,9	8259,98	9069,5	9695,1
Херсонська обл.	6283,7	6737,2	7693,63	8343,7	9425,61
Хмельницька обл.	6423,46	7370,56	9400,86	8821,86	9630,46
Черкаська обл.	6733,48	7834,68	8829,02	8544,07	11121,75
Чернівецька обл.	8539,7	9889,9	11235,42	10538,2	13877,3
Чернігівська обл.	7307,8	9159,3	9995,88	10219,4	11839,9

Додаток Д

Таблиця Д.1

Структура грошових витрат домогосподарств у містах та сільській місцевості за 2021 рік

Структура грошових витрат домогосподарств у містах та сільській місцевості

Structure of money expenditure of households in towns and rural areas

(у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, у відсотках/ average monthly per one household, percentage)

	У міській місцевості /in urban areas						У сільській місцевості /in rural areas	
	у великих містах/in big cities		у малих містах/in small towns		всього/total		2020	2021
	2020	2021	2020	2021	2020	2021		
Продукти харчування та безалкогольні напої	44,4	42,4	47,5	45,3	45,3	43,5	41,2	39,1
Алкогільні напої	1,6	1,2	1,1	1,0	1,4	1,1	0,9	0,8
Тютюнові вироби	2,3	2,0	2,5	2,1	2,4	2,0	2,6	2,3
Одяг і взуття	4,7	4,5	5,4	5,4	4,9	4,8	5,8	5,8
товари	4,6	4,5	5,3	5,3	4,8	4,7	5,8	5,8
послуги	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	16,3	16,8	15,3	16,5	15,9	16,7	13,4	14,4
товари	9,0	9,8	11,5	12,8	9,9	10,9	12,6	13,6
послуги	7,3	7,0	3,8	3,7	6,0	5,8	0,8	0,8
Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг	15,4	16,1	14,1	15,3	14,9	15,8	10,3	11,3
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,2	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3	2,6	2,4
товари	2,0	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,5	2,3
послуги	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1
Охорона здоров'я	4,4	5,0	4,3	4,8	4,4	4,9	4,9	4,8
товари	2,6	2,6	2,7	2,8	2,6	2,7	3,0	3,1
послуги	1,8	2,4	1,6	2,0	1,8	2,2	1,9	1,7
Транспорт	4,2	4,3	3,2	3,9	3,9	4,2	4,5	5,9
товари	2,7	2,4	2,1	2,6	2,5	2,5	3,1	4,3
послуги	1,5	1,9	1,1	1,3	1,4	1,7	1,4	1,6
Зв'язок	3,6	3,4	3,9	3,7	3,7	3,5	3,7	3,8
товари	0,5	0,3	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
послуги	3,1	3,1	3,5	3,4	3,3	3,2	3,3	3,4
Відпочинок і культура	2,2	2,3	1,3	1,7	1,9	2,1	0,8	0,9
товари	1,1	1,2	0,9	0,9	1,0	1,1	0,7	0,6
послуги	1,1	1,1	0,4	0,8	0,9	1,0	0,1	0,3
Освіта	1,3	1,7	0,7	0,8	1,1	1,4	0,6	0,5
Ресторани та готелі	2,3	2,6	1,3	1,4	2,0	2,2	0,9	1,1
з них								
харчування поза домом	1,6	1,6	0,9	0,9	1,4	1,4	0,7	0,9
витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,0
Різні товари та послуги	3,0	3,6	3,0	3,2	3,0	3,5	2,6	2,9
товари	1,5	1,8	1,6	1,7	1,5	1,8	1,5	1,7
послуги	1,5	1,8	1,4	1,5	1,5	1,7	1,1	1,2
Споживчі грошові витрати	92,5	92,2	91,8	92,1	92,2	92,2	84,5	84,7
Розподіл споживчих грошових витрат:								
продовольчі товари	48,3	45,6	51,1	48,4	49,1	46,6	44,7	42,2
непродовольчі товари	24,0	24,8	26,7	28,5	24,8	26,1	29,6	31,8
послуги	20,2	21,8	14,0	15,2	18,3	19,5	10,2	10,7
Довідково: витрати на продовольчі товари та харчування поза домом	49,9	47,2	52,0	49,3	50,5	48,0	45,4	43,1
Витрати на особисте підсобне господарство	0,1	0,1	0,8	0,8	0,4	0,3	5,2	4,6
Допомога родичам, іншим особам	2,5	2,5	3,0	2,5	2,6	2,5	3,5	3,5
Купівля нерухомості	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
Капітальний ремонт, будівництво житла та інших будівель	0,1	0,3	0,4	0,3	0,2	0,3	0,4	0,4
Купівля акцій, сертифікатів, валюти, вклади до банків	4,6	4,7	3,7	3,9	4,3	4,4	5,8	5,9
Аліменти	0,1	0,0	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Податки, збори, внески	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші витрати	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,1	0,5	0,8
Неспоживчі грошові витрати	7,5	7,8	8,2	7,9	7,8	7,8	15,5	15,3
Всього грошових витрат	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Додаток Ж

Допоміжні дані для розрахунку коефіцієнта Джині

Таблиця Ж.1

Дані 2017 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	X*d	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD	d*D
до 1920,0	1740	6,9	6,9	12006	0,03	0,03	0,07	0,00	0,00
1920–2280,0	2100	7,7	14,6	16170	0,05	0,08	0,08	0,01	0,00
2280–2640,0	2460	11	25,6	27060	0,08	0,16	0,11	0,02	0,01
2640–3000,0	2820	11	36,6	31020	0,09	0,24	0,11	0,03	0,01
3000–3360,0	3180	10,7	47,3	34026	0,10	0,34	0,11	0,04	0,01
3360–3720,0	3540	10,8	58,1	38232	0,11	0,45	0,11	0,05	0,01
3720–4080,0	3900	9,3	67,4	36270	0,10	0,55	0,09	0,05	0,01
4080–4440,0	4260	6,3	73,7	26838	0,08	0,62	0,06	0,04	0,00
4440–4800,0	4620	6,4	80,1	29568	0,08	0,71	0,06	0,05	0,01
4800–5160,0	4980	5,1	85,2	25398	0,07	0,78	0,05	0,04	0,00
понад 5160,0	5340	14,8	100	79032	0,22	1,00	0,15	0,15	0,03
Сума		100		355620	1		1	0,4596	0,1017

Таблиця Ж.2

Дані 2018 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	X*d	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD	d*D
до 1920,0	1740	2,6	2,6	4524	0,01	0,01	0,03	0,0003	0,0003
1920–2280,0	2100	4	6,6	8400	0,02	0,03	0,04	0,0013	0,0008
2280–2640,0	2460	6,7	13,3	16482	0,04	0,07	0,07	0,0048	0,0027
2640–3000,0	2820	7,6	20,9	21432	0,05	0,13	0,08	0,0095	0,0040
3000–3360,0	3180	9,4	30,3	29892	0,07	0,20	0,09	0,0187	0,0069
3360–3720,0	3540	9,2	39,5	32568	0,08	0,28	0,09	0,0256	0,0074
3720–4080,0	3900	8,7	48,2	33930	0,08	0,36	0,09	0,0315	0,0073
4080–4440,0	4260	8,9	57,1	37914	0,09	0,46	0,09	0,0405	0,0083
4440–4800,0	4620	7	64,1	32340	0,08	0,53	0,07	0,0374	0,0056
4800–5160,0	4980	6,9	71	34362	0,08	0,62	0,07	0,0427	0,0058
понад 5160,0	5340	29	100	154860	0,38	1,00	0,29	0,2900	0,1104
Сума		100		406704	1	3,688	1	0,502361	0,1595

Таблиця Ж.3

Дані 2019 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	X*d	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD	d*D
до 3000,0	2500	10,7	10,7	26750	0,05	0,05	0,11	0,0052	0,0052
3000,1–4000,0	3500	19,2	29,9	67200	0,12	0,17	0,19	0,0326	0,0233
4000,1–5000,0	4500	20,6	50,5	92700	0,17	0,34	0,21	0,0695	0,0345
5000,1–6000,0	5500	16,6	67,1	91300	0,17	0,50	0,17	0,0834	0,0274
6000,1-7000,0	6500	10,4	77,5	67600	0,12	0,62	0,10	0,0650	0,0127
7000,1-8000,0	7500	7,9	85,4	59250	0,11	0,73	0,08	0,0578	0,0085
8000,1-9000,0	8500	4,6	90	39100	0,07	0,80	0,05	0,0369	0,0033
9000,1-10000,0	9500	3,2	93,2	30400	0,05	0,86	0,03	0,0274	0,0018
10000,1-11000,0	10500	2,3	95,5	24150	0,04	0,90	0,02	0,0207	0,0010
11000,1-12000,0	11500	1,5	97	17250	0,03	0,93	0,02	0,0140	0,0005
понад 12000,0	12500	3,0	100	37500	0,07	1,00	0,03	0,0300	0,0020
Сума		100		553200	1	6,907	1	0,442515	0,1201

Таблиця Ж.4

Дані 2020 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	X*d	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD	d*D
до 3000,0	2500	8,3	8,3	14442	0,05	0,05	0,08	0,0042	0,0042
3000,1–4000,0	3500	17,8	26,1	37380	0,13	0,18	0,18	0,0320	0,0231
4000,1–5000,0	4500	21,6	47,7	53136	0,18	0,36	0,22	0,0787	0,0398
5000,1–6000,0	5500	17,6	65,3	49632	0,17	0,54	0,18	0,0944	0,0303
6000,1-7000,0	6500	11,5	76,8	36570	0,13	0,66	0,12	0,0763	0,0146
7000,1-8000,0	7500	7,9	84,7	27966	0,10	0,76	0,08	0,0601	0,0077
8000,1-9000,0	8500	5,1	89,8	19890	0,07	0,83	0,05	0,0423	0,0035
9000,1-10000,0	9500	2,8	92,6	11928	0,04	0,87	0,03	0,0244	0,0012
10000,1-11000,0	10500	2,2	94,8	10164	0,04	0,91	0,02	0,0199	0,0008
11000,1-12000,0	11500	1,8	96,6	8964	0,03	0,94	0,02	0,0169	0,0006
понад 12000,0	12500	3,4	100	18156	0,06	1,00	0,03	0,0340	0,0021
Сума		100		288228	1	7,097	1	0,48301	0,128

Таблиця Ж.5

Дані 2021 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	X*d	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD	d*D
до 3000,0	2500	4,5	4,5	7830	0,02	0,02	0,05	0,0011	0,0011
3000,1–4000,0	3500	11,2	15,7	23520	0,07	0,10	0,11	0,0109	0,0082
4000,1–5000,0	4500	15,8	31,5	38868	0,12	0,22	0,16	0,0346	0,0191
5000,1–6000,0	5500	17,7	49,2	49914	0,16	0,37	0,18	0,0663	0,0275
6000,1-7000,0	6500	14,2	63,4	45156	0,14	0,52	0,14	0,0732	0,0200
7000,1-8000,0	7500	10,1	73,5	35754	0,11	0,63	0,10	0,0633	0,0113
8000,1-9000,0	8500	7,9	81,4	30810	0,10	0,72	0,08	0,0571	0,0076
9000,1-10000,0	9500	6,4	87,8	27264	0,09	0,81	0,06	0,0517	0,0054
10000,1-11000,0	10500	3,7	91,5	17094	0,05	0,86	0,04	0,0319	0,0020
11000,1-12000,0	11500	2,4	93,9	11952	0,04	0,90	0,02	0,0216	0,0009
понад 12000,0	12500	6,1	100	32574	0,10	1,00	0,06	0,0610	0,0062
Сума		100		320736	1	6,148	1	0,47266	0,109

Додаток И

Допоміжні дані для розрахунку нерівномірності розподілу домогосподарств Запорізької області за рівнем середньодушових еквівалентних показників матеріальної забезпеченості

Таблиця И.1

Дані 2017 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	Дані для розрахунку							
				Середньої величини	Показників варіації		Коефіцієнта Джині				
					X*d	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 \cdot d_j$	D	SD	d, коеф.	d*SD
до 1920,0	1740	8,2	8,2	14268	2545684,1	20874609,4	0,04	0,04	0,08	0,0035	0,0035
1920–2280,0	2100	9,4	17,6	19740	1526509,7	14349190,9	0,06	0,10	0,09	0,0096	0,0056
2280–2640,0	2460	14,8	32,4	36408	766535,3	11344722,0	0,11	0,21	0,15	0,0312	0,0162
2640–3000,0	2820	7,4	39,8	20868	265760,9	1966630,4	0,06	0,27	0,07	0,0203	0,0046
3000–3360,0	3180	16,6	56,4	52788	24186,5	401495,4	0,16	0,43	0,17	0,0717	0,0263
3360–3720,0	3540	14,6	71	51684	41812,1	610456,2	0,15	0,59	0,15	0,0857	0,0226
3720–4080,0	3900	6,5	77,5	25350	318637,7	2071144,9	0,08	0,66	0,07	0,0431	0,0049
4080–4440,0	4260	2,8	80,3	11928	854663,3	2393057,2	0,04	0,70	0,03	0,0196	0,0010
4440–4800,0	4620	4,7	85	21714	1649888,9	7754477,7	0,07	0,76	0,05	0,0359	0,0031
4800–5160,0	4980	3,6	88,6	17928	2704314,5	9735532,1	0,05	0,82	0,04	0,0294	0,0019
понад 5160,0	5340	11,4	100	60876	4017940,1	45804516,8	0,18	1,00	0,11	0,1140	0,0208
Сума		100		333552	14715932,8	117305833,0	1	5,591	1	0,463948	0,1105

Продовження додатку И

Таблиця И.2

Дані 2018 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	Дані для розрахунку							
				Середньої величини	Показників варіації		Коефіцієнта Джині				
					X*d	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 \cdot d_j$	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD
до 1920,0	1740	1,3	1,3	2262	2545684,1	3309389,3	0,01	0,01	0,01	0,0001	0,0001
1920–2280,0	2100	3,6	4,9	7560	1526509,7	5495434,8	0,02	0,02	0,04	0,0009	0,0007
2280–2640,0	2460	10,5	15,4	25830	766535,3	8048620,3	0,06	0,09	0,11	0,0092	0,0066
2640–3000,0	2820	5,3	20,7	14946	265760,9	1408532,6	0,04	0,12	0,05	0,0066	0,0019
3000–3360,0	3180	8,9	29,6	28302	24186,5	215259,6	0,07	0,19	0,09	0,0172	0,0062
3360–3720,0	3540	7,9	37,5	27966	41812,1	330315,4	0,07	0,26	0,08	0,0207	0,0054
3720–4080,0	3900	7	44,5	27300	318637,7	2230463,7	0,07	0,33	0,07	0,0230	0,0047
4080–4440,0	4260	10,5	55	44730	854663,3	8973964,3	0,11	0,44	0,11	0,0461	0,0115
4440–4800,0	4620	10,6	65,6	48972	1649888,9	17488822,0	0,12	0,56	0,11	0,0592	0,0127
4800–5160,0	4980	10,2	75,8	50796	2704314,5	27584007,6	0,12	0,68	0,10	0,0697	0,0127
понад 5160,0	5340	24,2	100	129228	4017940,1	97234149,7	0,32	1,00	0,24	0,2420	0,0767
Сума		100		407892	14715932,8	172318959,4	1	3,706	1	0,494582	0,1392

Продовження додатку И

Таблиця И.3

Дані 2019 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	Дані для розрахунку							
				Середньо і величини	Показників варіації		Коефіцієнта Джині				
					X*d	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 \cdot d_j$	D	SD	d,коєфіцієнт	d*SD
до 3000,0	2500	10,5	10,5	26250	9690769,0	101753074,5	0,05	0,05	0,11	0,0049	0,0049
3000,1–4000,0	3500	19,4	29,9	67900	4464769,0	86616518,6	0,12	0,17	0,19	0,0325	0,0235
4000,1–5000,0	4500	19,7	49,6	88650	1238769,0	24403749,3	0,16	0,33	0,20	0,0642	0,0311
5000,1–6000,0	5500	16,3	65,9	89650	12769,0	208134,7	0,16	0,49	0,16	0,0791	0,0260
6000,1–7000,0	6500	10,4	76,3	67600	786769,0	8182397,6	0,12	0,61	0,10	0,0630	0,0125
7000,1–8000,0	7500	7,9	84,2	59250	3560769,0	28130075,1	0,11	0,71	0,08	0,0562	0,0083
8000,1–9000,0	8500	4,6	88,8	39100	8334769,0	38339937,4	0,07	0,78	0,05	0,0359	0,0032
9000,1–10000,0	9500	3,3	92,1	31350	15108769,0	49858937,7	0,06	0,84	0,03	0,0276	0,0018
10000,1–11000,0	10500	2,7	94,8	28350	23882769,0	64483476,3	0,05	0,89	0,03	0,0240	0,0014
11000,1–12000,0	11500	1,8	96,6	20700	34656769,0	62382184,2	0,04	0,92	0,02	0,0166	0,0007
понад 12000,0	12500	3,4	100	42500	47430769,0	161264614,6	0,08	1,00	0,03	0,0340	0,0026
Сума		100		561300	149168459,0	625623100,0	1	6,772	1	0,438075	0,116

Продовження додатку И

Таблиця И.4

Дані 2020 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	Дані для розрахунку							
				Середньо і величини	Показників варіації		Коефіцієнта Джині				
					X*d	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 \cdot d_j$	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD
до 3000,0	2500	13,7	13,7	34250	9690769,0	132763535,3	0,07	0,07	0,14	0,0092	0,0092
3000,1–4000,0	3500	24,8	38,5	86800	4464769,0	110726271,2	0,17	0,24	0,25	0,0590	0,0423
4000,1–5000,0	4500	20,8	59,3	93600	1238769,0	25766395,2	0,18	0,42	0,21	0,0877	0,0382
5000,1–6000,0	5500	19,8	79,1	108900	12769,0	252826,2	0,21	0,64	0,20	0,1259	0,0424
6000,1–7000,0	6500	6	85,1	39000	786769,0	4720614,0	0,08	0,71	0,06	0,0427	0,0046
7000,1–8000,0	7500	3,8	88,9	28500	3560769,0	13530922,2	0,06	0,77	0,04	0,0292	0,0021
8000,1–9000,0	8500	3,1	92	26350	8334769,0	25837783,9	0,05	0,82	0,03	0,0254	0,0016
9000,1–10000,0	9500	1,8	93,8	17100	15108769,0	27195784,2	0,03	0,85	0,02	0,0154	0,0006
10000,1–11000,0	10500	0,8	94,6	8400	23882769,0	19106215,2	0,02	0,87	0,01	0,0070	0,0001
11000,1–12000,0	11500	1,4	96	16100	34656769,0	48519476,6	0,03	0,90	0,01	0,0126	0,0004
понад 12000,0	12500	4	100	50000	47430769,0	189723076,0	0,10	1,00	0,04	0,0400	0,0039
Сума		100		509000	149168459,0	598142900,0	1	7,289	1	0,45408	0,146

Продовження додатку И

Таблиця И.5

Дані 2021 року

	Середина інтервалу, X	Частота, d	Кумулятивна частота, Sd	Дані для розрахунку							
				Середньо і величини	Показників варіації		Коефіцієнта Джині				
					X*d	$(x_j - \bar{x})^2$	$(x_j - \bar{x})^2 \cdot d_j$	D	SD	d, коефіцієнт	d*SD
до 3000,0	2500	6,6	6,6	16500	9690769,0	63959075,4	0,03	0,03	0,07	0,0018	0,0018
3000,1–4000,0	3500	13,5	20,1	47250	4464769,0	60274381,5	0,08	0,11	0,14	0,0143	0,0106
4000,1–5000,0	4500	14,2	34,3	63900	1238769,0	17590519,8	0,11	0,21	0,14	0,0300	0,0150
5000,1–6000,0	5500	26,5	60,8	145750	12769,0	338378,5	0,24	0,45	0,27	0,1201	0,0640
6000,1–7000,0	6500	13,9	74,7	90350	786769,0	10936089,1	0,15	0,60	0,14	0,0838	0,0208
7000,1–8000,0	7500	6,5	81,2	48750	3560769,0	23144998,5	0,08	0,68	0,07	0,0444	0,0053
8000,1–9000,0	8500	4,4	85,6	37400	8334769,0	36672983,6	0,06	0,75	0,04	0,0328	0,0027
9000,1–10000,0	9500	4,4	90	41800	15108769,0	66478583,6	0,07	0,81	0,04	0,0359	0,0030
10000,1–11000,0	10500	6,3	96,3	66150	23882769,0	150461444,7	0,11	0,92	0,06	0,0582	0,0069
11000,1–12000,0	11500	0,7	97	8050	34656769,0	24259738,3	0,01	0,94	0,01	0,0066	0,0001
понад 12000,0	12500	3	100	37500	47430769,0	142292307,0	0,06	1,00	0,03	0,0300	0,0019
Сума		100		603400	149168459,0	596408500,0	1	6,507	1	0,45788	0,132